A LUTHER-TÁRSASÁG XXXV. KIADVÁNYA.

KERMANN DÁNIEL

EVANGELIKUS PÜSPÖK ÉLETE ÉS MÜVEI.

1663—1740.

IRTA

Dr. ZSILINSZKY MIHÁLY.

— Ára 40 kr. —

BUDAPEST, 1899.
KÓKAI LAJOS
BIZOMÁNYA.

BUDAPESTEN. NYOMATOTT MÜLLER KÁROLYNÁL.

Kókai Lajos könyvkereskedésében Budapesten kapható **Luther Társaság** kiadvanyainak jegyzéke:

1. **Gyurátz Ferencz:** „Hit oltára“ czimü imakönyv II. kiadás. Ára egyszerü fekete kötésben 80 kr. (Kapható bőrkötésben és chágrin díszkötésben is: 1 frt 50 krtól 4 frtig.)

2. **Sántha Károly:** „Buzgóság könyve“ czimü imakönyv fekete bőrkötésben 3 frt, chágrinbőrkötés 4 frt.

3. 1890-iki naptár. (Elfogyott.)

4. **Török József:** „Luther Márton“ életrajza. Ára 40 kr.

5. 1890-iki naptár. (Elfogyott.)

6. **Hörk József:** „Hős Keczer András ev. vértanu családja“ cz. népiratka. Ára 15 kr.

7. 1891-iki naptár. (Elfogyott.)

8. **Bereczky Sándor:** „Bibliai történetek prot. népiskolák számára, képekkel.“ Ára kötve 40 kr. (Bevezetés czéljából szivesen szolgálunk ingyen mutatvány-példánynyal).

9. **Zathureczky Adolf:** „Evánjelicky rozpravnik tojek; Náboženstwo w prikladoch zo žwota Swázok I. Ára 20 kr.

10. **Dr. Másznyik Endre:** „Bahil Mátyás.“ Életkép a magyarhoni evangyéliomi prot. egyház üldöztetésének idejéből. Ára 25 kr.

11. **Famler G. A.:** „Christian Traugott Leidens- und Lebensgeschichte eines ev. Predigers in Ungarn.“ Preis 30 kr.

12. **Gyurátz Ferencz:** „Gusztáv Adolf svéd király élete.“ Ára 2 frt 80 kr. (Elfogott.)

13. **Keviczky László:** „Elbeszélések a magyar reformáczió történetéből.“ Ára 12 kr.

14. **Pálmay Lajos:** „Az Isten megsegit.“ Ára 10 kr.

15. **Famler Gusztáv Adolf:** „Gott verlässt die Seinen nicht.“ Ára 25 kr.

16. **Hörk József:** „A nagysárosi vár ura.“ Ára 10 kr.

18. **Famler Gusztáv Adolf:** „Hochmuth kommt vor den Fall.“ Ára 30 kr.

19. **Payer Sándor:** „Fábry Gergely.“ Ára 30 kr.

KERMANN DÁNIEL

EVANGELIKUS PÜSPÖK ÉLETE ÉS MÜVEI.

1663—1740.

IRTA

Dr. ZSILINSZKY MIHÁLY.

BUDAPEST, 1899.
Nyomatott Müller K. (ezelőtt Münster K.) könyvnyomdájában
II., Főherczeg Albrecht-út 3—5.

ELŐSZÓ.

Jelen életrajz 1891-ben jelent meg először a „Protestáns Szemle“ II., III. és IV-ik füzeteiben.

Minthogy a „Protestáns Szemlét“ hitünk sorsosai közül aránylag kevesen olvassák, a Luthertársaság elhatározta, hogy az egyházunk történelmében oly nevezetes szerepet játszott Kermann ev. püspöknek változatos és felette tanulságos életét, a m. tisztelt szerző úr engedelméből, külön kötetben adja ki és osztja ki tagjai között.

Teszi ezt azon reményben, hogy ezzel is hasznos szolgálatot tesz egyházunknak, felmutatván múltjából egy képet, mely ép úgy alkalmas ismereteink bővitésére, mint az annyira szükséges hithűségünk fokozására. Ezért melegen ajánljuk szives olvasóinknak becses figyelmébe a nagy apostolnak a Zsid. irt levelének XIII. r. 7. v. foglalt intelmére való hivatkozással, a mely igy szól: „Megemlékezzetek a ti előttetek járókról, kik néktek szólták az Istennek beszédét: kiknek kövessétek hiteket, meggondolván minémü vége volt az ő életeknek.“

Budapesten, 1899. Péter Pál napján.

Bachat Dániel s. k.
mint a Luther-társaság elnöke.

I.

A vallási türelmetlenség — a kizárólagos üdvről szóló tanból ered. — A protestánsok szenvedései. — Kermann gyermekkora.

Az emberi művelődés történetében egyik legszomorúbb jelenség az a türelmetlenség, melyet az emberek évszázadokon, sőt mondhatnók évezredeken át a máshitüek iránt tanusitottak. Fájdalom ez még a legujabb korban sem akar egészen megszünni.

Ha az évezredek előtt élt durva bálványokat imádó pogányok gyűlölték és irtották egymást, azt még ki lehet magyarázni az ő műveletlenségükből és vadságukból. Ha a zsidók és rómaiak ellenszenvvel és gyűlölettel viseltettek a keresztények iránt, azt megértjük az ő hatalmi féltékenységükből.

De hogy a testvéri szeretetet hirdető Krisztus hivei folytathattak egymás ellen oly istentelen és gyalázatos üldözést, aminőt a keresztény egyház története felmutat, — az már nehezebben érthető meg. Hiszen Krisztus azt hirdette: szeressétek egymást; arról ismernek meg titeket, hogy az én tanitványaim vagytok. Legyetek szelidek és türelmesek. — Amit nem akartok önmagatoknak, ti se tegyétek embertársaitoknak. Az egész kereszténység legjellemzőbb vonása az istenfiuság, a testvériség eszméje, mely az emberiség közös Atyjának imádásában nyer kifejezést.

És ime, a kereszténységnek egyes felekezetei engesztelhetlen gyűlölettel küzdöttek és fájdalom sok helyen küzdenek még ma is egymás ellen! Hazánkban a XVI. és XVII. századokban egész vidékek lettek pusztasággá, egész nemzedékek a boszú és vallási gyűlölet áldozataivá! Honnét ered az a gyűlölet, mely szeretetnek; az a gonoszság, mely jóságnak; az a bűn, mely erénynek adja ki magát?

Felelet: önhittségből, hatalmaskodásból és vallási rajongásból.

Mihelyest az ember, merő önhittségből elhiszi azt, hogy egyedül ő az okos, egyedül ő az igaz, egyedül ő a jó, ellenben mások mind oktalanok, tévelygők és gonoszok; — azonnal elveszti józanságát és hatalmaskodóvá lesz. Aki elhiszi, hogy az ő nézete minden tévedés lehetőségén felül áll; aki elhiszi, hogy az Isten csak az ő hitét, csak az ő imádságát fogadja el igaznak, a máshitüek pedig örök kárhozatra vannak szánva: az rajongó bolond, aki, ha hatalomra tehet szert, okvetlenül türelmetlenné és üldöző emberré válik.

Ez áll az egyházaknál, mint szervezett erkölcsi testületeknél is.

Amely egyház, akár önhittségből, akár hatalmi vágyból, hittanába foglalja azt, hogy egyedül ő az igaz, egyedül és kizárólag az ő kebelében található fel az üdvösség, az — ha még hozzá világi hatalommal is rendelkezik, — okvetlenül türelmetlen és üldöző egyházzá lesz.

A protestáns evangeliomi vallás követői között is tagadhatatlanúl voltak egyes türelmetlen és üldözésre hajlandó emberek, akik saját hitükhöz való ragaszkodásu-

kat a máshitüek iránti kegyetlenségben fejezték ki: de maga az ev. protestáns egyház soha sem volt türelmetlen, mert soha sem hirdette azt a hamis tant, hogy egyedül és kizárólag nála van az isteni üdvösség kincse.

A katholikusoknak a protestánsok iránt tanusitott türelmetlensége és üldözési hajlama a kizárólagos üdvről szóló hamis tanakból ered. Ez az egy tan elegendő arra, hogy a vallási üldözésnek, a máglyának, a karónak, a kerékbetörésnek és a gályarabságnak minden gyalázatosságait megértsük anélkül, hogy az üldözőknek piszkos indokokat kellene tulajdonitanunk.

Aquinói Szent Tamás azt tanitotta, hogy ha a világi fejedelmek halálra itélhetik a pénzhamisitókat, — akkor annál inkább lehet és kell halálra itélni azokat, akik a katholikus hitet hamisitják meg! Szent Ágoston pedig azt hirdette, hogy az eretnekeknek halállal való büntetése még kegyelmes dolog, mert ez által elkerülhetik azon örökké való kínt, mely reájok a túlvilágon várakozik. Ilyen „szent“ tanitók ezreinek nyomán a pápák és püspökök, a világi fejedelmek és törvényhozók egészen nyugodt lélekkel hozták a „lutherani comburantur“-féle kegyetlen törvényeket, — és az evangéliumhoz ragaszkodó testvéreiket egyszerüen istenkáromlóknak nevezték.

Ez volt a katholicismusnak hite, ez volt dogmában gondosan ápolt tana; ebből magyarázható ki a r. kath. papságnak türelmetlen erőszakossága, mely különösen az evang. lelkészek és püspökök üldözésében nyilvánult!

Hogy azon tanokkal és erőszakosságokkal szem-

ben minő volt a szegény üldözött protestáns lelkészeknek és hiveiknek helyzete, azt könnyü elgondolni. A kizárólagos üdvösség hamis tanával szembe állitották Krisztusnak tiszta evangéliomát, — a pallossal és máglyával szemben, a lehető önvédelem mellett a lelkiismeret és az élő hit hatalmát.

És ez a hatalom sokszor megrenditette az üldözők zsoldosainak lelkét; az erős meggyőződés martyrjai szaporodtak, — a lelki vezéreitől megfosztott nép kimondhatatlan küzdelmek között hősiesen kitartott — és földes uraival kivivta a Krisztus evangéliomának szabadságát.

Bizony a vallási békének jelen korszakában alig tudjuk magunkat beleképzelni azon boldogtalan korszakba, melyben apáink folytonos harczban állottak hitökért és meggyőződésükért. Nem tudjuk elképzelni azokat a testi és lelki fájdalmakat, melyeket a kegyetlen üldözés nekik és övéiknek okozott. Fájdalom, alig sejtjűk azon hithűségnek titkos erejét is, mely apáinkat oly bámulatos fényben tünteti fel előttünk!

Ez alkalommal Kermann Dániel ev. lelkész és püspök élettörténetét kivánom hitrokonaimnak lelki szemei elé varázsolni, hogy némi fogalmat nyerjenek szegény ev. egyházunknak azon korszakáról, mely 1663. és 1740. évek, vagyis Kermannak bölcsője és koporsója közé esett.

Szomorú, sötét és viharos korszak volt ez. Első része belenyúlik I. Lipót király uralkodásának idejére, mely viszhangzott nemcsak az evanglikus üldözöttek jajkiáltásaitól, hanem egyuttal a jó hazafiak panaszaitól is.

A politikai és vallási meghasonlás tüze lángba boritotta és pusztasággá változtatta szegény hazánkat. Az országgyűlésekre meghivott rendek panaszai, sérelmei és kivánságai iszonyú képét tüntetik fel az akkori állapotoknak.

A bécsi idegen kormány lábbal tapodta törvényeinket; a belháboru alatt behozott idegen zsoldosok pusztitásai elől az ország védtelen lakosságának sem vagyona, sem házi szentélye nem volt biztonságban. A katholikus klerus üldözési törekvése főtámaszát ezeknek a zsoldosoknak kiméletlenségében találta. Ha egy-egy evang. protestáns templomot kellett erőszakosan elfoglalni, vagy valamely ev. lelkészt parochiájából kiűzni, földönfutóvá tenni: ezek mindenkor kész érzéketlen vak eszközök voltak reá. Mindennapi esemény volt lovas fegyveres katonák között gyalog menő ev. protestánsokat kisérni valamely törvényszék vagy valamely főuri tiszt elé. Az ekként üldözött, elfogott és bebörtönözött papok családjai jószivü emberek könyörületére szorúlva bujdostak az erdőkön, keresvén, de nem találván honjukat e hazában

Ilyen körülmények között nem lesz meglepő, ha azt mondjuk, hogy Kermann Dániel, hithűségének ezen vértanuja, édes anyjának bujdosása idején született, hasonnevü atyjának távollétében. Édes anyja Masnicius Anna, egy istenfélő, szelid vallásos lelkületü nő, aki a vértanuság gloriájában fénylő régi ev. lelkészi családból eredett.

A Kermann család külömben a felvidék régibb családjai közé tartozott. Legrégibb ismert tagját, aki a XVI-ik század közepe táján élt, Tamásnak hivták.

Minthogy Német-Prónáról való német ember volt, elnevezték Germánnak. Ebből lett aztán a Kermann, és tótos röviditéssel a Krmann név.[1]

Az imént nevezett Tamásnak és nejének, a lazáni származású Fábri (Schmidt) Charitásnak fia Kermann János már ev. lelkész volt. Mint szegény sorsú szüléknek gyermeke, a hazai tanulmányok befejezése után, gr. Thurzó György nádor költségén ment ki a wittenbergi hires egyetemre, hol úgy nagylelkü pártfogójának, mint szüleinek örömére nagy előhaladást tett a tudományokban.[2]) Itthon elébb mint privigyei és besztercze-bányai tanító, majd mint a bittsei gymnasium aligazgatója, végül egymás után több gyülekezetben mint lelkész kitünő eredménynyel, sok viszontagság között működött. Az ev. lelkészeknek közös sorsában ő is osztozott, a mennyiben a klerus által 1630-ban Galgóczról, 1642-ben pedig Csejtéről űzetett el, mig végre az Illésházyak pártfogása mellett Drietomára ment, hol mint a trencséni egyházmegyének esperese halt meg 1646. jún. 7-én. Halálát előre sejtvén, maga irta meg sírirat át, mely a drietomai templomban sokáig volt olvas-

[1] Én Kermannak irom azért, mert a püspök maga is gyakran igy irta nevét, sőt az általa irt családi Krónika is „Fata familiae Kermannianae“ czímmel van ellátva, s ebben többek között igy ir: „Ego Daniel Kermannus ex istis oriundus fui parentibus . . . stb.“

[2] Egyetemi tanuló korában adta ki első tudományos értekezését ezen czím alatt: „Dissertatio de pontificiorum Sacramentis commentatis.“ L. Klein J. S. Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evang. Prediger II. 300 l.

ható.[1] Hivatali utódja fia, akker már vihnyei lelkész Kermann Sámuel lett, a kinek szerencséje felett még két testvér, Dániel és János és néhány nővére örvendettek.

A családnak minden tagja az egyház szolgálatában állott; daczára annak, hogy a kor szelleme nem igen kedvezett az ev. papi családoknak.

János elébb nevelő és tanitó volt Vágujhelyen és Szeniczen; majd pappá szenteltetvén, 1656-ban lelkészül hivatott meg a brezói egyházba. Azonban itt a katholikus túlbuzgóságáról ismeretes gr. Nádasdy Ferencz által üdvöztetvén, két év mulva elfogadta az ev. vallásu földesúr gr. Nyáry Lajos meghivását Turolukára. De itt sem volt hosszabb ideig maradása, mert mikor 1662-ben a török hadak elözönlötték a felvidéket és ott tűzzel-vassal kezdtek pusztítani, Kermann János Berencs várába volt kénytelen menekülni. A veszély elmultával Bukóczra ment, hol a következő évben meg is halt.

A harmadik testvér, Dániel szintén. ev. pap lett.

1 Johannes Kermann nostris bene notus in oris
Moteschicensis qui primum, hinc Galgociensis
Et Lessetensis, Csejtensis, Drietomiensis
Extitit Antistes Sacrorum in tempore tristi.
Exilium qui ter subiit pro nomine Christi.
Hic postquam ad plures abiit, vitamque reliquit
Hoc legitur tumolo parvo expectatque futurum,
Quod laetus Christi quondam virtute resurget,
Atque oculis cernet per saecula cuncta Jahovam.

Hornyánszky: Beiträge zur Geschichte ev. Gemeinden in Ungarn. Pest, 1863. 44. l. A 2—5 sorok más egymásutánban fordulnak elő Kermann D. kéziratában. Fata Familiae Kermanianae 10. l.

Ez volt a mi Dánielünknek, a később híressé vált püspöknek édes atyja, a kinek oldalánál gondos anyjának hatása alatt folyt le gyermekkora, a kitől vette az első irányt, tanulta az első szót és az elemi ismereteket. Fájdalom, az állandó otthon kényelmét soha sem ismerte. Szülei, az ország politikai változataihoz képest, gyakran voltak kénytelenek helyüket változtatni. Még a kis Dániel születése előtt Ledniczről Szadekre, innét 1652-ben Miavára mentek, hol a kath. földesúr gr. Nádasdy Ferencz javában üldözte ev. alattvalóit.

A hatalmas földesúr erőhatalommal elvette az evangélikusok templomát, Kermann lelkészt pedig kezénél fogva vezette ki a parochiából 1660-ban. Az ekként szélnek eresztett pap szerencsére menhelyet talált gr. Nyárynál, a ki Turolukán egy kis házacskát engedett át neki lakásúl. Innét 1661-ben gr. Illésházy Gábor hívta meg lelkészül Babót-Lehotára, hol azonban alig maradhatott egy pár hétig, mert a hires gróf nejének Forgách Máriának kedvéért áttérvén a kath. hitre, egyszerüen felmondott neki. A következö évben Belestre ment, abban a reményben, hogy végre valahára biztos révpartot talál. Azonban nem igy lett! Sorsának könyvében meg volt irva, hogy üzött erdei vadként kell menekülnie üldözöi elől.

1663-ban egyszerre csak elterjedt a hir, hogy jönnek a tatárok! Ezek alatt a nép nemcsak a törököket értette, hanem az ezek ellen harczoló császári zsoldosokat is, kik semmivel sem voltak kiméletesebbek a tatárnál. Általános rémület fogta el a népet. Mindenki menekült. A Kermann családnak annál nagyobb volt az aggodalma, mert az anya áldott állapotban lévén,

mindennap várta a szülés válságos pillanatát. Ilyen helyzetben valóságos vakmerőség lett volna idegen helyre, vagy az erdő vadonába indulnia. De a közeledő ellenség pusztításairól és kegyetlenségeiről érkező hirek nem engedtek időt a fontolgatásra. A ki nem akarta kedveseit a kard élére hányatni, kénytelen volt futni s még betegeit is magával vinni.

Kermann Dániel is összeszedte családját; nejét egy rozzant parasztkocsira ültette és sietve vitette Trencsén felé. Utközben a trencsén-tepliczi melegfürdő szomszédságában fekvő Msenna nevű faluba tértek, hol sógoruk, egy Domkonius Mátyás nevü ev. lelkész lakott. Alig helyezkedtek el, alig mondták el a sietés okát és indulásuk körülményeit, az asszonyt szülési fájdalmak lepték meg s világra hozta elbeszélésünk hősét, Kermann Dánielt, a ki, mint látjuk, már születése előtt üldözött és menekült volt, a ki tehát a szülei házon kivül valóságos „számüzetésben“[1] született.

A jólelkű Domkonius magánál akarta tartani vendégeit, legalább addig, míg az anya megerősödik; de a rosszat sejtő Kermann néhány nap mulva ismét kocsira rakta családját és Trencsénre vitette. Balsejtelme csakhamar teljesült. Alig hagyta el a vendégszerető sógor parochiáját, a tatárok csakugyan betörtek a faluba; megrohanták és kiraboltak a parochía udvarát, úgy hogy a halálra ijedt lelkész csak a kertben keresztül menekülhetett meg s három napi bolyongás után visszatérve az erdőből, testben-lélekben megtörve, meg is halt.

[1] Natus in exilio, denatus in exilioque . . . mondja jellemzően saját sírfelirata. Különben a születes évére nézve teljes bizonyossággal állithatjuk, hogy az 1663.

A tatár-veszedelem elvonultával Kermann visszatért belesti egyházába, melynek népe, mivel a falu kiraboltatott, a ligetekben lakott. Domkoniusnak hirtelen halála után a msennai egyház Kermannt kinálta meg a papsággal, a ki az özvegyre való tekintetből hajlandó is volt azt elfogadni. Azonban az illető esperes, Kalinkius püspöknek e tárgyban irt levelet nem értvén meg, a „pene“ szót puer-nek olvasta, s ezzel Kermannban azt a gondolatot ébresztette, hogy őt a püspök gyereknek tartja.[1] A félreértés ugyan későbben kiderült, de Kermann nem lett msennai lelkész. A következő évben gr. Nyáry Lajosnak ajánlatára elfogadta a turolukai és bukóczi egyház meghivását.

Alig hurczolkodott ide a család, a kis Dániel súlyos betegségbe esett. A halál torkából, mint ő maga irja, csak Askarius szakolczai orvosnak ügyessége és gondossága mentette meg, a miért későbben is hálás maradt iránta. Itt halt meg édes anyja, Masnicius Anna, a ki testileg gyenge, vézna asszony volt, de lelki erejével sokszor bámulatra ragadta férjét is, a ki ellenkezőleg az egészség és testi erő példányképeül szolgált. Keresztyén türelemmel viselte az üldözések keserüségeit. Naponta kétszer imádkozott és ezt akkor sem mulasztotta el, mikor nem volt hová lehajtania fejét; az éjjeleknek pedig egy részét énekléssel töltötte el. Imakönyvét mindig a keblén hordozta. Nyolcz gyermekének ruháját maga szőtte, maga varrta. A szegények számára mindig volt egy félretett falatja. — Társadalmi tekintetben, zaklatottsága daczára, minden

[1] Lásd a levelet „Fata familiae Kermanniauae“ czímü kézratban a pozsonyi ev. lyceum levéltárában.

viszonyok közt megfelelt kötelességének. Ügyes és nyájas volt grófok és parasztok iránt egyaránt. Gyermekeit pedig önfeláldozással ápolta. Dániel fia valódi elragadtatással és hálás kegyelettel emlékszik róla leveleiben.

Ily anyának védő szárnyai alatt a kis Dániel testben és lélekben gyorsan fejlődött. Minthogy a szülék rendesen magokkal vitték, megtörtént, hogy minden felügyelet daczára is, veszedelembe került. Igy történt egyszer, hogy midőn János öcscsének keresztelésekor atyja kocsin a befagyott Vágon át akart menni, a jég leszakadt alattok, úgy hogy a kis Dániel alig tudott kigázolni a veszedelemből. Otthon sokszor kellett idegen embereket látnia, a kik mint üldözöttek, oly eseményeket beszéltek el, melyek a gyermeki képzelmet felizgatták és nagy mértékben megragadták. Ekkor fogdosta össze a bécsi kormány azokat a férfiakat, a kik a Wesselényi Ferencz-féle összeesküvésben részt vettek. Ekkor hallotta a kis Dániel, hogy az a Nádasdy gróf, a ki az ő atyját és nagybátyját parochiáikból kikergette, a börtönbe került, hogy Nádasdyn kivül még sokan vannak elfogva; hogy Zrinyi, Frangepán, Tattenbach és társaik valami rendkivüli törvényszék által, Nádasdyval együtt halálra itéltettek; hogy amaz összeesküvés részesei és forralóiként az evang. papok is gyanusíttatnak; hogy úgy világi, mint egyházi protestánsok csak hitváltoztatás árán birják megmenteni életüket. Ekkor hallotta először emliteni Rákóczy Ferencz nevét is, a kit anyja Báthory Zsófia csak úgy menthetett meg, hogy katholikussá tette. Minthogy pedig az ilyen elbeszélések, melyeknek lényegét a gyermek

természetesen még nem érthette, rémitő jelenetek és hírek kapcsában történtek, a gyermeki kedély saját felfogása szerint festette ki azokat és játék közben produkálta a gyilkos tatárok és zsoldos katonák szerepét, nem is sejtve, hogy egykor ő maga valódi hőse lesz az ily üldözéseknek.

II.

Bársony Gy. n.-váradi püspök esete Turolukán — nagy hatással volt a kis Kermannra.

Alig volt 9 éves, midőn atyja parochiáján egy nagyjelentőségü botrányos esemény történt, mely kitörülhetetlen emléket hagyott lelkében és a mely később, már férfikorában, egy nevezetes pör alkalmával, gonoszúl használtatott fel ellene, mintha ő lett volna oka a vallási zavargásnak.

Ismeretes ugyanis, hogy a Wesselényi-féle összeesküvés részeseinek kivégeztetése után a bécsi kormány hallatlan módon zsarolta a magyar nemzetet. Ez ellen még a katholikus püspökök is felszólaltak. Lobkovicz és minisztertársai ezt alkalmatlannak találták és hogy a klérus figyelmét másfelé fordítsák, megengedték neki, hogy a protestánsok ellen irtóháborut kezdjen. Ez meg is indult azonnal országszerte. Bársony György nagyváradi kath. püspök egy nyomtatásban kiadott munkájában[1] bebizonyitotta, hogy a király a protestánsok javára hozott törvényeket és békekötéseket nem köteles megtartani, mert *a*) a bécsi békekötés csak a kath. vallás sérelme nélkül engedte meg a vallás szabad gyakorlatát, mivel pedig a protestánsok sérelmet

[1] *Veritas toti mundo declarata.*

követtek el a kath. vallás ellen, tehát az egész békekötés nem érvényes; *b*) a király nem köteles megtartani azon törvényeket, melyeknek az ország első rendje, a főpapság, ellene mondott; *c*) mert az ágostai és helvét hitvallású protestánsok eltértek az ő hitvallásaiktól, melyek számára a királyok szabadságot engedtek volt nekik.

A mit Bársony ezen gyászos hirü munkájában elméletileg kifejtett, azt úgy ő maga, mint püspöktársai a császári tábornokok segitségével azonnal gyakorlatilag is foganatba vették. Megindult az erőszakos térítés munkája.

Az esztergomi és kalocsai érsekek, Szelepcsényi és Széchenyi, továbbá Kollonics a németujhelyi, Bársony a n.-váradi, Szegedi Ferencz egri, Pongrácz György váczi és más püspökök, jezsuiták és horvát zsoldosok kiséretében rárontottak a protestáns községekre, templomaikat elszedték, papjaikat elűzték. Ekkor vették el többek között a kassai, bártfai, nagyszombatí, pozsonyi, trencséni, selmeczi, beszterczebányai és más evang templomokat: továbbá az eperjesi kollegiumot, a pozsonyi, soproni, köszegi, sárospataki és egyéb kiválóbb iskolákat. A templomaikból és iskoláikból kivert protestánsok kisebb-nagyobb csapatokba verődve, megkisérlették az ellentállást, de csekély eredménynyel.

Valamennyi térítő között legbuzgóbb és legkiméletlenebb volt Bársony Gy., a ki midőn már kilencz szepesi községből elűzte az ev. lelkészeket, Nyitrába indult, hogy az ott virágzó turolukai gyülekezetnek templomát is elvegye, Kermann lelkészt pedig a zsoldosok segitségével elkergesse.

A hrussói és botfalvi ev. lelkész Zehener Márton eleve értesitette Kermann atyját, hogy Bársony jul. 14-én (1672) Bonaventura napján[1] fog megjelenni Turolukán; egyuttal bizalmasan figyelmeztette, hogy biztonságáról gondoskodjék. Kermann értesítette hiveit a fenyegető veszélyről, különösen a bukócziakat, a kiknek hűségében feltétlenül megbizott. Ezek a hír hallatára a szomszéd községek ev. lakosaival összebeszéltek s elhatározták, hogy templomjukat és papjukat megvédelmezik. Némelyek előre a templomba zárkóztak, mások a parochia sövénye megett rejtőztek el és úgy várták az eleve kitüzött nap hajnalán érkezendő püspököt.

Bársony fényes hintóban ülve, horvát zsoldosok és öcscse János, itélőmester kiséretében csakugyan megérkezett. Bevonulásakor a zsoldosok lovai, mintha valami rosszat sejtettek volna, bokrosodva ágaskodtak s alig voltak előre nyomulásra kényszeríthetők. Ezt a babonás katonák rossz előjelnek vették. A püspök egyenesen a parochia elé hajtatott, hol Tóbiás nevű egyházfi várt reá s midőn kocsija megállott, ez nyájasan kérdezte tőle, hogy: mi tetszik?

— Hozd ki a templom kulcsát, — mondá Bársony — be akarok menni a templomba misét tartani.

Az egyházfi megütközött a kivánság felett és megtagadta a püspök kivánságának teljesítését; sőt elég vakmerő volt a királyi mandátumot is követelni. A püspök elővett zsebéből egy darab papirost s abból olvasott valamit latinúl. Az egyházfi ezzel nem elégedett meg, hanem kérte az irást, hogy azt saját lelkészének megolvasás végett bevihesse.

[1] Később a humoros Kermann e napot rendesen M a l a v e n t u r á n a k nevezte.

Erre a püspök dühös lett; felugrott ülőhelyéről és mellére ütve azt mondá: én vagyok a királyi mandatum, ki merészel nekem ellentállani? Ezzel egy pisztolyt huzván ki zsebéből rálőtt az előtte álló egyházfira. A golyó ugyan nem talált: de a lövésre előrohantak az elbújt parasztok s megtámadták a püspököt és kiséretét. Nehány percz alatt iszonyú zaj között, véres harcz keletkezett, melyben botok, cséplők és balták voltak a fő fegyverek. Egy paraszt agyonlőtte a püspök öcscsét; ezt látván a horvát zsoldosok futásnak eredtek s így a nép dühe egészen a püspök ellen fordult, a ki a csapások alatt már-már elvesztette eszméletét, midőn a legnagyobb veszély pillanatában odaszaladt segítségére a nagy erejéről ismeretes ev. lelkész, kiragadta őt a parasztok kezéből és bevitte parochiájába. Csak nagy nehezen tudta lecsendesíteni a felbőszült tömeget, mely minden áron agyon akarta verni a templomrablót. De Kermann megmentette életét annak, a ki egyenesen ama szándékkal jött, hogy őt kikergesse saját paplakából. Előjött a halálra ijedt papné is és a női gyöngédség és részvét természetes ösztönénél fogva, ápolni kezdte halálos ellenségét, a ki most pórul járva, sebeinek kötözése közben igérte, hogy hálás lesz ezért még gyermekei iránt is.

Az alatt kint az utczán a püspök lovai a hintót összetörvén, elfutottak; a hintóban levő iratok és a drága egyházi edények egy paraszt kezébe kerültek.

Elképzelhetni, hogy a parochia lakói, különösen a gyermekek minő lelkiállapotban szemlélték a véres verekedést. A kis Kermann Dániel ijedten nézte a csetepatét, s mikor a horvát zsoldosok menekültek, ő egy

mély árokba bújt, hogy a lovak el ne gázolják. Nővére, a kis Zsuzsánna ijedtében leesett a grádicsról és véresen futott be édes anyjához, a ki még mindig a megsebesült püspök körül forgolódott.

A zaj lecsendesítése után Bársony irományai után kezdett kérdezősködni, melyek időközben Kermann kezébe kerültek, s melyekből az le is másolta magának azokat, a melyek kiválóan érdekelték. Ilyen volt például a királyi mandatum, melyben elmondatik, hogy ő felsége a kath. javak összeirására kedvelt hivét Szelepcsényi György esztergomi érseket választotta; mivel azonban az, gyengélkedése miatt, ezen ügyben el nem járhatott, helyette Bársony György nagyváradi püspök küldetett ki. Hasonló volt az a királyi irat is, melyben Bársony utasíttatott, miként bánjék el a szabad kir. bányavárosok ev. lakosságával, mely értelmi és vagyoni súlyánál fogva, mindenkor döntő befolyást gyakorolt a vidékre.

III.

Bársony boszúja. A turolukai ev. templomot elvették a katholikusok. — Kermann atyja és családja menekül. — Prot. főurak védelme alatt Kermann elvégezi iskoláit — a külföldön is.

A fentebbiekből láttuk, hogy Bársony eljárásában a kiméletlenség és vakbuzgóság vakmerően nyilatkozott. Lelkét nem a keresztyén vallás szelleme, hanem a bosszú érzete vezérelte. Most is, midőn sebeiből némileg kigyógyúlt és biztonság tekintetéből Kermann egész Berencsig elkisérte, a szóval kifejezett hála után azonnal

bosszut esküdött a turolukai lakosok ellen, — s igy természetesen az őt megmentő ev. lelkész ellen is.

Mihelyt biztonságban érezte magát a berencsi várban, azonnal maga elé idézte Kermannt és a községi előljárókat és, hogy ezek az ellenállásra még csak gondolni se merészeljenek, azonnal katonákat is küldött érettük. Ezeknek jöveteléről azonban Kermann a toronyőr által figyelmeztetvén, nem várta őket be, hanem a nagyszombati ev. lelkészszel együtt az erdőkbe menekült, honnét csak hetek múlva tért vissza paplakára.

Itt mindent felforgatva talált. Neje és gyermekei szintén bújdokoltak a faluban, nehogy a katonák kezébe kerüljenek. A kis Kermann Dániel, Éliás testvérével együtt a templom közelében levő árokba bújt. Onnét látta, mint viszik fogva a katonák Novák tanitónét. Kevés híja volt, hogy búvóhelyén egy neki vágtatott lovas őt is el nem gázolta. Heteken át látta a horvát katonákat a faluban garázdálkodni; a szegény emberek lovát, ökrét elhajtatni s házaikat kiraboltatni.

A turolukai templom ily körülmények között természetesen elvétetett az evangelikusoktól. Kermann atyja csak úgy kerülhette el elfogatását, hogy parasztruhába öltözködött és amaz ürügy alatt, hogy madarakat akar vásárolni, nagy batyúval terhelve átment a Vágon és egykori gyülekezetébe, Szadekre sietett, hol egy hű barátjának házánál a csűr szalmája közt hosszabb ideig tartózkodott. Csak éjjel merészeltt kijönni a szabadba. Azután mint közmunkás napszámos átment Rudini Mátyás bajtársával együtt Klenóczra, majd Tiszóczra, hol a tanító lakásán gyakrabban jövén össze barátaival, gyanussá lőn; csak kevésbe mult, hogy a

császári katonák el nem fogták. A szomszéd falvakon át ismét az erdők vadonába menekült, megemlékezvén Esaiás XXI. 13. verséről: „A sűrű erdőkön háltok Arábiában a Dédanim ösvényén“, és Jerem. VIII. 20.: „Elmult az aratás, elvégződött a nyár — és mi meg nem szabadultunk!“

Fia, Dániel, a ki e szentirási sorokat azon évi kalendáriumának lapjain találta följegyezve, elbeszélte később atyjának e nehéz napok alatti szenvedéseit. „Breznóhoz közel — úgymond — a hegyek között éjjel órákon át bolyongott medvèk és farkasok között. A keresztyéneket elrabló török martalóczok kezéből Istennek csodálatos gondviselése folytán csak úgy menekülhetett meg, hogy a kutyák ugatása után egy hegyi kunyhóhoz ért, hol a pásztorok megmutatták neki az útat, melyen kikerülheti azokat. Az itt kapott tej és kenyér által felüdülve, Privigyére ment, hol felismertetvén, alig hogy el nem fogták. Innét Divék-Ujfaluba jött, az én lakóhelyemre; azután Bellára, melyet Pellának szoktunk volt nevezni, a hol különféle lakásokban öt évnél tovább tartózkodott. Szenvedéseinek osztályosai voltak Augustini E hliniki, Repatius motesici lelkészek és Paulini János ... Hajának szine megváltozott; az őszi napoknak legnagyobb részét a szomszéd ligetben imádkozással, énekléssel és olvasással töltötte el a legbensőbb áhitatossággal . . .“[1]

Az apa bújdosásának szomorú évei alatt a kis Dániel sok viszontagság között szorgalmasan tanult. Egy ideig Szobotisten Novák Márton volt a tanitója; majd Illaván, a hol Masnicius házában lakott, Major-

[1] Fata Famiiae Kermannianae 24—25. l.

Pál vezetése mellett lényeges előhaladást tett nemcsak a népiskolai tantárgyakban, hanem a latin nyelv elemeiben is. Divék-Ujfalun kivül Trencsénben is tanult Holvajdt György és Greskovics Pál tanitók alatt. Az akkori evang. iskolák sorsa hasonló lévén az egyház sorsához, a tanitók számtalan zaklattatásnak voltak kitéve. A tanévet ritkán töltötték el békével. Megtörtént gyakran, hogy a földesurak változásával a legvirágzóbb intézetek egyszerre vagy bezárattak, vagy katholikusokká tétettek. Azok a főnemesi evang. családok, melyek mint a Nyáryak, egy ideig az Illésházyak, az Osztrosithok és Ottlikok, valódi „szent pazarlást" űztek az ő általok fentartott iskolákban, a mennyiben nemcsak a tanitókat fizették, hanem üldözés idején még azoknak családjait is elhelyezték és a végromlástól megmentették. Megérdemlik, hogy a hálás utókor megörökítse emlékezetre méltó cselekedeteiket.

Hogy minő eredményt tudtak az akkori protestáns iskolák felmutatni, azt mindenki elgondolhatja, a ki a fentebbi események folytán az evang. tanitók és papok sorsát elképzelni tudja. A hol nincs nyugodt kedélyhangulat; a hol a tanító, mint a csatatérre kiállított katona, naponta életveszedelemnek van kitéve; a hol a tanító űzött vadként majdnem hetenkint kénytelen elhagyni házi tűzhelyét s a hivatásának teljesítésére szükséges eszközöket az üldöző katonák zsákmányáúl hagyni; a hol emlékezetből kell összeirni az elrabolt könyvek tartalmát — amint azt Kermann atyja is tette — s úgy ismertetni meg a tanítványokkal: ott az elméleti tanulás eredménye vajmi csekély lehetett.

A gyermekek maguk is folytonos rettegésben vol-

tak, mert szemtanúi voltak tanítóik, papjaik és szüleik üldöztetésének. A nélkül, hogy értették volna az események okát és összefüggését, benne éltek a zilált viszonyok riasztó zajában, nem egyszer félbeszakítva rendes tanulmányaikat. Igy történt ez Kermann Dániellel is, a ki 1672-től, a fentebb leirt turolukai zavargástól kezdve egész 1678-ig, tehát 15 éves koráig majdnem minden évben más-más iskolába volt kénytelen menni s apjának zaklatott sorsát e részben is megosztani.

Mikor a kath. klérussal szövetkezett bécsi kormány felfüggesztette a magyar alkotmányt, s az ország élére Ambringen Gáspár személyében egy durva német katonát állított; midőn Szelepcsényi esztergomi érsek az ő helytartói széke elé idézte az összes protestáns lelkészeket és tanítókat, hogy mint állítólagos lázadókat elitélhesse őket; mikor az evang. nép lelki vezetői börtönbe gályarabságra hurczoltattak s a kuruczok és labanczok dühe minden emberi érzelmet kigúnyolva kerékbe törte és karóba húzatta az ártatlan embereket; midőn a falvaikból kitűzött prot. nép csoportosan bolyongott az erdőkön, vigasztalást és védelmet keresve a még itt-ott megmaradt, de szintén bujdosó tanítóinál; midőn a nemesség az önvédelem természetes jogánál fogva fegyvert fogott kezébe s Tökölyi Imre vezérlete alatt Apafi Mihály erdélyi fejedelem segélyével kézzelfoghatólag megmagyarázta a bécsi kormánynak, hogy ez úton tovább haladni nem lehet, hogy sem a magyar alkotmány, sem a protestáns vallás végképen ki nem irható: akkor, e rémuralom alatt, Kermannak atyja, a ki 1673-ban szintén meg volt idézve a pozsonyi rendkivüli törvényszék elé, a kinek turolukai egyházát és

paplakát a boszúálló Bársony György zsoldosai feldúlták, könyvtárát felégették, azon elhatározásra jutott, hogy fiát a külföldre küldi tanulmányainak folytatása végett, hogy ne legyen tanuja ama gyalázatosságoknak, melyek itthon országszerte a szegény protestánsokon elkövettettek.

Szándékát azonban sokáig meg nem valósíthatá. Nem volt hozzá elegendő pénze. Hol is nem vehette volna az, a kinek éveken át még csak állandó lakhelye sem volt? 1677. óta Bellán bújdosott, honnét csak 1682-ben távozhatott el, midőn remélte, hogy az 1681-diki soproni országgyűlésnek a vallásra vonatkozó törvényczikkei létrehozandják az óhajtott békét és nyugodalmat. Hiszen ezekben a törvényczikkekben ki lett mondva, hogy a bécsi békekötés és az 1608-diki I. törvényczikk alapján ismét meg van engedve a protestánsoknak vallásuk szabad gyakorlása, de csak azzal a veszedelmes záradékkal: „a földesurak jogainak sérelme nélkül". A száműzött lelkészeket fölmentették a büntetés alól és kimondatott, hogy senki vallásával ellenkező szertartásra ne kényszeríttessék és hogy a protestánsok által épített és még kath. szertariás szerint föl nem szentelt templomok visszaadassanak. Minden vármegyében csak két evang. templom építésére adatott engedély.

Valóban, a soproni országgyűlés határozatainak volt is annyi hatása, hogy Kermann egy pár évi hányattatás után békével térhetett vissza Turolukára. Fiát, Dánielt, még a soproni országgyülés előtt sikerült Németországba juttatnia, felsőbb tanulmányainak folytatása és befejezése végett. A nagylelkű evang. főúr, Osztrosith Miklós, látva Dániel szép tehetségeit s aty-

jának szorult helyzetét, évi segély nyújtása mellett küldé ki Boroszlóba, a hol az „Elisabetheum“ nevű gymnasiumban Acolut János, Thomaeus Elias, Hauk Márton, Weisz Menyhért, Friderici és Gryffius tanárok vezetése mellett tanult.[1]

Három évi itteni tanulása után 1680-ban a lipcsei egyetemre ment, hol a theologiát tanulta; de csak egy évig, mert aztán lelke a híres wittenbergi egyetemre vonzetta, a hol két évi tanulás után tanpályáját be is fejezte. Itteni tanárai voltak: Dassovius, Deutschmann János, Walter Mihály, Scherzel és Alberti. 1683. okt. 25-én tartotta latin nyelvű dissertatióját e czim alatt: „Dissertatio theologica, qua veram orthodoxae ministrorum vocationis confoederationem publicae auditorum disquisitioni proposuit, praeside Joannae Deutschmann. Wittenbergae 1683. 4.“ Ez volt tulajdonképen az ő külföldi tanulmányainak befejezője; ebben fejtette ki a valódi evang. lelkésznek hivatását úgy, a mint az az ő lelkében élt.

IV.

Külföldről haza érkezvén illavai tanitó, majd mosóczi isk. igazgató lett. — Turolukán elébb atyja mellett segéd, — utóbb ennek halála után ev. lelkész. — Az apa jellemzése.

Mikor búcsut vett Németországtól, hol öt éven át boldogan és békén a múzsák társaságában öntudatosan készült az élet nagy iskolájához, csakhamar éreznie kellett az élet keserűségeit. Hazájába térve,

[1] Protest. Jahrbücher für Österreich 1870. II. 461. l.

látta a polgárháború iszonyait; Tökölyi Imrének küzdelmét a haza és a protestáns vallás szabadsága mellett.

Az apai házban sok bajt talált; anyja már nem élt, apját pedig csak még jó humora tartótta fenn. Nagylelkű pártfogója, Osztrosith Miklós tárt karokkal fogadta; s midőn az a haza és az evangéliom veszedelmét festette előtte, egyúttal reményét fejezte ki arra nézve, hogy Németországban szerzett tudományával hatalmas bajnoka leend a protestantismusnak.

A húsz éves reményteljes ifjú, telve eszmények iránti lelkesedéssel, alig várta az alkalmat, hogy erejét valahol akár mint segédlelkész, akár mint tanító érvényesíthesse. Nem sokáig kellett várnia. Egykori tanítójának, Major Pálnak elhalálozása után, Osztrosithnak ajánlatára, Illavára tanítóúl hívták meg, hol a gyermekek nevelése körűl nagy buzgalmat fejtett ki. Azonban alig volt alkalma bemutatnia az elért eredményt, midőn a háborús idő következtében kénytelen volt helyét elhagyni.

Ugyanis a császári katonaság győzelmesen előnyomulván, Osztrosithnak jószágait azért, mert a Tökölyi pártjához tartozott, elkobozta. Csakhamar ott termettek a jezsuiták is; az evang. iskolát és templomot elfoglalták, az ifjú tanítót és nagybátyját, Masnicius Tóbiást, mint odavaló lelkészt, elűzték. Hiába könyörögtek, hogy legalább addig maradhassanak az uradalmí épületben, a míg magánügyeiket rendezhetik és új lakásról gondoskodhatnak, az ellenség hajthatatlan maradt s Kermannak távoznia kellett. De hová? Apja házához nem akart menni, mert tudta, hogy ott is hasonló állapotok annak, s beteges apja maga is Bukóczra vonúlt üldözői

elől. Elfogadta tehát egy Payer nevű birtokosnak meghivását, a ki őt gyermekeinél magántanítóul alkalmazta. De ott se volt maradása, mert a jezsuiták által használt horvát katonák megtudván hollétét, azonnal keresésére indultak. S így végre is beteg atyjához Bukóczra, majd Trencsénbe volt kénytelen futni.

Innét aztán 1684-ben Osztrosith Miklósnak nővére, báró Révayné hívta meg az általa fentartott mosóczi evang. iskola igazgatójának, hol több mint két évig működött szép eredménynyel. Olykor-olykor az egyházi szónoklatban is megpróbálta erejét, és minthogy előadása tetszett a földesuraknak, az ekkor elhalálozott Tarnóczy Márton superintendens és blatniczai lelkész felett ő tartotta a búcsúbeszédet.[1] Ez oly jó hirnevet szerzett neki, hogy a turolukai egyház, beteg atyja mellé csakhamar lelkészül hivta meg.

Szélütött atyja, bármily jól esett neki a gondolat, hogy Dániel fia legyen hivatalbeli utódja, mégis inkább óhajtotta volna, hogy az nyugodalmasabb egyházba jusson. Azért beleegyezett abba is, hogy mások hívassanak meg. Igy történt, hogy mikor az ifjú Dániel Mosóczról beteg atyjának látogatására jött, a hivatalos szoba ablakán találta Major Pálnak levelét, melyben irja, hogy kegyurának tartóztatása és fizetésének fölemelése következtében nem fogadhatja el a turolukai egyház meghivását. Ugyanott tudta meg, hogy Marklovszky dubniczai lelkész is visszautasitotta a meghivást. Csodálkozott, hogyan lehetett ezeket meghívni, mikor ő már elébb — igaz csak szóbelileg — meghivatott? Ekkor tudta meg, hogy atyja csupa gyöngédségből ellenezte meghivatását.

[1] Monumenta I. 50.

A mint az egyház előljárói megtudták az ifjú Kermannak jelenlétét, azonnal küldöttségileg tisztelegtek nála s újra megkinálták a híványnyal. Ekkoz az apa ágyához hívta fiát, és igazolni akarván előtte eddigi magaviseletét, ekképpen szólt hozzá:

Eddig — úgymond — nem akartam beleegyezni meghivatásodba, mert nem akartam, hogy e szerencsétlen egyházban te is oly bajokba és veszélyekbe merülj, a minőkben egész itt töltött hivataloskodásom alatt én és családom voltunk elmerülve. De aztán meggondoltam, hogy életemben alig kapok idegen utódot és ha kapnék is. az bizonyosan nem lenne hajlandó engem a parochiában megtűrni, még kevésbbé eltartani. Pedig megtörténhetik, hogy még egy évig is elélek. Azért most már belenyugszom meghivatásodba, s ezt még ma közölni fogom az egyház előljáróival. Legyen Istennek szent akarata!

E megbató jelenet alatt az utczán egyszerre lárma keletkezett: Jönnek a katonák, jönnek a katonák! Ez azt jelentette, hogy menekülni kell. Kermann se vette tréfára a dolgot, mert hiszen még fülébe csengett az eperjesi vérpadon kegyetlenül kivégzett áldozatoknak jajkiáltása. Felszedte tehát beteg atyját és új hiveitől kisértetve futott a szomszédos erdőbe, mely már annyiszor adott családjának biztos menhelyet. Itt egy magánházban tartotta meg első predikácziját, melynek tartalmát valóban érdekes volna tudnunk; mert a helyzet és a körülmények valóban olyanok voltak, minőkben alig mondott valaha egy pap beköszöntő beszédet. Vajjon nem jutott-e eszébe, hogy atyjának aggodalmai nem voltak alaptalanok? Itt, az erdőben kapta meg irásbeli

hiványát is, s az egyház vezetését még atyja életében (jun. 15-én) vette át.

De hátra volt még a fölszenteltetése és hivatalába való ünnepélyes beiktatása. Ezt szerette volna még megérni az ágyhoz szegezett atya. Azonban ereje naponkint fogyott. Egyik nehéz órájában Pál szolgája által magához hivatá Dániel fiát és mint a ki búcsúzni kiván az élettől, jó tanácsokat adott neki az életre. Csakhamar megjelentek a család többi tagjai is, áhitattal hallgatván a beteg szavait, a ki egészen kimerülni látszott a beszéd alatt. Mikor már szava alig volt hallható, papirost kért s arra e szavakat irta tótúl: „Nehéz az ég felé vezető út!“ Mikor Jeszenák nevü rokona azt kérdezte, hogy belenyugszik-e fiának papságába? igenlőleg intett. Ekkor Dániel az ágy mellé letérdelt, hogy atyjának áldását elfogadja. Az öreg, fiának fejére tette kezét és könyes szemekkel mondá: Áldjon és őrizzen meg tégedet az Úr! Azután a jelenlevőkhöz fordúlt, mondván: „Legyen fiam világossága és példája az embereknek; legyen az ellenségek rettegtetője; tiszteljétek, szeressétek és védelmezzétek őt!

A fiú fölkelt, s távozásakor még hallotta haldoklő atyjának utolsó szavait: „Az úr Isten adja, hogy halálom után az örök életben találkozhassunk.“[1] Jul. 3-án meghalt.

Ilyen volt az öreg Kermannak halála, a kinek életét és jellemét leghivebben fia irta meg.

E szerint testalkatára nézve egyike volt a leghatalmasabb férfiaknak. Széles mell és váll, értelmes fej és mindig ragyogó piros arcz jellemzé. Kedvelője

[1] Fata Fam. Kermannianae.

volt a humornak és a víg társaságnak. Akárhányszor kapott vendégeket, azoknak kedvéért mindig kész volt enni és inni, a nélkül, hogy egészségének ártalmára lett volna. Ereje oly nagy volt, hogy a megfogható fákat gyökerestől birta kicsavarni. Egyszer sáros úton öt akó bort hozván, a kocsi oly mélyre sülyedt, hogy a három ló egészen felakadt. Kermann leszállt és a kocsit terhével együtt kiemelte a sárból Máskor gyümölcsszedés közben a létrán magasan álló és gyümölcscsel megterhelt embert létrástól a másik fához állitotta. Nehéz vasakat és óriási edényeket, melyekkel mások nem boldogultak, könnyen fölemelt és más helyre tett át Turolukán, halála előtt néhány hónappal, két plébánost övénél fogva egyszerre fölemelt. Bársony püspököt a parasztok kezéből kiragadva s egy kézzel védekezve, másikban őt tartva, hivatalos szobájába vitte.

Szellemi tekintetben is sok kiváló tulajdona volt. Hogy mily biztos memoriája volt, bizonyitja az is, hogy mikor az ellenség könyvtárát fölégette, Dániel fiának használatára emlékezetből egy egész grammatikát lediktált. Mikor fia Németországból hazakerült és a metaphysikából kérdéseket intézett hozzá: annak definitiója után azonnal szóról-szóra idézte Weissnak és Tiffenbachnak ama definitióit, melyeket azelőtt 30 évvel tanult A szentirás nevezetesebb mondásait híven tudta visszaadni. Szónoklatai érdekesek és tanulságosak valának; hallgatói szerették, kivált ha vidámabb témáról beszélt. Ilyenkor nemcsak humor, hanem éles satyra is lebbent el ajkáról, vonatkozva a kor keserüségére. Fia mondja róla, hogy templomban oltár előtt soha szebben éneklő papot nem hallott. Fiatal korában négy-féle hangon

is tudott énekelni, a miért sokan szerették. Még gyermekkorában megszokta a korai kelést; de szádeki papsága idején szemét túlerőltette, minek következtében idősebb korában már keveset olvasott. Tót pap létére, a latin és német nyelv mellett tökéletesen birta a magyar nyelvet s azt fiaitól s megkövetelte. Szóval id. Kermann Dániel korának egyik igen képzett és a szerencsétlenségek között kipróbált, határozott jellemű férfia volt, a kit Dániel fia sok tekintetben példánykép gyanánt követett.

V.

Zábler püspök megvizsgálta és felszenteli. — Első kellemetlenségei — és a földesúr általi üldöztetése, Orbán Pál kir. személynők sürgeti eltávolíttatását. — A turolukai előljárók revarsalisa, — Kermann a bukócziakhoz menekül. Hivei a császárhoz folyamodnak, s papjokat visszakapják.

Turolukának ifjú lelkésze, atyjának áldásától kisértetve, 1687. jun. 28-án Bártfára ment, hogy ott magát Zábler Jakab által fölszenteltesse.

Zábler Jakabnak hire, tekintélye és tudománya messze földön ismeretes volt. Úgy tekintették őt, mint igaz prófétát, a ki sokat küzdött és sokat szenvedett az evangeliomért; de a ki sohasem vesztette el hitét a szent ügy diadala iránt. Sokszoros martyrja volt ő egyházának. Többször lett hontalanná, de azért mindig visszakivánkozott hazájába, melynek szerencsétlensége csak fokozta szeretetét iránta. Egyik életirója azt mondja

róla, hogy oly férfiú volt, a kiről jobb hallgatni, mint keveset irni; mert tettekben nyilatkozó szép jellemét kevés szóval alig lehet méltóan lefesteni. Mikor utolsó számüzetéséből haza került, testileg már meglehetősen törődött volt, de lelki ruganyosságát mindvégig megtartotta. Kiváló örömét az ifjúsággal való foglalkozásban találta. Az ifjúság erkölcseiben és képzettségében, munkásságában és lelkesedésében látta az egyház jövendő képét, mely biztatólag mosolygott feléje. Valahányszor fiatal theologus jött hozzá, azonnal próbára tette tudományát és erkölcsi jellemét. Ezért általában némi félelemmel és tartózkodással közeledtek hozzá mindazok, a kik egyházi hivatal elnyerésére törekedtek.

Kermann valódi áhitattal közeledett a nagy püspökhöz, a ki atyai jóindulattal fogadta őt, nem is sejtve, hogy az egykor még püspöki kartársa leend.

A felszentelést szabályszerü vizsgálat előzte meg, mely a püspök könyvtárában ment végbe, Poprádi Ádám és Mattheides Pál lelkészek jelenlétében. A papjelöltnek be kellett mutatnia tanulmányairól szóló bizonyítványait és az egyház meghivó levelét. Ezeknek átnézése után Zábler püspök tette az első kérdést: miképen lehetne tárgyalni a szentháromság utáni öt vasárnapra szóló evangeliumot?

E kérdésre Kermsnnak annál könnyebb volt választ adnia, mivel Mosóczon a homiletikát is tanította. Kifejtette tehát, hogy az illető evangeliumot kétféleképen lehet tárgyalni, t. i. synthetice vagy analytice; egyrészt az előzmények összeállítása után vonjuk le a következményeket; másrészt pedig egy határozott thema állíttatik fel, mely aztán bővebb kifejtést nyer. Mikor

arra a kérdésre is megfelelt volna, hogy minő themát lehetne a felolvasott ige alapján felállítani? a püspök, a ki valószinűleg ismerte Kermannak egyetemi dissertatióját, azt kérdezte, mit tart a lelkészek hivatásáról? Ennek bővebb kifejtése után több kisebb-nagyobb jelentőségű kérdés következett, melyeknek fölvetése ma nagy zavarba hozná a fiatal theologusokat. Többek között a Krisztus exinanitiojának momentuma felett akkor országszerte folyt vita kérdése és az, hogy Krisztus mikor nyerte az összes teremtmények feletti uralmát? miként gyakorolta azt a halakkal szemben? Kermann általánosságban megjegyezte, hogy e kérdés most a giesseni és tübingai egyetemek által vitattatik és hogy az nagy jelentőséggel bír. Védelmezte az egyetemes törvény uralmának titokzatos voltát s erre nézve a vizsgáló bizottság ellenkező nézetével szemben például használta a hamu alatt rejlő tüzet. Ebből nagy vita keletkezett a vizsgálaton. Zábler előhozatta Prükner Vindiciáit s az illető kérdésre vonatkozó részt ajánlotta az ifjú lelkésznek. Azután kérdezte tőle, hogy minő auctorokat ismer? Erre Kermann felsorolta Ravanell bibliothecáját, Baco és mások műveit.

Az egész vizsgálat két óra hosszat tartott és a szorosan vett theologiai kérdéseken kívül elővétettek homiletikai és didactikai kérdések is, az akkori szokás szerinti problematicus és casuisticus példákkal illustrálva. Végül következett a fölszentelés ténye, mely egy előmondott formula szerinti megáldásból, a püspök kezének a jelölt fejére való tételéből és a Formula Concordiaera való esküvésből állott. Az egyik lelkész az imaházban úrvacsorát szolgáltatott ki neki; minek el-

végzése után Heidenreich házában beirta nevét a felszentelt lelkészek sorába. A püspöknél azután ebéd volt, mely alkalomra Kermann, egyháza nevében két pár gyönyörű és ritka kést adott át a felszentelő püspöknek ajándékul; azonkívül öt császári aranyat tett le, melyek közűl három a püspöké, kettő pedig a két másik vizsgálóé lett.

Mikor a nagy pecsétes nyomtatott papi bizonyítvány a zsebében volt, azonnal sietett vissza Turolukára. Útközben bántalmat szenvedett a latroktól, a német zsoldos katonáktól és kath. lelkészektől. Sőt még a folyóvizeken való átkelésnél is veszélyben forgott. Mosócztól való érzékeny elbúcsuzása után Novák esperes ünnepélyesen iktatta be hivatalába. Alig hangzottak el az üdvözlő és buzdító szavak az esperes részéről, azonnal bekövetkeztek a sokszor megjósolt kellemetlen napok. Először egy Sztrnyiszko Pál nevezetű, kalandos természetű tanítóval gyűlt meg a baja, a kinek illetlen, goromba magaviselete odáig vitte, hogy kénytelen volt őt a házból eltávolítani.

Ennél komolyabb baj fenyegette Kermannt a kath. földesúr és a klerus részéről. Áldásos működése szálka volt azok szemében, akik az evangelikus egyházat nem szerették és azon törekedtek, hogy minél elébb elzavarják Turolukáról.

Ürügyűl szolgált erre a törvénynek azon sok fejtegetést és magyarázatot igényelt kifejezése, hogy a protestánsok csak a kath. földesurak jogainak sérelme nélkül gyakorolhatják vallásukat. Az 1687-diki törvény szövegezése csak felbátorította őket, a mennyiben a protestánsokra vonatkozó czikkely

azt mondja, hogy ámbár ezek folyamodványaik és nyugtalanságuk által érdemetlenekké tették magukat a törvény jótéteményére, mindazáltal ő felsége veleszületett kegyelménél fogva még most fel akarja e törvényt tartani. Ez tökéletesen elég volt arra, hogy a kath. földesurak és papjaik kimélet nélkül folytassák régi mesterségüket: a vallásüldözést. Tudták, hogy a papok befolyása alatt álló Lipót király elnézi erőszakosságaikat. Ezért kellett Kermannak is pusztulnia.

Különféle cselfogásokhoz nyúltak. Egyszer 1688. febr. 26-án éjjel megjelent a faluban Orbán Pál kir. ügyésznek két szolgája, a kik egy Vlk nevő bukóczi földmives embert küldöttek be Kermannhoz, hogy azt hívja ki egypár szóra. De Kermann, a ki ekkor Sztranszky János varbóczi lelkésztársával beszélgetett, élvén a gyanuperrel, nem ment ki, hanem azt izente vissza, hogy tessék az illetőknek bejönni, ha beszélni akarnak vele. Azok azonban nem akarván, vagy talán nem mervén bemenni, kenyeret és bort kérettek. A kiküldött teli kancsót csakhamar kiürítvén, még egyet kértek. Az irántok tanusított szívesség folytán bátrabbak lettek. Egész a parochia ajtajáig hatoltak és onnét latin nyelven hangosan kiálták be Kermannak: ne féljen, jöjjön ki hozzájok, nem fogják bántani. De Kermann annál kevésbbé volt hajlandó kimenni, mivel saját cselédei eleve értesítették, hogy az idegenek köpenyei alatt kardot és pisztolyt láttak. Ekként az együgyűen kigondolt csel nem sikerült s az idegenek re infecta eltávoztak Varbóczra, a hol a pap távollétében behatoltak a parochiába.

Kermann sejtette, hogy a reá kivetett háló más

alakban újra ki fog vettetni. Úgy is lett. Három hónap múlva, május 11-én gr. Erdődy György földesúr aláirásával, levél érkezett a turolukai előljárókhoz, melyben május 14-dikére Szomolány várába idézi őket azon czélból, hogy ott közölje velök a papjok elbocsátása ügyében kiadott királyi rendeletet. Azalatt értesültek, hogy a gróf más ügyekkel van elfoglalva, talán nem is tud az egész ügyről semmit és hogy ennélfogva papjokat megtarthatják. Azonban június 15-én Orbán Pál kir. ügyész, a nyugtalan vérű úr, más fogáshoz nyúlt; parancsot küldött, hogy papjokat azonnal bocsássák el, mert különben veszedelembe döntik az egész községet.

Az előljárók, ismerve az ellenszegülés rossz következményeit, megijedtek. Bizalmasan közölték az írásbeli parancs tartalmát Kermannal, a kit szerettek és féltettek s épen azért tőle kértek tanácsot. Ez azonban megnyugtatta oket. Szept. 10-én népe nevében válaszlevelet irt a kir. ügyésznek, melyben higgadtan és férfiasan védelmezte magát s egyúttal oltalmat kért a maga számára szorongatott állapotában. A községi előljárók 300 mérő zabbal kiserelték meg Orbán jóakaratát kieszközölni.[1] De minden hiábavaló volt.

Orbán az ajándékot elfogadta és jóakaratát is megigérte; de csakhamar egy újabb parancsot küldött az előljáróságnak és még keményebben követelte Kermannak azonnali eltávolittatását. Ő — úgymond — nem sérti meg ö felsége iránt tartozó kötelesssgét s épen azért nem adhatja beleegyezését abba, hogy papjok

[1] Generosissimo et Nob. Dno D. Paulo Orbán per Inclytum Regnum Hung. Causarum advocato etc. L. Fata Familiae Kermannianae. 163. l.

továbbra is köztük maradhasson. Ellenkezőleg komolyan inti őket, hogy a jelen levél vétele után az illető lelkészt családjával és minden tartozandóságaival együtt azonnal eltávolitsák; maguk között súlyos büntetés terhe alatt meg ne tűrjék. Különben tanúúl hívja fel Istent, hogy ha ezen parancsát nem teljesítik és a papot továbbra is maguk között megtűrendik, ha e miatt a lelkészt és őket valami baj fogja érni, azt ne másnak, hanem egyedül maguknak tulajdonitsák. Ismétli, hogy a lelkészt minden késedelem nélkül kiűzzék s neki hasonló sérelmekkel többet alkalmatlankodni ne merészeljenek.[1]

Az előljárók nehéz helyzetbe jutottak. A királyi ügyészszel daczolni nem volt tanácsos; szeretett lelkészöket pedig eltávolítani nem volt lehetséges. A míg így remény és félelem között ingadoztak, szept 30-án egy harmadik megintés érkezett Turolukára, melyben Orbán és Tersztyánszky János meghagyják a biráknak, hogy 40 frt büntetés terhe alatt Szobotisten azonnal megjelenjenek. A birák ilyen sürgetés után nem mertek tovább daczolni a kir. ügyészszel. Kermann tanácsára megjelentek Szobotisten, várva és rettegve a reájok kimérendő büntetést. Mennyire elcsodálkoztak, midőn büntetés helyett fejenkint 100—100 frtnyi jutalmat ajánlottak nekik, ha lelkészöket elbocsátják.

Ez szeget ütött a fejökbe. Visszautasitották az ajánlatot. Erre letartóztatták és kemény büntetéssel fenyegették őket. Az elzárt birák, kik közt szóvivő Kubecska Pál biró, egy rosszéletű és jellemtelen em-

[1] Datum Tyrnaviae 12. Sept. 1688. Paulus Orbán m. p. L. Fata F. Kerm. 164. l.

ber rábeszélésére a többiek megemlékezve lelkészüknek azon nyilatkozatára, mely szerint az nem kivánja, hogy miatta veszedelembe döntsék magukat, nagy lelki furdalások között aláirták a következő nyilatkozatot:

„Mi alólirottak, Turoluka község birái és az egész közönség, jelen iratunk által ezennel kötelezzük magunkat, hogy ő császári királyi fölsége, kegyelmes urunk parancsát teljesítendők, a mi evangélikus lelkészünket, ki eddig nálunk volt, holnap azonnal elbocsátjuk, őt soha többé be nem fogadjuk és soha többé nem is hallgatjuk: hanem a tisztelendő esztergomi káptalan által hozzánk küldendő pátert lelkészünknek elismerjük, őt tisztelni s neki engedelmeskedni fogunk. Ha pedig ezen kötelezvényünket megszegnők és a kath. papot el nem fogadnók, azon esetben alávetjük magunkat bármely büntetésnek, melyet ő császári és királyi fölsége vagy felső hatóságunk reánk szabni fog. Kelt Szobotisten 1687. október.[1]

Kubecska János biró, Wachula Márton, Jasztrab Márton, Jankó György és mint tanuk Kőszeghi István, kir. itélőtáblai jegyző, Albrechtovics Márton, Csernics György.

Az aláirottak ugy jártak, mint rendesen járnak olyanok, a kik lelkiismeretük ellen könyelműen cselekesznek. Kubecska biró még azon éjjel zavarodott fővel és piruló arczczal futott Kermannhoz, tudomására hozva a történteket s egyuttal kijelentve neki, hogy az irat értelmében azonnal távoznia kell Turolukáról; ezt neki, mint birónak — ugymond — annyival is inkább kell

[1] Közli Szeberényi L. i. m. 145 l.

sürgetnie, mert még napkelte előtt kell távozását Szobotisten bejelentenie.

Kermann csodálkozva hallgatta végig a birónak zavart beszédét. Nem birta elhinni, hogy az ő hívei közűl bárki is ily könnyedén megtagadhassa hitét és ily indokolatlanul cserélje fel lelkészét egy kath. páterrel. Végre is hinnie kellett, mikor hallotta a nyomorult embernek zavart beszédét és látta ijedt ábrázatját. Hogy elmenetele mégse történjék meg hiveinek tudta nélkül, arra kérte a birót, küldjön valakit a bukóczi fiókegyházba és hivja össze az egész gyülekezetet, hogy elmeneteléről és annak következtében szükségessé vált intézkedésekről együtt tanácskozzanak. A biró, csakhogy távozhassék lelkészének szemrehányó tekintete elől, mindent megigért; aztán a gyülekezet mellőzésével nehány barátját összehozván, azokkal abban állapodott meg, hogy Kermannak azonnali eltávozását fogja sürgetni. Kubecska bement a parochiára s Kermannak azon kérdésére, hogy mit akar? zavarodottan csak azt felelte, hogy „tudja a tisztelendő ur.“

— Tehát azt akarja, hogy eltávozzam a parochiából?

— Igen, válaszolt ez.

Kermann ki akart menni a birónak kint álló barátaihoz; de azok azt kiabálták: maradjon a parochiában!

A biró hallván, hogy a nép marasztja lelkészét, társaihoz futott Szobotistre, Kermann pedig látván, hogy az éjjeli mozgalomra összefutott nép hangosan protestál lelkészének eltávolítása ellen, megerősödött abbeli elhatározásában, hogy mindaddig nem fog eltávozni, mig

a bukóczi hivekkel nem találkozik. A birónak ezt meg is üzente.

Ezzel a helyzet igen komolylyá és válságossá lőn. Minden perczben tartania lehetett attól, hogy fegyveres katonákkal fogják a parochiából kihurczoltatni.

Hajnalban csakugyan fegyveres nép jelent meg a parochia előtt, de nem azért, hogy őt elűzze, hanem ellenkezőleg azért, hogy minden erőszak ellen megoltalmazza.

A nép élén a bukóczi biró állott, a ki határozottan kijelentette, miként lelkészét kész megvédelmezni, — s ha azt kellene tapasztalnia, hogy annak élete Turolukán nincs biztonságban, azon esetben Bukóczra viszi azon hivei közé, a kik nem hajlandók oly lelkiismeretlen vallás-cserét űzni, mint a turolukai biró és társai. A templomot pedig őrizni és védeni fogja társaival utolsó csepp vérök kiontásáig.

Időközben gr. Nyáry Ferencz is tudomást szerzett magának az eseményről és a nagyobb botrány és esetleges vérontás kikerülése szempontjából azt ajánlotta Kermannak, hogy hagyja el önkényt a hálátlan községet.

Kermann szorúlt szívvel határozta el magát a távozásra. Nejét és csekély holmiját Trencsénbe küldötte; ő maga pedig könnyes szemekkel adván át a templom kulcsát az egyház gondnokának, Bukóczra ment, a veszélyben is hű és kitartó hivei közé.

Ott egyik barátja, Bazilides Dániel azt az eszmét vetette fel, hogy a császárhoz kell folyamodni; ő hajlandó személyesen felmenni Bécsbe s elmondani az egész botrányos erőszakosságot ő felségének. Csakhamar kész volt a küldöttség, mely ajándékkal megrakodva

a szomszéd gyülekezetek nevében is fölvitte a következő folyamodást:

Legyőzhetetlen Császár, természet szerint legkegyelmesebb Urunk!

Szolgálatunkat és a keresztények részéről tehető minden hódolatunkat ajánljuk szent Felségednek! E napokban Felségednek nevében kétszer irt hozzánk Orbán Pál azon fenyegetéssel, hogy ha evang. lelkészünket el nem bocsátjuk, két század katonaság fog küldetni hozzánk, mely semmi korbéli embereknek nem fog kegyelmezni. Minthogy pedig mi alólirottak ezelőtt négy évvel a Felséged által kiküldött kir. biztostól nyilvánosan kaptuk vissza templomunk kulcsait s Felségedért és az egész ausztriai házért imádkozunk, sőt Bécsbe folytonosan különféle madarakat hordunk fel; császári és királyi Felséged lábaihoz borulva térden állva könyörgünk, hogy veleszületett kegyelménél fogva, méltóztassék bennünket templomunk birtokában meghagyni és nagyobb biztonság kedvéért, a gyűlölködés és az ebből eredő veszedelem kikerülésének okából kegyeskedjék bennünket szorongattatásunkban a kir. diploma szerint megvédelmezni; a miért nem szűnünk meg legforróbb imákban könyörögni az egek Urához, Felséged egészségéért, hosszú életéért, győzelmeiért és minden boldogságáért. Kegyességünk bizonyságául Felséged konyhája számára csirkével terhelt kocsit alázatosan felajánlva, várjuk Felségednek legkegyelmesebb válaszát. Tartsa az ég soká Felségedet boldogan élve. Kelt Turoluka községben 1688-ik évben október 4-én. Szent Felségednek legalázatosabb alattvalói Turoluka

községének és egyházának könyörgésre kész birái, esküttei és egész közönsége.

Ezen rövid és komoly hangú levélben kissé furcsán hangzik a csirke felajánlása; de azt a paraszt nép ajánlotta fel, mely megszokta volt földesurainak és egyéb hatalmaskodó vezéreknek ajándékot nyújtani, valahányszor kérelemmel járult hozzájuk. A küldöttség csakugyan szekerestül, csirkéstül vonult be a császári palota udvarába.[1]

És a naiv kérvényezők biztak az ajándék és kérvény hatásában; biztak a király jóságában. Nem tudták, hogy a bevett hivatalos eljárás szerint, minden kérvény a magyar kanczelláriához küldetvén be, az ott főlényben levő klerus rendszerint mindent meghiusít. Igy történt most is. Ennélfogva az illető ev. gyülekezetek a hadi tanácshoz fordultak kérelmeikkel, alázattal könyörögve, hogy Orbán Pál jogtalan és önkényes támadásai és fenyegetései ellenében őket védelmébe venni, a katonaságnak pedig megtiltani szíveskedjék, hogy bárkinek indítására vállalkozzék ő felsége nevében oly templomok elszedésére, melyeket éppen ő felségének biztosai adtak az evangélikusok kezébe.[2]

Egy másik hasonló tárgyú kérvényökben előadják, hogy azelőtt mindig háborítlanúl élvezték vallásuknak szabad gyakorlatát, valamint a nemesi funduson épült

[1]) Kermann maga is megjegyzi, hogy: „Pulli isti pagani Caesareae Maj. offerebantur . . . et excitarunt magnum cantum et risum in tota Aula Caesarea, — nobisque spem non exiguam . . . Fata Familiae Kerm. 168. l.

[2] Aláírva: Humillimi Subjectimique Servitores Daniel Basilides Turolucensis et ceteri Incolae Possessionem Turoluka, Warbócz, Bukovecz, Brezova in Comitatu Nitriensi.

evang. templomjuknak használatát is; sőt az ujabb időben a klerus részéről megindított templomfoglalások után is visszakapták templomjuk kulcsaít. Mindazonáltal gr. Erdődy György és Orbán Pál katonasággal való fenyegetés mellett szigoruan meghagyták nekik, hogy adják át ev. templomjukat és bocsássák el lelkészüket. A soproni és pozsonyi országgyüléseknek ő felsége által szentesített törvényczikkei biztosítják ugyan jogaikat; az is igaz, hogy a templom fundusa, mint királyi adomány saját törvényes birtokukat képezi és hogy a nép mind az evang. valláshoz tartozik; az sem szenved kétséget, hogy e nép a hozzá beszállásolt katonaság iránti kötelességeit mindenkor készségesen teljesítette. Minélfogva maga ő felsége legkegyelmesebb uruk, soha sem háborgatta őket vallásuk szabadságaiban. Azért bizalommal fordulnak a nagyméltóságú hadi tanácshoz, hogy őket hathatós pártfogásába fogadni, egyuttal pedig meghagyni szíveskedjék azt is, hogy semmiféle nemzetiségű katona ne avatkozzék az ő egyházi dolgaikba, s ne merészelje templomaikat megtámadni, vallásukat háborgatni, lelkészeiket elűzni és szent hivatásuk teljesítésében akadályozni; sőt ellenkezőleg azokat a katonák mindenben pártolni és védelmezni tartozzanak.[1]

Ezen többrendbeli kérelmeknek az lett az eredménye, hogy ő felsége 1688. decz. 18-án kelt német nyelvű leíratában minden rendű és rangú gyalog és lovas katonáknak, jelenben és jövőben meghagyja, hogy magyarországi alattvalóit, jelesül a turolukai és miavai lakosságot illetéktelen adószedéssel és beszállásolással

[1] Fata Fam. Kerm. 169—171. l.

ne terheljék; sőt ellenkezőleg azokat minden tekintetben védelmükbe fogadják.

A király ezen leiratában a vallásról ugyan nincsen szó, de királyi haragjának kilátásba helyezése mellett, oly határozottan és szigorúan hangsúlyozza a lakosság békéjét és bántatlanságát, hogy az evangélikusok már ebben is saját vallási szabadságuk biztosítását látták. Kermann ennek alapján — kivált mikor meghalotta, hogy Erdődy és Orbán Bécsbe idéztettek — visszatért családjával együtt Turolukára, hálát adván az Istennek, hogy a béke és nyugalom ismét helyre állott. Karácsonykor a kir. parancsot a szószékhez közel kifüggesztette, hogy mindenki lássa és annak hirét az országban mindenütt elterjeszthesse.

VI.

A turolukai rosz viszonyok. — Kermann elfogadja a miavai egyház meghivását, — bár nehezen hagyta ott Turolukát. — Az Erdődy grófok türelmetlensége — erőszakkal veszik el az evangelikusok templomát. — A nép ellentállott, — Kermannt lázítás miatt a csejtei várba zárják — honnét Németországba szökik.

Turolukán, a vázolt események következtében nagyon megromlottak az egyházi és társadalmi viszonyok.

Azok, a kik hatalmi kényszer alatt aláirták volt Kermannak elüzetését és vallásuk megtagadását, most meglehetősen ferde viszonyba jöttek nemcsak visszatért

lelkészükkel, de azon polgártársaikkal is, a kik nem ijedve meg a fenyegetésektől, hivek maradtak vallásukhoz.

Két párt állott egymással szemközt; azoké, a kik Kermann helyett most merő következetességből kath. lelkészt kivántak — és azoké, a kik ezt mindenképen ellenezték. Amazok, a hithagyók vakbuzgalmával lázították a népet papjok ellen s ebben a földesuraság támogatását is megnyerték. Élükön a jellemtelen Kubecska biró állott, a kik minden téren kellemetlenségeket csinált Kermannak. Belenyúlt ennek magánéletébe is, és oly koholmányokkal lépett fel, melyek megtorlást igényeltek. Mikor Kermann, kifogyva türelméből, e hitvány embert megdorgálta és bizonyos ténykedésére czélozva hazugnak és tolvajnak nevezte, az egyenesen új földesurához, br. Majtényi Pálhoz ment panaszra, a ki aztán 1690. aug. 13-án irott levelében komolyan megrója Kermannt s megtiltja, hogy az ő alattvalóit sértegesse.

E levél oly hangon van irva, mely szomorú világot vet az akkori társadalmi állapotokra is. A földesúr fenhéjázó sértő modorban korholja a megvetett lutheránus papot. Ne avatkozzék, úgymond, az ő alattvalóinak ügyeibe s ne rabolja el azok becsületét, melyet ő nem képes adni; hagyja az ő alattvalóit békében, mert ha még ezután is bántani merészeli, biztosíthatja, hogy a parochiáról, melyet méltatlanúl bir, ki fogja röpíteni.[1]

Kermann e levelet nem tartotta méltónak a válaszra, mert ismerte a piszkos forrást, melyből az ere-

[1] Assecuro quod proxime sit inde saltaturus . . . Fata Fam. Kermann.

dett. De emlékiratában elmondja az egész esetet és állítja, hogy Kubecska valóban megérdemelte a hazug és tolvaj elnevezést, mert Nyáry Ferenczet megcsalta, a községet pedig meglopta. Ezt be is tudja bizonyítani. A tisztességes emberektől, úgymond, nem tagadja meg a kellő tiszteletet; de a becstelennek megmondja az igazat. Ő a lelkek igazgatója és a tolvajok elitélője, azért bátran kikél azok ellen, a kik az egyházat meg nem becsülik . . .

Hasonló kellemetlensége volt Kermannak egy részeges tanítójával, a kit kénytelen volt a házából eltávolítani; — és János nevű öcscsével, a ki szelid őrültségben sok helytelenséget követett el és az egyházban elégületlenséget okozott. Végre is Kermann megsokalta a sok kellemetlenséget és elkedvenetlenedve 1690. év végén elfogadta a nem kevésbbé zilált miavai egyháznak meghivását.

Azonban ez a helyváltoztatás is bajjal járt. Miava egyike volt a tekintélyesebb ev. egyházaknak; de részint földesurainak kiméletlensége, részint pedig lelkészeinek tehetetlensége szomorú helyzetbe sodorták.

Utóbbi esztendőben oly szerencsétlen volt lelkészeivel, hogy egy év alatt háromszor kellett papot választania. Az egyik valami Szabadkai (Sabbatino) Mátyás, véletlenül vetődött oda s az ev. lakosság azonnal felkarolta, csak azért, hogy a reájuk tukmált Ábrahámfi nevű franciskánustól szabadulhasson. Ez a nép hangulatát felhasználva azzal kezdte meg működését, hogy a pünkösd előtti szombaton mindazt kihányatta a templomból, a mi a kath. szertartásra emlékeztetett. Ennek hire csakhamar eljutott a r. kath. főpapok fülébe. Szé-

chenyi Pál kalocsai érsektől kemény fenyegető levél [2] ment Szabadkaihoz, a ki a hatalmas főpaptól megijedvén, lemondott hivataláról.

A miavaiak hirtelen egy másik papot választottak Mayer János személyében, a kinek beiktatására Kermann Dániel küldetett ki aug. közepén (1690). Az új pap azonban állítólag oly együgyű, sőt nevetséges beköszöntő beszédet mondott, hogy mind a hívek, mind pedig Kermann megbotránkoztak felette. Ennek következtében Mayer, a ki voltaképen nem is volt theologus hanem orvos, azonnal megszökött s többé vissza se jött. Ezen előzmények után választották meg a miavaiak Kermannt 1690. deczember hóban.

Kermann a miavaiak meghivásának azonban csak hosszasabb rábeszélés után engedett. Elhatározására kétségtelenül döntő befolyással volt egyfelől az a nyilt titok, hogy a csejthei vár ura az ó-turai plébánost akarja a miavaiakra ráerőszakolni, másfelől pedig az, hogy Turolukán Kubecskáék tömérdek kellemetlenséget okoztak neki.

Bántotta, hogy régi hívei a papi fizetést is igen rendetlenül szolgáltatták be, míg ellenben a miavaiak még a fizetés tetemes felemelését is megigérték, ha elvállalja lelki gondozásukat.

Mikor már a miavaiak meghivó levelét elfogadta, még akkor is reménykedett, hogy a turolukaiak marasztani fogják, várta az igéretet, hogy Kubecskára nem hallgatnak s a papi fizetést pontosabban beszolgál-

[2] Quidqnid Czejtae Jus terrestre concluserit, illud irresistabiliter sine mora exequamini. Datum Posonii Georg Széchenyi Archiepp. Anno 1690. máj.

tatják. A hívek mentegetőztek ugyan, de határozott igéreteket nem tettek.

E hidegség rosszul esett neki s csakhamar megtette az előkészületeket az átköltözködésre. Mikor azonban hívei látták, hogy komolyan el akarja őket hagyni, csoportosan jöttek marasztani őt. Kérték, s mikor ez nem használt, fenyegetni kezdték; sőt a költözködés napján nyilt forrongásban törtek ki. Az átköltöztető miavaiakat megtámadták, úgy hogy Kermannak — ki az első kocsin már előrement — vissza kellett fordulnia és igéretet tennie, hogy a következő vasárnapig még a parochián marad s mindaddig, míg új papjuk nem lesz, végezni fogja az isteni tiszteleteket s nekik maga helyett egy derék papot fog ajánlani.

De a lázongók közül sokakat még ez sem elégített ki, úgy hogy Kermann mikor búcsuzni ment tőlük, még akkor is csak beszéde végén mert távozására vonatkozó szavakat ejteni. Istent hívta fel tanul, hogy nem ő maga kivánta e változást; de kénytelen volt ezzel a hívek hálátlansága és gonoszsága miatt, a kik még a kötelezett fizetését sem szolgáltatták ki neki, Sámuellel hivatkozhatott szolgálataira, mily sikerrel hirdette híveinek az igét s mily türelemmel viselte utolsó napokban is a hálátlanságot. Hivatkozott arra is, hogy midőn ő maga pénzen vásárolta a kenyeret, hívei közül sokat atyailag segélyezett és fentartott. A hivást mindazáltal el nem fogadta volna, ha ők erre okot nem adnak. Arra kérte végűl híveit, hogy utódát jobban szeressék és tiszteljék, mint őt tisztelték; ő nem szünik meg imádkozni Sámuellel, és ismételni Pál apostolnak a Csel. XX: 22—35-ben foglalt szavait.

E megható bucsúszavak alatt a templomban többször zokogás tört ki. Egyesek újra marasztani kezdték, de a nagy tömeg szó nélkül távozott s alig akadt egy-kettő, a ki köszönetet mondott volna neki eddigi szolgálataiért. Ily körülmények között távozott el Kermann Turolukáról, 27 éves korában szept. 3-án.

Miaván való megjelenése, komoly, önérzetes, férfias föllépése, hatásos szónoklata és szervező képessége csakhamar közfigyelem tárgyává lőn. Az ellenfél táborában a kárörömöt az aggodalom váltotta fel. A szomszéd kath. lelkészek sürün látogatták a miavai földesuraságot, hogy azt földesuri és kegyuri kötelességeinek teljesítésére figyelmeztessék. Ez időszerint a csejtei uradalomnak a Nádasdyakat illető részét a királyi fiskus gr. Erdődy Kristóf Antalnak adományozta s ezzel Miava s Erdődy kezére került.

Az új földesúr hálás akart lenni a szép birtokért és Istennek és a császárnak tetsző dolgot vélt elkövetni az által, hogy a miavai ev. egyházat, mely 1646 óta virágzó ev. anyaegyház volt, katholikussá teszi. Ez azonban csak úgy történhetett volna meg, ha Kermannt onnét eltávolítja, mihez valami jogczímet okvetlenül kellett szereznie. És az alapot könnyen megkaphatta a Kollonics által a király nevében, de annak aláírása nélkül 1691-ben kiadott Leopoldina explanatióban, mely szerint a protestánsok csak az articularis helyeken bírhatnak nyilvános szabad vallásgyakorlattal stb. És mivel Miava nem volt articularis hely, gr. Erdődy Kristóf 1698-ban rövid uton Beda Istvánt és Turnay Márton csejtei plébánost kiküldi Miavára, azzal az utasítással, hogy az ev. templomot foglalják el.

A nép ezuttal nem is állott ellent, mert az ellenállás szomorú következményeit naponta látta szomszédainál, különösen pedig a bányavárosoknál. A templomfoglalások napirenden voltak; s ha a nép itt-ott ellentállott, katonaságot hoztak a nyakára, a lelkészt pedig erőszakkal dobták ki a parochiából. A fenyegetések között követelt templom-kulcsot tehát ellenállás nélkül fájdalmas resignatióval adja át. Kermann is kénytelen parochiáját elhagyni. Turnay és társa diadalmasan nyitják meg a templomot, azt birtokba veszik s azonnal misét szolgáltatnak benne.

De míg a miavaiak megadással tűrik sorsukat, a szomszéd völgyek lakói összesereglenek s joguknak és hatalmuknak tudatában bemennek Miavára és a hivatlan templomfoglalókat egyszerűen elkergetik. Gr. Erdődy azonban zokon vette a nép ilyetén önigazságszolgáltatását és hogy földesúri hatalmát bebizonyitsa, néhány nap mulva Kertészi Pált és Vincze János podolai papot küldötte ki Miavára, hogy az ev. templomot ismét vegyék át. A nép azonban most már felbátoríttatva az első fellépés sikerétől, erélyesen ellentállott; kész volt a fegyveres ellentállásra is, mit látva a földesúr küldöttei, jónak látták re infecta eltávozni.

Valószinű, hogy ezeknek czélzatos elbeszélése és túlzott jelentése után határozta el magát az esztergomi érsek, a magyar alkotmányt és a protestantizmust egyiránt gyűlölő Kollonics Lipót arra, hogy ez ügybe beleavatkozzék. A miavaiakat azért, mert ellentállottak a földesúr embereinek, lázadással vádolta és mintha az egész országot felforgató titkos merényletről lett volna szó, rávette a királyt, hogy a vakmerő „lázadókat“ szi-

gorúan büntesse meg. Lehet, hogy a király ép oly keveset tudott erről a dologról, mint arról az explanatióról, melyet Kollonics az ő királyi nevében merészelt kiadni. Elég az hozzá, hogy a király nevében egy rendelet érkezett Miavára, mely szerint a miavai lázadók kérdőre vonandók, szigorúan megfenyítendők, lelkészük pedig, Kermann D. száműzendő!

Ezen állítólagos királyi rendelet alapján 1699. ápr. 17-én a templomot erőszakosan ismét elvették az evangelikusoktól; Kermann Dánielt pedig, minden törvényes idézés és kihallgatás mellőzésével, Csejte várában fogságra vetették. S a míg ő a vár dohos fogházában szenvedte a méltatlan erőszak okozta fájdalmakat s csak az írás szavaiból merített vigasztalást, addig a Miavára nagy pompával bekisért kath. barát bevonúlt az ő parochiájába és az elrablott templomban megtartotta a kath. misét. Kermann a fogságban heteken át a börtönőrön kívül senkivel sem érintkezhetett. A börtönőrt, a jó Miksics Jánost azonban a fogoly papi szelídsége és türelmes szenvedéshez törődött lelkülete megnyeri, belső részvétet kezd iránta érezni s önkénytelenül keresi az alkalmat, hogy minél többet érintkezhessék vele. Megismerkedik elzáratásának okaival; látja, hogy ártatlanúl szenved — és úgy tesz, mintha nem bánná, ha a fogoly, az ő tudtán kívül, megszöknék börtönéből.

De a fogoly tudta, hogy szökése esetén, mint pap, könnyen felismertetnék, újra elfogathatnék, s fogsága csak jobban megsulyosbíttatnék. Kedvetlenül kergeti el hát magától a kisértő gondolatokat. De mikor a jószivű Miksics egyszer egy öltöző parasztruhát is hoz magá-

val, hogy könnyebben elmenekülhessen, nem tud ellenállani a kinálkozó alkalomnak s elhagyja börtönét.

Azonban mikor szerencsésen kijutott a várból, nem tudta, hogy most már hova és kihez forduljon. Ösztönszerüleg Miava felé tartott. Éjjeli órában bekopogtatott egyik hivéhez, a ki aztán három napon át rejtegette magánál. Lassankint a szomszédok is tudomást szereztek ottlétéről; titkon felkeresték és bátorították.

Kermannak azonban be kellett látnia, hogy ez a helyzet tarthatatlan. Minél tovább marad hívei között, annál bizonyosabb, hogy fel fog fedeztetni és hogy szállásadóját veszedelembe fogja dönteni. Elhatározta tehát, hogy e veszélyesen kedves körből kiszakítja magát; és mivel e szerencsétlen haza nem nyújthatott neki biztos menedéket sehol, átlépte az ország határát, Sziléziába, majd Lausitzba, végre pedig Szászország fővárosába, Drezdába, innét pedig Wittenbergbe menekült.

VII.

Kermann Wittenbergben tartózkodik; — ezalatt II. Rákóczy Ferencz fegyvert fog itthon a sérelmek orvoslása végett. Az evangelikusok visszakapják templomaikat. Kermann visszatér hazájába — és zsolnai lelkészszé, majd püspökké lesz.

Ki tudná egy menekült embernek érzelmeit méltóan leirni! Kivált, ha ez a menekült egy evang. lelkész, akinek egyedüli bűne az, hogy ragaszkodik az Isten evangeliumához és nem hajtja meg fejét Kollonics érsek bibor palástja előtt!

Itt figyelmen kivül hagyjuk a menekült lelkész családjának lelki fájdalmát, anyagi veszteségét és elhagyatottságát; elég, ha tudjuk, hogy Kermann hazátlanúl kénytelen bolyongani idegen országban és boldogabb hitrokonok barátságát és segélyét kérni.

Luther működésének főszínhelyén Wittenbergben felujultak lelkében a nagy reformátor küzdelmei; és úgy érezte, hogy az ő lelke is megaczélosodik és kész uj küzdelemre. Irodadalmi dolgokkal kezdett foglalkozni.

Megismerkedett a német tudós férfiak jelesbjeivel és helyzete javultával kezdett megbarátkozni ama gondolattal, hogy soha többé nem tér vissza hazájába. Számüzetésének ez éveiben még az sem tudott neki örömöt szerezni, hogy az ő egykori hivei elüzték a reájok tukmált kath. papot; mert tudta, hogy mindez csak nagyobbítani fogja azoknak szenvedéseit és szaporitani a névtelen martyrok számát. Csakugyan gróf Erdődy három század lovas katonával kényszeritette őket arra, hogy templomjukat ismét átadják a kath. papnak.

Ilyen volt a protestánsok sorsa Magyarországon. Az erőszak és önkény új meg új rendeletek kibocsátásával végképen ki akarta irtani őket. Az 1701-ben kiadott rendelet azt parancsolta, hogy a töröktől visszafoglalt összes egyházi javak, jogok, különösen pedig a tizedek visszaadandók és hogy az országban levő protestánsok is tartoznak a kath. püspököknek tizedet fizetni. A rendelet 8-ik pontja megparancsolta, hogy valamennyi földesúr azonnal állítsa helyre a kath. egyházakat és azokat a szükségesekkel lássa el. A végrehajtás a püspökökre bizatott. Végre elrendeltetik,

hogy az evangelikusok csak amaz országrészekben bírhatnak szabad vallásgyakorlattal, melyek 1681-ben már a király birtokában voltak; ellenben a töröktől azóta visszafoglalt részekben csak katholikusok bírhatnak szabad vallásgyakorlattal. Minthogy pedig a protestáns vallásszabadság a törvényekben megnevezett számos helyeken csak azért engedtetett meg, mert azok véghelyek voltak — most pedig megszüntek véghelyek lenni, tehát ott nem is kell az akatholikus vallást megtűrni. Az áttérésekre vonatkozólag kimondatott, hogy azokat, a kik már egyszer a kath. egyházba léptek s azután ismét protestánsokká lettek, úgy kell büntetni, mint esküszegőket stb.

Szerencse, hogy a vallási fanatizmus elvesztette a látás tisztaságát s vakságában botorúl föllázította a hazafiság szent érzelmeit még a katholikusokban is.

Nemcsak a prot. vallás nyögött a zsarnokság nehéz nyomása alatt: a magyar nemzet politikai szabadságai is lábbal tiportattak. Nemcsak az evang. lelkészeket űzték el parochiájokból; de a legjelesebb magyar főurakat is megfosztották birtokaiktól, ha a bécsi kormány ellen fel mertek szólalni. Nemcsak az evangelikus templomokban és iskolákban fészkelték meg magokat a kath. klerus vak eszközei, hanem az alkotmányos főtisztviselői székekből is kiszoríttattak mindazok, a kikben élt még a nemzeti öntudat és a férfias önérzet.

Kiállhatatlanná lett az állapot. Az ország népe forrongott. Kitört belőle a keserűség, melyet hiába akart magába fojtani: vezért keresett, a ki fölszabadítsa borzasztó helyzetéből. Igy lép fel II. Rákóczy Ferencz, a kinek neve egy időre a magyar haza és a magyar pro-

testantizmus szabadságának jelképévé vált és a kinek zászlói alá siettek mindazok, a kik a méltatlan üldöztetés következtében a külföldön ették a számüzetés keserű kenyerét. Ezek között találjuk Kermann Dánielt is, ki közel 6 évi külföldi tartózkodás után tért vissza hazájába.

II. Rákóczy Ferencz zászlai büszkén lobogtak a felvidék regényes várainak ormain. Az Istenért, a hazáért és a szabadságért harczolt szövetségesek nem lehettek ellenségei a vallási szabadságnak. Mindjárt a Széchényben szeptember 12-én összejött első szervezkedési gyűlésükön ünnepélyesen kijelentették, „hogy az ág. és helv. hitvallásokon lévőknek szabados légyen a religió gyakorlata az országban az 1608. és 1647-ki törvényczikkeknek és az 1659. esztendőbeli hitlevélnek foglalatja szerént. Sőt mivel némelyek a soproni (1681) törvényczikkek erejével a földesúri juss alatt a lelkiismereten való uralkodást magoknak tulajdonították: hogy ez ennekutána semmi szín és kigondolható örv alatt ne légyen, — az 1647. esztendőbeli articularis büntetés alatt, akármely religióbeli kicsapongó ellen is elvégeztetett; honnan következik, hogy azon törvények erejével, ha valaki ennek utána is a három elfogadott religió közül valamelyiket vallani akarja, legyen kinekkinek szabad tetszésében, azt a melyik tetszik, vallania; abban pedig senki által ne háborgattassék.“ (13. art.)

Kimondatott az is, hogy a kath. klerusnak ezen vallási szabadság ellen eddig beadott úgy ezentúl beadandó óvása érvénytelen lesz, sőt a kath. világi status az evang. statust a maga törvényes követeléseiben és jussaiban megvédeni, a szövetséglevél erejénél fogva tartozzék. (15. art.)

A jogtalanúl elszedett templomok visszaadására országos küldöttségek neveztettek ki. Pozsony és Nyitravármegyék részére: Novota István katholikus; Szijgyártó István helv. hitvallású és Gosztonyi Miklós ág. hitvallású. Trencsén és Turócz részére: Huszár József kath., Sipos János ref., Bohus Ferencz ev. Ezek utasításukhoz képest az evangelikusok kezében hagyták Kermannak egykori egyházait, jelesül Turolukát, Miavát, Bukóczot. Ugyancsak az evangelikusok kezére került ismét (1705. nov. 22-kén) a zsolnai nagyobb templom; a parochia és iskola összes tartozmányaival együtt[1], minek örömére a tekintélyes zsolnai ev. gyülekezet a számüzetéséből hazakerült Kermann Dánielt nagy lelkesedéssel lelkészeül választotta meg.

Nagy jelentőségű esemény volt ez úgy Zsolnára, mint magára az új lelkészre nézve is. Uj remény, új lelkesedés, új tevékenység ösztönözte őket, hogy a multnak sérelmeit minél rövidebb idő alatt megorvosolják.

A szervezkedés szüksége áthatotta az egész ev. egyházat és mert már régi idők óta a gyülekezetek teljesen zilált állapotban voltak, mert voltaképen megszünt közöttük minden felekezeti hatósági kapocs, mert sem püspökök, sem szervezett egyházmegyék nem léteztek: a világi evang. urak mindenekelőtt e bajokon kivántak segíteni. Egyházmegyei gyűléseket hívtak ösz-

[1] Restitutio Templi Zolnensis majoris Anno 1705. nov. 25. L. Visitatio Ecclesiarum etc. a pozsonyi levéltárban. A visszakapott templom ajtaja felett ez a felirat volt olvasható: Nunquid spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris! Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Jerem. 7. 11.

sze; számba vették az üldözések korából fenmaradt gyülekezeteket, a biztosok által visszaadott templomokat és iskolákat és gondoskodtak azoknak jó papokkal és tanítókkal való ellátásáról.

Minthogy a protestantizmus kiirtására vállalkozott Kollonics érseknek csakugyan sikerült az ev. superintendenseket kiűznie az országból, hogy a főpásztoroktól megfosztott nyájat annál könnyebben hajthassa és kényszeríthesse be az „egyedül üdvözítő“ kath. egyház aklába; minthogy voltaképen csak a tiszteletre méltó Zábler Jakab volt az egyedül élő ev. püspök e hazában, — a sok feladat között nem utolsó volt az, hogy minél elébb kellő számban új püspökök választassanak. Alapúl elfogadták a zsolnai 1610-ki és a szepesváraljai 1614-ki zsinati határozatokat. Igy választották meg 1705-ben Cseriben Pilárik Istvánt selmeczi lelkészt a bányavárosok és a közelfekvő vármegyéknek, — Bodó András csetneki lelkészt 1704-ben Gömör, Kishont, Torna, Borsod és Heves vármegyéknek — Kermann Dánielt pedig a pozsonyi, nyitrai, trencséni és liptói ev. egyházaknak püspökeivé.

A választás ellen azonban a lelkészek közül többen a miatt, mert ez a világi urak befolyásával és kezdeményezésével történt, óvást emeltek. Pozsony, mint sz. kir. városi egyház, még később is protestált püspöki hatósága ellen. De Kermann ennek daczára elfoglalta püspöki hivatalát, s abba Pilárik István püspöktársa iktatta be 1705-ben.

VIII.

Püspöki működése, rendszabályai. A rózsahegyi zsinat 1707-ben; — ennek tárgyalásai. Kermann kikel a pietisták ellen; — kiküldetik XII. Károly svéd királyhoz.

Mint püspök előtt gyönyörű működési tér nyilott. Uj reménynyel, de nem minden aggodalom nélkül, fogott a munkához: kerületének szervezéséhez. Mindenekelőtt helyszíni vizsgálat alapján kivánt hiteles tudomást szerezni kerületének szellemi, erkölcsi és anyagi állapotáról. E czélból beutazta a gyülekezeteket; majd kerületi gyűléseket tartott, melyeken úgy a világi, mint az egyházi férfiak élénk részt vettek. A felmaradt visitationális és gyűlési jegyzőkönyvek [1] azt bizonyítják, hogy Kermann erélyes és gondos főpásztor volt.

Figyelme mindenre kiterjedt, a mi az ev. egyházak felvirágzását előmozdíthatta, vagy ami annak akadályul szolgálhatott. Az egyházi vagyon, az épületek, templomok és iskolák mellett megvizsgálta a lelkészeknek és tanítóknak erkölcsi életét, sőt még hitbeli meggyőződését is.

[1] Nagyérdekű forrásul szolgál e részben a „Regesta Visitionis Canonicae Eccl. evang. Aug. Conf. Trenchin. Liptov. Arv. Nyitr. et Poson. ab Anno 1610 usque 1706“ czimű kézirat, mely a pozsonyi ev. lyceum levéltárában őriztetik. Ebből kitűnik, hogy Kermann 1706. julius 14-kén a trnói, sztrányói és lucskai fiókegyházakban, aug. 31-kén Varinban, szeptember 1-jén Kisuczán; szeptember 21-kén Stjavnikon, hol a templomot is felszentelte — vizitált. Folytatta működését a következő 1707-ben is — és pedig február 17-én Rajeczen, 19-kén Konsztján, majd Ljetaván és márczius 18-kán Frivaldban.

A világiak felszólalását ő nem vette illetéktelen beavatkozásnak az egyház ügyeibe; sőt ellenkezőleg minden jogosult és igazolt panaszt elfogadott. Nem lehet csodálni, hogy a hosszú üldözés okozta zavarok alatt némely gyülekezetekben rendetlenségek merültek fel; hogy némely papok a bizonytalanság kényelmetlen helyzetét inkább önmagokról való gondoskodásra, mint az egyház érdekében használták fel; hogy az isteni tiszteleteknél és egyéb egyházi szolgálatoknál visszaélések és mulasztások fordultak elő; hogy a szertartásoknál, ünnepeknél önkényes ujítások és szokások hozattak be; hogy a külföldi egyetemekről haza érkezett ifjak hittani és szertartási reformok által akartak kitünni. Szóval, ily körülmények között Kermannak lehetetlen volt észre nem vennie, hogy úgy egyes gyülekezetekben, mint a hazai ev. egyházban sok a javítani, sok a tisztítani és igazítani való. Saját hatáskörében kerületi gyűlések által kivánt hatni, melyeket rendesen Zsolnára vagy Rajeczre hívott össze.

Az egyes gyűlések és visitátiók nemcsak az egyházalkotmány, nemcsak a lelkészek hiányait tüntették fel előtte. Lehetetlen volt észre nem vennie a köznép elhagyottságát is. Ott az alsóbb népretegekben mutatkozott a háborús életnek erkölcsi tekintetben romboló hatása. A nép nagy részben elvesztette az isteni gondviselésben való hitét; kétkedővé és babonássá lett. A templomlátogatást feleslegesnek kezdte tekinteni. Az iskolák többnyire üresek voltak, úgy hogy a gyermekek legnagyobb része a legelemibb ismeretek nélkül nőtt fel. A lelkészek azt tapasztalták, hogy a gyermekek nem tudják a Miatyánkot, a felnőttek nem ismerik a legszokottabb egyházi énekeket sem.

Kermann mindezen szomorú állapotokon szigorú rendszabályok által kivánt segíteni.

Az 1707-ben foganatosított visitatió jegyzőkönyvének végén egy rendszabály olvasható, mely érdekes és tanulságos világot vet úgy Kermannra, mint korára. Ebben az egyházi fegyelem és az erkölcsiség fentartása czéljából elrendeltetett, hogy a kinek két-három gyermeke van, az egyiket tartozik iskolába adni, ha nem adná, akkor büntetésképen a kurátornak fizessen 1 frtot; a ki önként enged az ördögnek és harmadszor bizonyodik rá, fizet 3 frtot, vagy háromszor ül a kalodában; a ki részegen jön a templomba, fizet 1 frtot; a ki a templomban másokat nevettet, ad 5 garast; a ki a templomban erősen elalszik és másoknak botránkozására van, ad két garast; a ki gyakorta esküszik és átkozódik, az a világi hatóságnak feljelentető; a ki szándékosan mulasztja el a litániát, ad 5 garast; mindenki tartozik évenkint legalább háromszor az urvacsorához járulni; a ki a reggeli, déli vagy esti harangozás hallatára nem imádkozik, fizet egy garast; a ki a miatyánkot nem tudja, vagy megtanulni nem akarja, az egész nap ne kapjon kenyeret; a ki a templomból valamit elvisz, fizet 1 frtot; a ki a templomban valamely becsületes idegennek helyet nem ad, fizet 5 garast; ha szolgáló nem ad helyet, fizet 1 garast, polgári leány 5 garast. A mely leány Luczanapkor kulimázból keresztet csinál, fizet 10 garast; a ki éjjel kisértetképen ijeszt, az megbotoztassék. Ha az apa vagy az anya a gyermeket megveri, az a templomra fizessen 6 frtot; a ki az új házasok közt békétlenséget okoz, az fizet 1 frtot és bocsánatot kér; a mit a reggeli istentisztelet ideje alatt eladnak vagy megvesznek, az elkoboztassék; a ki éjjel játszik, zajt csinál vagy fütyül, azt a kapitány büntesse; a kardos farsangolás nem engedhető meg. A ki vasárnap marhát vág, fizet az iskolára 6 frtot és a kórházra 6 frtot; a ki vasárnap sört, gabonát, vagy más terhet rakna kocsijára . . . a ki a kurátort rágalmazná, s állitaná, hogy az egyház pénzét elpazarolja s azt, be nem bizonyítja, fizet 6 frtot és a parochián vagy a templomban tanuk jelenlétében bocsánatot kér. A mely asszony lerészegszik s az utczán valami botrányt csinál, az minden ilyen alkalommal 1 frtot fizessen, vagy a kalodába zárassék. A ki a szomszédok kö-

zött egyenetlenséget szítana, az a világi hatóság itélete szerint fizessen a templomra birságot.

Mind e szigorú rendszabályok alkotásánál azonban lehetetlen volt Kermannak nem éreznie, hogy intézkedései csak részleges intézkedések; tervei és szándékai csak szűk körben hajthatók végre; akarata, bármily határozott legyen is, könnyen meghiusíttatik, mihelyest a vezetésére bizott gyülekezetek régi szokásra, vagy más kerületek hibás gyakorlatára hivatkozhatnak. Az egész magyarhoni ev. egyháznak rendezésére volt szükség! Ezt pedig csak egy országos zsinaton lehetett eszközölni.

Kermann egyike volt az elsőknek, a kik a zsinat összehívásának szükségét, hangoztatták. Az ország politikai helyzete nem látszott ugyan alkalmasnak arra, hogy az egész ország evangelikusait össze lehessen hozni, a mennyiben a dunántúli részek a császár kezében voltak; mindazáltal a Rákóczy zászlói alá sorakozott ev. főurak abban a reményben, hogy a fejedelem meg fogja engedni a zsinat tartását és hogy a politikai alkudozásuk folytatása mellett az egyházi zsinat is békén megtartható lesz, megtették a kellő lépéseket a zsinat összehívására.

Az 1707-ik év február havában, mikor a fejedelem egy fölötte fontos ügyben Rozsnyóra hivta volt össze tanácsosait, összejöttek az ev. egyházi és világi főemberek is, hogy a zsinatra nézve megállapodjanak. Itt jelen volt Kermann is. Ékes szavakban festette az egyház szomorú helyzetét és a zilált állapotoknak egyházi törvényhozás útján való rendezésének szükségességét.

Mihelyest megtörtént a megállapodás arra nézve,

hogy a zsinat még ez év folyamán Rózsahegyre fog összehivatni, ő azonnal kőrlevelet bocsátott ki, melyben az ő kormányzata alatt álló gyülekezeteket felhívja, hogy készüljenek a zsinatra és küldötteiket ápril 3-án Rózsahegyre küldjék ki. Saját álláspontját már e körlevélben világosan jelzi. Kiméletlenűl kel ki benne az u. n. pietisták ellen, a kiket ő az Énekek Éneke II. alapján rókáknak és rókafiaknak nevezett el, mivel, nézete szerint, titkon hamis tanokat csusztatnak be az ev. egyházba.[1] Ezek ellen küzdött ő minden alkalommal és komolyan hitte, hogy a rózsahegyi zsinatnak ezek megsemmisítése fogja képezni legszebb tárgyát. Föllépésének hevessége azt mutatja, hogy voltaképen nem volt tisztában a pietismus lényegével és hogy ő csakis a pietisták túlzásainak kárhoztatói után indúlt. Ő azt hitte, hogy a pietismus az elfogadott hitvallás felforgatására fog vezetni; hogy a porosz király által az új hallei egyetemre kinevezett három pietista tanár, t. i. Francke, Breithaupt és Anton meg fogja rontani a fiatalságot s az onnan hazánkba visszatérő theologusok csak tetézni fogják a már meglevő számtalan bajokat.

Ily meggyőződésben lévén, a rózsahegyi zsinaton erősen kikelt a pietisták ellen, úgy tüntetvén fel őket, mint a hitvallás alapját képező symbolikus könyveknek ellenségeit. Mindjárt a szinati tárgyalások első napján, midőn a régi zsinatokról volt szó, inditványozta, hogy a zsinat approbálja az invariata Augustana Confessiót, az Apologiát, a smalkaldi articulusokat és Luthernek mind a két kathechismusát s ezekkel szemben kárhoz-

[1] E körlevél tartalmát lásd Zsilinszky M. „Egy forradalmi zsinat története“ 16—18. l.

tassa az eretnekségeket és szakadárságokat, in specie pedig a pietismust.

Ezen megütköztek azok, a kik a pietismust alaposabban ismerték és a kik épen ezért nem tűrhették szó nélkül, hogy az, ily tekintélyű férfiú által, eretnekségnek nyilváníttassék. Először felszólalt Burius János, beszterczebányai lelkész, a ki Lipcsében hat évet töltve közvetlen közelről ismerte a pietismus ellen indított németországi harczokat és ellent mondott Kermannak. intvén a zsinatot: „vigyázzon, hogy kárhoztatván a pietismust, netán kárhoztassa Arndt és Spener tanítását is s azokat, a kik azokat követik.“

Utána Mittuch Ádám bazini fiatal lelkész szólalt fel és tiltakozott az inditvány elfogadása ellen. Kérte a zsinat tagjait, ne kárhoztassák a pietismust; gondolják meg, hogy ez által nemcsak azokat, a kik e tant követik, hanem magát a porosz királyt is megbántják.

Erre Kermann ingerülten ugrott fel s megütközését fejezte ki a felett, hogy Mittuch tiltakozik az ő indítványa ellen. Ismételve és hevesen kél ki a pietismus és annak pártolói ellen, a kik még egyszer síkra szállottak meggyőződésük mellett. Álláspontjának erősítésére felhozza a pietistáknak a keresztelésről szóló felfogását, mely szerinte valóságos eretnekség. Azután a türelmetlenség hangján fordult Mittuch ellen, azon kérdéssel: mivel tudná ama keresztelési tant megvédelmezni? Mittuch a szentírásra hivatkozva, kijelenti, hogy e fundamentumon állva, senkitől, még az ördögtől sem ijed meg. A vita szemlátomást mind szenvedélyesebbé vált s valószínűleg botrányossá is lett volna, ha a zsinat világi elnöke B. Petrőczy István tábornok föllépése vé-

gét nem szakítja azzal, hogy a vitatkozókat saját lakására hívta és ott ily kényes természetű dogmatikai kérdések vitatásától eltiltotta.

Kermann más kérdések megvitatásánál is tevékeny részt vett. Igy pártolta Szirmay Miklósnak abbeli indítványát, hogy az eperjesi collegium érdekében küldöttség menjen a hitbuzgó XII. Károly svéd királyhoz, a miért aztán e küldöttség egyik tagjául ő is megválasztatott. Pártolta a három nyelven kiadandó agendára vonatkozó indítványt, melynek végrehajtása a püspöki karra s a mint látni fogjuk, későbben egészen Kermannra bizatott. Részt vett a világi felügyelők számára adandó utasítás elkészítésében; valamint a kerületek új beosztásának nehéz munkájában is.

Az ő indítványára lett elhatározva, hogy az evangelikus elődök által irott régi művek, irott és nyomtatott emlékek összegyűjtésére bizottság neveztessék ki és hogy oly levéltár alapíttassék, melyben egyházunk történelmére vonatkozó összes adatok összegyűjtessenek s hogy egy tót nyomda állíttassék fel, a vallásos könyvek nyomatására. Szóval, Kermann a zsinaton fényes tanúságát adta tevékenységének, hitbuzgóságának és az egyház jövője iránti érzékének. Erősen hitte, hogy a zsinat határozatai jótékony hatást fognak gyakorolni az egyházra.

Hogy lelkészei teljesen tájékozva legyenek a teendők iránt, egy alapos és kimerítő körrendeletet bocsátott ki, melyben a multban tartott zsinatokra mutatva, a hozott új határozatok végrehajtását ajánlja. Kiemeli, hogy a rózsahegyi zsinat a régiek alapján áll ugyan, de mégis azoknál egyetemesebb jelentőséggel bir. Az

ev. rendek soha ily számban nem tanácskoztak együtt, mint ott. Tudomásukra hozza, hogy e zsinat elfogadván a symbolikus könyvekben foglalt igazságot s kárhoztatván az azokban kárhoztatott eretnek szektákat, leginkább az egyházi fegyelemmel foglalkozott, melynek nyilvános gyakorlata a 30 év óta tartó üldözés korában majdnem egészen megszünt volt. Ám jőjjenek ellenfeleink — úgymond — és lássák, mennyire hamisan vádolnak bennünket azzal, hogy a jó rendet és egyházi fegyelmet eltöröltük! Bizony az ág. hitvallás apologiájával hirdethetjük, hogy a nyilvános egyházi rendtartás nálunk tisztességesebb, mint nálok.

Szerveztettek egyházi consistoriumok, rendeztettek az egyházkerületek, megerősíttettek az esperességek, elrendeltettek az egyházi látogatások; utasításokkal láttattak el a felügyelők és kurátorok, meghatároztattak az anya- és leánygyülekezetek, szabályok készültek az eperjesi collegiumra és más gymnasiumokra, megszüntettettek az egyházi szertartásokban való eltérések, meghatároztattak a bűnbánó napok, végre pedig mind a lelkészek, mind a hivek kötelességeik teljesítésére köteleztettek, úgy hogy most már nincs egyéb hátra, mint hogy e zsinati határozatok megtartassanak.

Nem Kermann jóakaratán mult, hogy a zsinat határozatainak végrehajtása körül zavarok támadtak és hogy végre hosszas országgyűlési tárgyalások után az 1715: XXX. t.-cz. az egész zsinatot érvénytelennek jelentette ki. A kath. klerus ellenszenve és az ország politikai helyzete okozták, hogy a rózsahegyi zsinathoz kötött szép remények pároként eloszlottak és hogy az ev. egyház még súlyosabb helyzetbe jutott, mint eddig volt.

IX.

Kermann felszenteli II. Rákóczy F. új seregének zászlait. Buzditó beszédet tart. Az ónodi országgyülés után Erdődy gróf ellene fordúl. Kermann 1708-ban a porosz és svéd királyokhoz megy. Jelen van ez utóbbinak orosz hadjáratában. Visszatérvén, kénytelen Zsolnáról menekülni.

Még a rózsahegyi zsinat összeülése előtt történt, hogy II. Rákóczy Ferencz 1707 elején nagy erőt fejtett ki seregeinek szaporítása és erősítése ügyében, mert előre látta, hogy ez év folyamán döntő ütközetre fog kerülni a sor. A felvidéki csapatok Czelder Orbán ezredes vezérlete alatt megszaporodtak s ezek számára 8 új zászlót szereztek, melyeknek fölszenteltetésére Kermann kéretett fel egyenesen a fejedelem által.

A zászlószentelés nagy pompával a zsolnai ev. templomban történt márczius 8-án. Kermann, a szabadság lelkesült bajnokaként jelent meg a templomban és a lehető következmények teljes tudatában lépett föl a szószékre, hogy a 60. zsolt. 3—6. alapján az ó-testamentomi harczias izrael nép prófétáinak és lelki vezéreinek példáján és szavain épülve lelkesítse a katonákat; hogy megmagyarázza nekik, mi jelentősége volt hajdan és mi jelentősége van a jelenben a zászlóknak és különösen, hogy „micsoda kötelességeik vannak a téli szállásról az ige és imádság által fölszentelendő új zászlók alatt táborba menendő katonáknak:“ 1. hogy a bűnt a szállásaikon hagyják; 2. hogy az adott zász-

lót magokkal előre vigyék; 3. hogy a zászlótartók tisztét teljesítsék.

Ezután Gerhardt Mátyás, a Czelder-féle ezred katonai lelkésze, német nyelven magyarázta meg a felszentelt zászlóknak feladatát; majd a fejedelem által szerzett imával zárta be az ünnepélyt.[1] Kermann erősen hitt a forradalom sikerében, és ahol csak tehette, lelkesítette hiveit a császár ellen. Megfeledkezett a szerencse forgandóságáról, mely különösen háborús időben érezteti szeszélyét.

A zászlószentelés után csakhamar nagy események következtek be.

II. Rákóczy Ferencz, mint a franczia királynak szövetségese, 1707. május havában összehivta párthiveit az ónodi országgyülésre, hogy a magyar királyi trónt üresnek nyilváníttassa s ezzel egészen új irányt adjon az évek óta tartó belháborúnak. I. József király és az egész ausztriai ház csakugyan trónvesztettnek lőn nyilvánítva. A főhatalom az új királyválasztásig Rákóczy kezébe tétetett, helyettesévé pedig Bercsényi Miklós választatott meg. Ezzel lehetetlenné vált a békés kiegyenlítés, a melytől azelőtt sokan egyedül várták az ország boldogságát. Kétségbeesett belháború újult föl, melynek folyamán Rákóczy zászlóitól elfordult a hadi szerencse. A protestánsok sorsa ismét rosszra fordult. Kermann, a ki csak nem régen a fejedelem zászlainak

[1] A felszentelő beszéd cseh nyelven tartatott meg s nyomtatásban latin magyarázó jegyzetekkel együtt ily czím alatt jelent meg Dadan nyomdájában Zsolnán: „In nomine Jesu, Actus Inaugurationis Vexillorum, to jest Poswecowány Zastav stb.“

szerencsés előrehaladásáért imádkozott, a lehető legkellemetlenebb helyzetbe jutott.

A zsolnai földesur, gr. Erdődy György, kiváló érdemet kivánt magának szerezni a bécsi kormány előtt az által, hogy evangelikus jobbágyait zaklatni kezdette. Ezt annál eredményesebben tehette, mivel Kermann a rózsahegyi zsinat határozata következtében a porosz és svéd királyokhoz utazott, hogy értesítse őket a magyarhoni protestánsok sorsáról. Útjának egyik czélját az is képezé, hogy segélyt eszközöljön ki az eperjesi collegium számára, melynek alapítványait a jezsuiták elvették volt. XII. Károly svéd királyhoz annyival nagyobb bizalommal fordult, mert az a magyar protestánsok iránt már előbb is rokonszenvet tanusított, részükre 1705. jul. 20-án a greifswaldi egyetemen jelentékeny ösztöndíjat alapítván.

Rákóczy fejedelem komolyan érdeklődött Kermann kiküldetése iránt. Ő maga is követeket akart kiküldeni részint a porosz, részint a svéd királyhoz; de ezt a jó alkalmat sem akarta elszalasztani, hogy Kermann által ne üzenjen valamit. Az ev. világi főurak, költségkimélés szempontjából azt akarták, hogy csak egy követ (Melczer) menjen ki. De Jánoky Zsigmond azt kivánta, hogy Kermann okvetlenül menjen; mert elismeri ugyan, hogy Melczer uram emberséges ember, a ki az emlékiratot át tudná adni, „de hogy — úgymond — királyok előtt audentiára menjen, s oly tekintetbe vegyék, mint Kermann uramat, azt nem reméli. Auctoritativus egész ember kell oda . . . Később azt is irja Jánoky, hogy Melczer Kermannal együtt fog menni; de ezek mellett ő felsége (a fejedelem) küldi a maga emberét is . . .“

A készület kissé soká tartott, mivel Lengyelországban pestis uralkodott, s így az illetők jobbnak találták a várakozást. Végre Rákóczy kiadta az útleveleket. Kermann ekkor Zsolnán volt elfoglalva a Neumann-féle imakönyv[1] és a rózsahegyi zsinat határozatainak kinyomatásával. A régibb zsinatok határozatait is letisztáztatta azért, hogy itthon és a külföldön szétoszthassa.

Mikor 1708 tavaszán jelt kapott, hogy készen van az utiköltség és az útlevél, ápril 12-kén Kassára utazott, hol május 6-ig várakozott utitársára. Melczer időközben lemondott utitervéről, helyette Szirmay Miklósnak, majd Gerhard Györgynek, a fejedelem egyik senatorának kellett volna mennie. De ezek is vonakodtak menni, daczára annak, hogy a fejedelem a maga részéről is 200 frtot küldött ajándékul útravalónak. Végre Kermann megtalálta utitársát Podhorszky Sámuelben, a ki ez idő szerint Sárospatakon lakott. Eperjesről kellett indulniok. Vezető gyanánt felfogadták Hermsohn Kornélt, a ki a lengyelországi utakat jól ismerte. Május 16-án Bártfán bucsúztak el Szirmay Miklóstól és Zábler Jakab püspöktől s még aznap Sandecbe értek. Itt Hermsohn négy szekeret fogadott fel; ezekre rakták holmijokat és azokat a hordókat, melyekben a porosz és svéd királyok részére szánt finom borok voltak.

Május 23-kán a Dunajecz vizére hajóztak és mentek egész Nove-Mestoig. Janovecz mellett ismét szekerekre szálltak és jun. 3-ikán a pulaiszki várba érkeztek. Innét megint hajón mentek egész Varsóig, de jun. 7-ikén

[1] Nucleus formularum precandi. M. Caspari Neumannii. Zolna 1707. 12-rét.

a boroiszki kolostor mellett uradalmi tisztek kezébe kerültek, a kik a hajók utáni vámot szedték és ámbár útleveleik az illető elöljárók által láttamozva voltak, mégis csak nagy nehezen tudtak a bor árán kiszabadulni, örülvén annak, hogy hivatalos irataikat senki nem kutatta. Másutt is volt hasonló fennakadásuk, de szerencsésen tovább mehettek; jun. 9-ikén Varsóban voltak.

Itt tartózkodtak egész jun. 14-kéig. Levetették magyar öltözeteiket, hogy kevésbé tünjék fel idegen voltuk; új kocsit fogadtak, melyen egész Kraloveczig kellett volna haladniok. Minthogy azonban nem akartak a Lescinszky Szaniszló párthiveinek kezébe kerülni, kénytelenek voltak felmenni a porosz erdős határig; de mivel tudták, hogy ott a katonaság által kizsarolt lakosságtól élelmi szereket venni nem lehet, már Janoveczen ellátták magokat minden szükséges élelemmel.

Jun. 17-kén a porosz Wartenburgba érkeztek, melynek német és lengyel lakossága volt. Itt új kocsit fogadtak és Bartensteinon keresztül Kraloveczre érkeztek. Innét jul. 10-ikén mentek tovább két idegen utitárs kiséretében, a kik azt igérték, hogy a svéd táborba vezetik őket. Állandó esős időben sok kellemetlenséggel küzdve megérkeztek jul. 23-ikán Insterburgba, hol épen akkor hirdették ki azt a tilalmat, hogy halálbüntetés terhe alatt senki ne merészelje a lengyel-porosz határt átlépni, nehogy ez által a Lengyelországban uralkodó pestist behurczolja. Ők azonban kieszközölték magoknak az engedélyt arra, hogy jul. 26-ikán átmehessenek a határon, de csak azon biztosíték mellett, hogy Lengyelországból nem fognak ide visszatérni. Stallupönen városában sok asszonynyal találkoztak, a kik a svéd táborból visszaküldettek.

Az első litván község, melybe jutottak, Werbolowa volt. Innét 28-ikán egy zsiványokról híressé vált erdőbe jutottak, hol annál nagyobb félelem szállotta meg őket, mivel lépten nyomon találkoztak olyan bolyongó parasztokkal, a kiket a lengyel katonák kiraboltak. Átmenvén a Niemen folyón, Neustadl zsidó városkába érkeztek; aug. 1-jén pedig Vilnába. Itt olyan tatár szekerekhez csatlakoztak, melyek a svéd táborba mentek; hét napi utazás után érkeztek a Berezinához, melynek partjain látták az elhagyatott orosz katonaságot. Kis csolnakon átevezvén a folyón, több falun keresztül mentek egész a Dnieperig, hol már a svéd táborba jutottak. Itt aug. 16-ikán elvezették őket a svéd király udvari papjához Malmberghez, a ki bejelentette őket gr. Piper ministernél. Ez barátságosan fogadván őket, megigérte, hogy a királynál andientiát fog számukra kieszközölni.

Másnap Kermann és Podhorszky a délutáni isteni tisztelet után a király elé bocsáttattak. Kermann volt a szónok. Remegő hangon adta elő a magyarhoni protestánsoknak elnyomott állapotát és kiemelve a bizazalom azon rendíthetlenségét, melylyel az elnyomottak Károly királyi jóindulata iránt viseltetnek, átadta az ezt tartalmazó irásbeli folyamodványt A király nyájasan fogadta a messze földről érkezett magyar követeket és megigérte nekik, hogy nehány nap mulva ki fogja adni határozatát. Egyúttal intézkedett arról, hogy a követek csatlakozhassanak a svéd királyi kocsikhoz, mi által a hosszú utazás alatt sok kellemetlenségtől menekültek meg.

Mikor a svéd katonaság aug. 20-ikán előrenyo-

mult, Kermann és társa követte azt Csernigovon keresztül Smolenskig. Ezen az úton kapták meg a király válaszát szept. 5-ikén, mely általánosságban csak annyiból állott, hogy ő felsége hajlandó támogatni az elnyomottakat, mihelyt ezen hadjáratát szerencsésen befejezendi. József császárhoz ment is egy fölhivás, melyben arra kéretik fel, hogy a magyarhoni evangelikusoknak vallási szabadságát fentartani és védeni kegyeskedjék és későbben Eperjes számára is küldött 20 ezer forintot.

A követek most vissza akartak térni; útleveleik is készen voltak, de az utat veszélyeztető orosz katonaságtól való félelem arra birta őket, hogy továbbra is a svéd táborban maradjanak, várva míg jobb alkalmat nyernek a biztos utazásra. Szept. 10-ikén a svédek megtámadták az orosz sereget Sapulov mellett s azt meg is verték. Kermann e városban maradt tiz napig, hogy kiheverje a betegséget, mely e napokban meglepte őt.

Ez alatt az orosz hadsereg hátrált dél felé, maga után csábítván a svéd sereget. Utközben azonban minden községet és minden élelmi szert elégetett, hogy az ellenségnek se élelme, se nyugvóhelye ne legyen. Észrevették ezt némely svéd tábornokok, különösen Rehnsköld, a ki a királynak azt javasolta, hogy Smolensk felé vonuljon. Ennek ellenében gr. Piper minister azt tanácsolta, hogy délnek menjen, hol Mazeppa kozák seregével egyesülhet. A király ez utóbbi tanácsot fogadta el; 20 ezer emberből álló seregével Mohylev felé fordult, szept. 30-ikán átkelt a Szózs folyócskán és okt. 6-ikán teljesen elfáradva és éhezve érkezett a

sereg Kis-Russba. A merre ment, útja fedve volt holt tetemekkel, elnyomorodott seregében kiütött a betegség. Ahhoz jöttek a hüvös, fagyos éjszakák. Mindez szaporította a bajt, melyet még nagyobbá tett az a hír, hogy Péter czár okt. 10-ikén megverte Löwenhaupt seregét, mely pihenőre vonult volt.

A király még e vereség előtti napon Gomelj alá szállt; ott úgy a svéd katonaság, mint a magyar küldöttek egész okt. 21-ikéig pihentek. Innét erős hidegben, sok viszontagságok között erdőkön és réteken át, Rusicz, Belaj és Jurkovicson keresztül Chmelnik alá; majd nov. 4-ikén Novgorodba érkeztek; három nap mulva Gorkyban találkozott XII. Károly Mazeppával, a ki Péter czártól elfordulva, nyiltan a svédekhez csatlakozott. Nehány nap mulva a svéd katonaság baj nélkül érkezett a Desna folyóhoz, s Rajgorodon át Krasnopoljeba jutott. Kermann nov. 27-ikén a király után Romenbe ment nagy hidegben s ott négy héten át egy iskolában tartózkodott.

Ezen időben Károly király Gadjacs nevű városhoz érkezett azon szándékkal, hogy az oroszok által körülvett Vepriket beveszi. Ez sikerült is nekie. Az oroszok visszavonultak. Kermann oly iszonyú hidegben, mely miatt a katonák lovaikról lehullottak, a madarak reptükben megdermedtek, Gadjacsba utazott, hol a következő 1709-dik év elején nehány hetet töltött, mialatt megismerkedett az ottani orosz egyházi viszonyokkal. Csak februárban utazott tovább a sereg után azon gondolkodva, miként lehetne minél elébb haza mennie. Első gondolata az volt, hogy az oroszok hatalmában levő földre megy és ott szabad átmenetet szerez magá-

nak. De azután arra határozta el magát, hogy Törökországon át fog visszatérni hazájába, annyival is inkább, mivel e tervének kivitelében Mazeppa is megigérte segítségét. Már az indulás napját is meghatározta volt, midőn egy váratlan körülmény arra birta, hogy várakozzék. Ugyanis a király körülfogta Pultavát s azt be is vette. Most Kermann is remélni kezdte, hogy rövidebb és kevésbé veszélyes úton térhet haza. Azonban az oroszok vissza akarták hódítani Pultavát s ekként a döntő csatáig kénytelen volt várakozni.

Tudva van, hogy a svédek egész jul. 8-ig Pultavánál feküdtek. Ekkor megtámadták Péter czár seregét. A diadal szerencséje eleinte a svédek részére hajolt, de utóbb az oroszokhoz pártolva a svédek teljesen megverettek, úgy hogy maga Károly is Benderbe menekült a törökökhöz. Kermann és Podhorszky, a kik a pultavai ütközetben a svédekkel részt vettek, csata után a Dnieper felé menekültek; de mivel e folyón nem volt hajó, nem tudtak átmenni s kénytelenek voltak egy kis csolnakot kölcsönözni, melyen az orosz katonák elől menekültek. A csolnak azonban felfordult velük úgy, hogy alig menthették meg életüket.

Sok viszontagság után elérkeztek a Bug folyóhoz. Itt találkoztak a Benderbe menekülő királylyal; elmondták neki a veszedelmet, melyen keresztül estek, mire a király átvitette őket a tulsó partra s megengedte, hogy vele Bender alá menjenek. A király innét küldötte el aztán Mayersfeld tábornokot Kermannal együtt Magyarországba.

Az utitársak aug. 20-ikán indultak hazafelé. Jassyban katonai kiséretet kaptak, s ezzel szept. 5-kén

érkeztek Magyarországba. Kermann Munkácson elvált Mayersfeld tábornoktól és sietett Zsolnára, hol hívei nagy örömmel fogadták. Azt hitték szegények, hogy meg fogja őket szabadítani a gr. Erdődy György részéről szenvedett zaklatásoktól. De a viszonyok a politikai és hadi téren oly kedvezőtlenül alakultak, hogy a prot. egyház szabadsága, József király jóakarata daczára, igen nehéz helyzetbe jutott. A kath. földesurak az időközben tartott országgyűléseken akként magyarázták a soproni és pozsonyi törvényczikkeknek reájok vonatkozó részét, hogy a kath. földesúr szabadon üldözheti protestáns alattvalóit, mig az ev. földesúr tartozik megtűrni birtokain a kath. jobbágyokat.

Ezen felfogáshoz képest az egyes főurak és főpapok részéről intézett üldözéseknek végehossza nem volt. Kermannak olyan kath. földesura volt, a ki vakbuzgóságával a kiméletlenséget is egyesitette. Következése az volt, hogy ö, daczára a szathmári conventiónak, mely a protestánsok vallásszabadságát biztosította, 1711-ben kénytelen volt zsolnai parochiájáról is menekülni.

A főpásztori bot — ismét — vándorbottá változott.

X.

Miava ismét megválasztja papjául. — Mint püspök, az egyház hitéletének javitására fordítja minden erejét. Uj Agendát készit; — Cseh nyelvü biblia kiadásán fáradozik, jótevőket szerez.

De az Isten, gondot visel övéiről. Kermannak nem soká kellett kenyér nélkül maradnia.

A tekintélyes miavai egyház, melyből Kermann ezelőtt tizenkét esztendővel erőszakosan a csejtei várbörtönbe hurczoltatott volt, ez időben lelkész nélkül állott; mert a lakosság semmiképen sem akarta elfogadni a földesúr által rákényszeritett kath. papot. Ellene szegült. Ezért katonaságot küldtek reá, azon utasítással, hogy az mind addig ott maradjon, mig az egyház katholikussá nem lesz.

Az ily zilált állapotban átélt évtized alatt czélzatosan folytatott üldözések következtében már-már veszíteni kezdé reményét arra, hogy valaha régi virágzásának magaslatára emelkedhessék.

És íme, a forradalmi harczok lezúgása után, megérte azt az örömöt, hogy sokat szenvedett régi papját, most már püspökét, ismét megválaszthatta lelki vezérül!

Kermann örömmel fogadta a miavai egyház meghivását.

Azonban a politikai viszonyok alakulásából lehetetlen volt észre nem vennie, hogy II. Rákóczy Ferencz leveretésével nemcsak a magyar alkotmányra, de különösen a protestantismusra is nehéz napok következnek. A klérus teljes diadalt aratott. Az evangelikusoknak szabadságai megnyirbáltattak, a rózsahegyi zsinat határozatai eltörültettek. Az ev. gyülekezetek élete fenmaradása kétessé lőn. A szerzetes rendek ijesztő módon szaporodtak, és — a mi legszomorúbb volt — a kir. udvar is teljesen a papság befolyása alá került.

Ily körülmények között Kermann egész püspöki működését arra öszpontosította, hogy a külsőleg békés jellegű időszakot, mely alatt azonban a csendes üldözés tovább folyt, az egyházi élet és a vallási öntudat eme-

lésére fordítsa. Rendkívüli irodalmi tevékenységet fejtett ki. Mindenek előtt a rózsahegyi zsinaton elrendelt Agendák összeállításához fogott, látván, hogy tisztársai elhárították magukról e munkát. A világi urak sürgették a zsinat határozatának végrehajtását. Jánoky Zsigmond még 1707. végén irt e végből egy levelet Szirmay Miklóshoz, melyben többek között így nyilatkozik: „az Agendához — átlátom — Sárosy uramnak magának sincs kedve; azért apellál a dunántúliakra. De, úgy látom, oly időre jutottunk, ha csak mi világiak effélékben nem tekintünk, sokan papjaink közül megrögzött szokásukból ki nem lépnek. De mivel még magunk sem tudjuk, micsoda Agendát csinálnak, hagyjuk interim függőben s lássuk, megnyugszunk-e magunk is rajta, mivel a minéműt én a németek között hallok, az, a kit köznapon minden reggel elmondanak, confessióbul, publica imádságból s absolutióból áll generaliter....“[1]

Pilárik püspök abban a nézetben volt, hogy az új Agenda kidolgozásánál alapúl lehetne venni a németországi evangelikusok szertartás rendjét. A tótokra nézve meg volt győződve, hogy könnyen elfogadják s reménylette, hogy a magyar nyelvű gyülekezetek sem fogják nagyon ellenezni. Általában az volt a püspökök nézete, hogy nem kell a dolgot sok újítással nehezíteni.

Kermann már a zsinat eloszlásakor tisztában volt önmagával és mikor egyházkerületi papságát a zsinati határozatok végrehajtására utasította, egyúttal közölte velök a vasárnapi isteni tisztelet rendjét, mely nagyjából ma is megtartatik az ev. gyülekezetben.[2] Azóta

[1] Jánoky levele 1707. szep. 19. Eperjesi levéltár.

[2] L. Egy forradalmi zsinat története. 91—92. l.

sokat foglalkozott e kérdéssel. Megszerezte a külföldi formulákat; a csehekéit úgy, mint a németekéit s azokat birálatosan használta fel. Munkája már 1720-ban jobbára készen állott, de a kedvezőtlen viszonyok miatt nem birta kinyomatni. Ugy látszik, barátai és munkatársai, jelesül Ambrózy György és Zabojnik György ev. superintendensek, szintén sok akadálylyal voltak kénytelenek megküzdeni. Arról a tervről, hogy a német és magyar gyülekezetek számára is használható legyen az Agenda, lemondottak és csakis a tót gyülekezetek szükségletét tartották szemeik előtt, mivel ezek voltak leginkább elhagyatva. Művöket 1734-ben sajtó alá bocsátották, tehát abban az időben, mikor Kermann már a pozsonyi várfogságban sínylődött. A nyomatás helye ismeretlen.

A művet, czíme után,[1] három lapnyi latin előszó nyitja meg, mely azonban nem Kermann, hanem Ambrózy tollából eredt. Általában szól az agendákról és azoknak szükséges voltáról; részletesebben a régi cseh agendáról és a magyarhoni tót evangelikusokról. Magá-

[1] Teljes czime ez: „Agenda ecclesiastica slavonica to jest Práce cirkewni, kterouž ev. knézi, správci a učitelové cirkve slovenské v královsvi Uherském pri sluzbách Božich jak v nedelních, svátečnych, tak i všednich dnech za starodávna porádné vykonávali a až posavád s pomoci Boži jesté vikonávaji, k Vzdélání cirkve Bozi vytlacena. Leta Páné 1734. 4° 327. l. Azaz magyarul: Egyházi szláv Agenda, az az egyházi teendők könyve, melyet a magyar királyságban levő ev. tót lelkészek és tanitók úgy a vasárnapi és ünnepi, mint a hétköznapi isteni tisztelteknél régente használatba vettek és Istennek segítségével mindezidéig használnak, az Isten egyházának emelésére nyomatott 1334-ben.

ról a műről szólva megjegyzi, hogy azt szerzője, de veteribus libris scriptis ac excusis állitotta össze, jóllehet azoknak jegyzékét nem közli. A szövegben azonban gyakran találkozunk a források megnevezésével.

Nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy Kermann Agendája még ma is egyike a legjobb agendáknak, melyek a cseh-tót irodalomban léteznek. Általános theologiai érdekű imákon kívűl gyakran találkozunk benne oly alkalmi darabokkal is, melyek ama kornak háborús viszonyaira vonatkoznak. Ilyenek ezek: Precationes pro pace patriae sex; Precatio durantibus motibus bellicis; azután Precatio contra ethnicos (törökök) in terram Christianorum irrumpentes. Hasonlóan igen érdekesek azok az imák, melyek az országgyűlések szerencsés munkálkodásáért irattak részint Zabojniktól, részint magától Kermanntól. Nem kisebb alkalmi értékkel birnak azok az imák is, melyek a győzelemért és békekötésért szereztettek; ámbár ez utóbbiakban „pro conclusa pace“ nem a magyar király, hanem a római császár említtetik: valószinüleg a censura által átidomítva.

Ugyanebben az időben foglalkozott Kermann egy cseh nyelvű biblia kiadásával is.

Valószinű, hogy e részben már mint menekült, külföldi tartózkodása idején kapta az eszmét és nem lehetetlen, hogy a rózsahegyi zsinaton indítványozott tót nyomda felállítását leginkább azért sürgette, hogy ott egyébb vallásos könyvek mellett a biblia is kinyomható legyen. A cseh atyafiaknak volt ugyan saját nyelvükön való bibliafordításuk; de az majdnem teljesen elfogyott és úgy nyelvészeti, mint dogmatikai tekintetben is, nagy kifogás alá esett. Ezért a kor-

előre haladásához képest egy megfelelő javitott kiadásra valóban szükség volt.

Tudnunk kell, hogy még ebben a korban a magyarhoni felvidéki tót evangelikusok minden vallási irataikban és könyveikben a cseh nyelvet használták. Szorosabb értelemben vett tót irodalom nem létezett. Ennek hiányában tehát Kerrmann 1714-ben több csehországi ev. lelkészhez fordult azzal a kéréssel, hogy őt czélbavett munkájában dolgozataikkal segitsék. Óhajtása az volt, hogy az új bibliafordités úgy Magyarországon, mint Cseh- és Morvaországban is használtassék úgy a lelkészek, mint a nép által. Azonban csak mégis hazai erőkre volt utalva. Leghívebb munkatársai voltak Bél Mátyás és Ambrózy György ev. lelkészek. Ujabb irodalomtörténeti művekben a bibliának ez az új recensiója kizárólag Bél Mátyásnak tulajdoníttatik; [1] de kétségtelen, hogy Kermann volt a főmunkatárs; Bélnek csak a kiadás körül voltak kiválóbb érdemei, mivel Kermann a fogságban volt.

A mű [2] Németországban a hallei árvaházi nyomdában jelent meg 1732-ben. Két előszava van. Az egyiket Kermann, a másikat Bél irta. Kermann előszavában először a cseh biblia kiadásainak jegyzéke kö-

[1] Yungmann József cseh irodalomtörténész „Historia literatury české, Prága 1849. II. kiad. 291. l. 653. sz.

[2] Teljes czime ez: „Biblia Sacra“, to jest Biblj Svatá, aneb všecká svatá písma starého i nového zákona, možnou pilnostij opet' prehlidnutá, krátkymi summovnjky a mnohymi concordanciemi zaopatrená a v nove vydaná práci vynasnažováním a nákladem lidi o zrust cirkve Boži uprimné pečujicich. Leta Páné 1732.

zöltetik; azután ki van emelve, hogy e bibliának példányai drága pénzen sem kaphatók többé. „Hogy tehát — irja folytatólag — e hiányon segítve legyen, az Uristen a magyar királyságban felköltötte nagyságos Osztrosith Mátyás nejének, a már Krisztusban elnyúgodott nagyságos Révay Kata Szidónia lelkét, a ki a szent biblia kiadásához szükséges összes költségeket még 1682-ben akarta viselni; de ezen szent szándékában a folyton tartó háborúk és az ev. egyház üldöztetése miatt és az e munkára vállalkozott tudós férfiak elhalása miatt megakadályoztatott". Említi továbbá, hogy az 1700-dik évben a vittenbergi akadémia akart bibliákat kiadni az evang. hitsorsosok számára; de a háborús idők ezt a vállalatot is meghiusították. Végül megjegyzi, hogy a mint mindig, a felmerült üldözések daczára, minden nemzetnél gondoskodott az Uristen arról, hogy minden nyelven legyenek bibliák, úgy gondoskodott a tót népről is. Felköltötte különösen egy férfiunak lelkét, a ki a dicső Thurzó nemzetségből származott, a ki megértvén azt, hogy a cseh biblia példányai már évek óta nem kaphatók, e biblia kiadására bőkezűen sokat áldozni kegyeskedett.

Ki volt e férfiú? most bajos volna biztos választ adni. Az bizonyos, hogy a siléziai főúr, gróf Henckel Erdmann Henrik is lényegesen előmozdította e vállalatot. Megjegyezzük, hogy a biblia 1745-ben és 1766-ban újra nyomatott. Kermann kisebb művei közül említendők: a keresztyén vallás katechismusa, egyes prédiká-

cziók és énekek,[1] egy szláv grammatika,[2] és a saját korára vonatkozó kéziratban maradt feljegyzések.[3]

XI.

Egyháztörténetet ir „Hungaria evangelica“ czime alatt; mely azonban kéziratban maradt. A mű felosztása, rövid tartalma és jellemzése.

Azonban Kermann irodalmi tevékenységének kétségen kívül legbecsesebb gyümölcsét egyháztörténelmi munkája képezi, mely kéziratban ilyen czím alatt maradt fenn: „Hungaria Evangelica, sive Historia Evangelica Jesu Christi in Hungaria et Provinciis ejus.“

Minthogy e mű nyomtatásban nem jelenhetett meg s minthogy ennek következtében a nagy közönség előtt ismeretlen: szükségesnek látjuk azt ezennel bővebben ismertetni.

Tartalmára nézve e mű az apostoloktól kezdve hazai egyházunkra vonatkozólag egész a bécsi békekö-

[1] Ilyenek: Kniha života (Élet könyve) Dadan könyvnyomdász felett mondott beszéd. Zsolna 1704. Actus inaugurationis vexillorum, melyről fentebb szólottunk. Nábožné arie (Kegyes dallamok) Beszterczebányán.

[2] Rudimenta grammaticae slavicae. Kézirat a hallei egyetemi levéltárban.

[3] Az 1708. és 1709-iki külföldi útjának naplója, — továbbá Regesta supellectilis et proventuum Ecclesiasticorum parochialium et scholarum Com. Trencheniensis. — Excerpta ex Catalogo Testium et Confessorum purae ev. veritatis.

tésig, illetőleg a zsolnai zsinatig terjed. Az itt felölelt történelmi anyagot két főrészre osztva adja elő. Az első rész magában foglalja az evangyéliom hirdetésének történetét a pogányok között és annak fentartását és ápolását Nagy Károly által; majd hazánkra térve Gejza fejedelem és Szent István király korától kezdve a huszita háborúkig.

A második részben elbeszéli szerző a magyarhoni keresztyén egyház történetét a huszita mozgalomtól kezdve, Luther reformácziójáig; majd az evangyéliom hazai hirdetőinek és pártfogóinak küzdelmeit; a gyülekezetek és iskolák keletkezését, egyes vidékek hitvallásainak, zsinatainak keletkezését s azokkal összefüggésben a Rudolf alatti üldözéseket is.

Forrásai között említi az országgyűlések irományait, az egyházi gyűlések határozatait és más egyéb oly adatokat is, melyek a pusztulástól megmentettek. És mindezeknek felhasználására vonatkozólag szerző azt állitja, hogy birálatosan és lelkiismeretesen járt el.

Tudjuk, hogy még azon korbeli történetirók kevés önállóságot tanusítanak. Azt látjuk, hogy bizonyos bevett elbeszélési formák szűk keretében mozognak és csak nagy ritkán akadunk olyan iróra, a ki ezek alól fel birta magát szabadítani.

Kermann Dániel kora műveltségének szinvonalán állott. Irodalmi tekintetben követte azt a modort, melyet akkoriban az egész művelt világban követtek. A régi krónikákra még nagy súlyt fektettek s azoknak adatait minden kritika nélkül átvették.

Innét van a sok idézet, mely néha lapokat foglal el. Az olvasó voltaképen csak azt látja, hogy az iró

mi mindent olvasott össze és hogy miképen tudja azt saját czéljaira felhasználni. A világtörténetirók kezdték a Mózes-féle világteremtésen. Az egyházi történetirók Krisztus életét állították oda kezdetül; a mi nem is volt magában véve helytelen eljárás. Csak azt lehet rossz néven venni, hogy azt is félve tették.

Igy járt el Kermann Dániel is, annyiban helyesen, hogy ő már könyvének czimében is kifejtette, mi az ő czélja: t. i. „Krisztus evangyélioma történetének leirása Magyarországon". S ez nagy jelentőségű dolog; mert azt teszi, hogy ő nem arra fekteti a súlyt, mit tettek egyes főpapok és fejedelmek a ker. egyház érdekében, hanem arra, miképen terjedt el a Krisztus evangyélioma hazánkban, kik voltak annak apostolai és ellenségei, minő körülmények között hódított lelkeket a pogányok között, — és különösen a pogány magyarok között. Főeszméje az evangyéliom, mint a keresztyénségnek örök alapja. Az emberek cselekedetei, indulatai és törekvései csak annyiban érdeklik őt, a menynyiben azok az evangyeliom terjedését előmozdították, vagy akadályozták; a mennyiben a keresztyénség eszméjét a maga tisztaságában fentartani és az egész világ szellemi kincsévé tenni, vagy pediglen a magok egyéni érdekeiknek eszközéül felhasználni törekedtek.

Ezt a körülményt, mint Kermann felfogásának sajátos jellemét, ki kell emelnünk; már csak azért is, mert ez határozza meg a reformáczió történetének mikénti felfogását is.

A ki a Krisztus evangyéliomának terjedését és világtörténeti fontosságát úgy fogja fel, mint Kermann,

az amaz evangyéliom tisztaságának, tehát a keresztyénség örök alapjának védelmét, vagyis a reformácziót, nem nézheti eretnekségnek, új tannak, vagy valamely veszedelmes dögvészes nyavalyának, mint azt a kath. klérus tette: hanem tekinti annak, a mi, t. i. az evangyéliomi szellem megújhodásának és az elnyomott emberi szellem fölszabadításának.

Első hirdetői voltak ennek természetesen az apostolok. Azoknak cselekedetei mellett hivatkozik Kermann Flavius Josefusra, a ki zsidó történetiró létére Krisztusról szépen nyilatkozott. Hazánkba az evangyéliom első apostolai Illyriából jöttek. Hogy hol feküdt akkor Illyria, ezt Kermann a régi írók irataiból igyekszik megállapítani. Ennek szomszédságában feküdvén Pannonia, természetes, hogy ide is bejöttek az evangyéliom hirdetői.

Mikor a keresztyénség, a népvándorlás után felbomlott római birodalomban uralomra jutott, csakhamar számtalan idegen elem és tévelygés hozatott be az egyházba.

Pannoniából eltüntek a római sasok, s helyüket a Krisztus keresztje foglalta el. Kermann élénken írja le az első keresztyéneknek üldöztetését a rómaiak által. Elismeréssel szól az üldözöttek ártatlansága mellett felszólaló pogány irókról. De egyúttal feltünteti azon bajokat is, melyek az egyház kebelében mutatkoztak, mihelyest a római püspökök fölényt kezdtek gyakorolni a többi püspökök felett. Az ariánus tévelygés elterjedése hasonlóképen hátrányosan hatott az egyház fejlődésére, mely tévelygés — úgymond — mint valamely vízözön és mint ragadós nyavalya terjedt el majdnem az összes keresztyén gyülekezetekben.

Ezen tévelygéstől azonban nem maradt érintetlenül a Pannoniában létezett püspökség, melyről Sulpicius Severus tesz említést. Ez a niceai zsinat határozataihoz ragaszkodott s ezért hivei katholikusoknak neveztetnek. Idézi Kermann nemcsak a Gratianus, Valentinianus és Theodosius császároknak erre vonatkozó törvényeit, hanem Ramanus történetirónak azon szavait is, melyekben festi Pannoniának azon korbeli egyházi viszonyait.

midőn Gejza magyar fejedelem a keresztyén hitre tért. Ebből azt következteti, hogy hazánkban már akkor szervezett egyházak és rendes lelkészek voltak; habár nem tagadja, hogy a magyarok bejövetele és pusztításai következtében sok egyház elpusztult, mivel az üldözött papok kénytelenek voltak menekülni.

Helyesen következtet Kermann a keresztyén vallásnak Pannoniában való folytonos fenmaradására abból a körülményből, hogy a jelesebb zsinatokon említés történik mindig pannoniai püspökökről is. Ha nem lettek volna keresztyén gyülekezetek, nem lehettek volna püspökeik sem. Nagy szerepet játszhattak hazánkban az illyr püspökök is, a kiknek működéséről szintén elismerőleg szól; különösen Szent Jeromosról, a kit szláv eredetűnek mond. Ennek tanítványa Orosius, már a hunokról beszél, a kiket Szt. Niketás, a dákok és pannonok püspöke, más barbár népekkel együtt a keresztyén vallásra térített.

A hunnok után szláv népek foglalták el a Duna-Tisza vidékét. Ezek Osztrivoy királyuk alatt Traciába átmentek, s a hunnok elűzetése után Esztergom (Ostriwoy) városát alapították a Duna partján, Slavigrádot Karinthiában, melyet a németek későbben Windisch-Gräznek neveztek el. Érdekes. a mint Kermann a szláv nemzetek elágazását beszéli el. Selimlr király alatt — úgymond — gyarmatokat alapítottak ennek testvérei, Csecho, Lecho és Russo. Ezekből lettek Cseh-, Lengyel- és Orosz országok. Ezek közt a keresztyénség már 628 körül el volt terjedve.

Az alatt a hunnok Scythiából megerősödve magyarok neve alatt Dáciába ütöttek s Álmos, illetőleg fia Árpád vezérlete alatt meghóditották a mostani Magyarországnak legnagyobb részét. A fennálló ker. egyházakat többnyire elpusztították. Megjegyzi, hogy ekkor már az evangyéliom tana sok emberi hozzáadások által el volt homályosítva. Nagy Károly a birodalmába tört magyarokat megvervén, egyúttal a keresztség felvételére kényszerítette. Később az új hazában megtelepedett magyarok N. Károlytól még az országrendezés rendszerét is átvették, miben a keresztyén vallásnak nagy szerepe volt. A déli tartományok szláv lakói között a bolgárok fogadták el legelőször a

keresztyénséget és pedig a konstantinápolyi görög ritus szerint. Az itt támadott villongások figyelmessé tették a német császárokat is a keleti egyház üzelmeire, s a nyugoti egyház érdekeit kezdték támogatni. Igy jutottak a római egyház apostolai Németországból hazánkba, a keresztyén vallás terjesztése végett, miben a politikai viszonyok is kedveztek nekik.

A keresztyénségnek, vagy a mint Kermann mondja, a Krisztus evangyéliomának elterjedése hazánkban gyorsan történt. Még Gejza fejedelem korában léptek fel Pilgrin és Wolfgang püspökök. Szt. Adalbert keresztelte meg Szt. István királyt is, a ki aztán uralkodóvá tette a keresztyén vallást hazánkban. Ezt Kermann többnyire Bonfinius és Ransanus után beszéli el. Gyakran idéz azoknak munkáiból. Rövidség okáért olykor csak az idézet elejét és végét közli, mintegy kényszerítve az olvasót, hogy olvassa el forrásait is, ha tudni akarja, mi és hogyan történt.

Ez az eljárás most különösnek tünik föl ; de a mult század első felében még divatos volt.

Az egyes püspökségek megalapításának története után elbeszéli a szent korona elnyerését is, de itt Bonfinius elbeszélésének idézete után megjegyzi, hogy ezt Révay Péter másképen adja elő. Hogy miképen, azt ő nem mondja el, hanem utasítja az olvasót arra, hogy olvassa el az illető iró munkájában Hasonlóképen jár el azon nevezetes pontnál is, mely Szt. István király keresztyénségének álláspontját emeli ki. Ugy látszik idő rövidsége miatt, vagy későbbi pótlás reményében egyszerűen csak megjelöli azokat a szakaszokat, melyekben a nagy király intelme Imre fiához foglaltatik, és melyekben a keresztyén vallás lényege szépen és világosan körüliratik.

Kermann utal arra, hogy Szt. István király nem követte a római, már akkor megromlott vallást, hanem az apostolok evangyéliumában foglalt igaz keresztyén vallást, — s ezt ajánlotta fiának figyelmébe és pártfogásába. Ezt terjesztette el az egész Magyarországon. Szent István keresztyénsége két részből állott: hitből és kegyességből. A hit általi megigazulás tana mellett kivánta a jócselekedeteket is ; de azoknak nem tulajdonított külön érdemet Az egyház feje

nem Péter és utódai, hanem maga a Krisztus. A pápák és püspökök a lelkek pásztorai és őrizői, de nem urai; — ennélfogva nem osztogatói sem az egyházi méltóságnak, sem a bűnök bocsánatának. Érdekesen tárgyalja itt Kermann az akkori keresztyénség tanait, kimutatván, hogy a Szt. István keresztyén tana egyező az evangélikusok tanával, s nagyon eltér attól, melyet a római katholicismus neve alatt Otrokocsy Fóris Ferencz védelmébe fogadott. Otrokocsy állításait ügyesen czáfolja és kimutatja, hogy Péter apostol soha sem volt Krisztusnak földi helytartója. Kimutatja, hogy a nyugati keresztyén egyházba sok olyan tévelygés hozatott be, mely a keleti egyházban nem volt; szóval: a magyar keresztyénség tisztaságát a rómaival szemben nagy buzgalommal és sikerrel mutogatja.

István király halála után sok zavar támadt az országban, a mi a keresztyénségre nézve is kedvezőtlenül hatott vissza. A pogányság utolsó fellobbanása és eloltása után Szt. László szervezte ismét a keresztyén egyházat hazánkban. Szabolcsban zsinatot tartott, melyen sok nevezetes határozat hozatott. Nemcsak azon körülmény, hogy ekkor még házas papok voltak hazáukban, hanem az is kiemeltetik, hogy a magyar királyok független fejei voltak az egyháznak, — a mit utóbb a római pápák eldisputáltak. Kálmán király is fentartotta még tekintélyét és az egyházi rend és fegyelem dolgában hasznos intézkedéseket tett. De csakhamar behozatott a római pápa intézkedése, s uralkodóvá lett a nézet, hogy az ő megerősítése nélkül semmiféle tan, semmiféle szervezkedés nem érvényes. A „jus canonicum Romanum“, és a „Decretalia Pontificum Romanorum“ lett az uralkodó. S ezzel kezdődött a magyar keresztyén egyház romlása. Gratianus monachus és Petrus Lombardus és nem a szentirás lettek a tekintélyek minden egyházi dolgokban, melyekről Kermaan elég részletesen emlékezik.

Ekkor lépett fel Vald Péter Francziaországban; megtámadta a római pápát és a szerzeteseket; helyre akarta állítani a szentirás tekintélyét. Tanai Pannoniába is eljutottak III. Endre király idejében; de aztán N. Lajos király idejében a boszniai püspök által kiirtattak.

Az utolsó Árpádházi király után támadt zavarok alatt a

keresztyén tan és erkölcs ismét alásülyedt. A papok tudatlanok és romlottak, a nép elnyomorodott volt. A római pápa beleavatkozott a hazai politikai ügyekbe; felhasználta a klérus befolyását és egyházi átkaival rettegésben tartotta az egész országot. Zsigmond alatt kiüt a huszitaháború, melytől számítja Kermann a magyarországi keresztyén egyház történetének második részét.

Az evangyéliomnak Husz követői által való hirdetése hazánkban nagy jelentőségű esemény. Kermann a Husz előtti reformátorok és az általok előidézett mozgalomnak ismertetése után elbeszéli, hogy Zsigmond császár idejében a cschek által miként hozatott be Magyarországba a huszita tan. Ziska és Procopius harczai és a báseli zsinat határozatai hatalmas befolyást gyakoroltak annak terjesztésére. A biblia cseh nyelvre való lefordítása után sok előkelő férfiu szakadt el a római egyháztól. Hazánkban Giskra és társai sok várat építettek, városokat és falvakat elfoglaltak; a huszita-vallást — az urvacsorának mindkét szín alatt való kiszolgáltatását terjesztették, úgy hogy állítólag még I. Ulászlö is így fogadta az Urnak szent vacsoráját. Kiemeli, hogy Ulászló ugyan kemény rendeleteket bocsátott ki a husziták ellen, de tényleg nem bántotta őket. A várnai csata kedvezett a huszita felekezetnek. A pápa erős nyomást gyakorolt a magyar és cseh királyokra, hogy üldöznék a huszitákat. Hunyadi Mátyásról vannak följegyzések, hogy eleinte üldözte őket, de később elnéző volt iránt uk.

Már Mátyás közvetlen utódainak többféle irásbeli hitvallást (Confessiót) nyújtottak be a cseh testvérek. Nevezetesen 1504-ben egy rövidet, 1507-ben egy bővebbet; 1523-ban egyet Lajos királynak, 1532-ben egyet Brandenburgi Györgynek és egyet 1538-ban nov. 14-kén I. Ferdinándnak. Ezen hitvallások megerősitéséről azonban Kermann hallgat.

Kétségtelenül egyik legérdekesebb részét teszi e münek a róm. kath. egyház romlottságának leirása a reformátió előtt. Kermann megnevezi azokat a kath. főpapokat, a kik az egyház romlásáról irtak; kimutatja az időnkénti emberi hozzátételeket az egyházi tanhoz és szertartásokhoz. Áttérve a hazai állapotokra, rámutat az azonkori zsinati határozatokra, a melyek leg-

hívebben tükröztetik vissza az egyházi állapotokat. Idézi Cserép Lőrincz fejérvári és Antonius nyitrai püspököknek nyilatkozatait a papság és egyház romlásáról; és végül a Dózsa-féle parasztháborút is Bakacs Tamás esztergomi érsek lázítási művének jelenti ki.

A Luther-féle reformatió keletkezésének és hazánkban való terjesztésének elbészélése képezi Kermann művének középpontját. A X. Leo pápa udvarának leirásától, a bűnbocsátó czéduláknak pénzért való elárulásától kezdve, Luther történetének elbeszélése után szól a magyarországi reformatióról. Előszámlálja annak pártfogóit és terjesztőit a világi urak és egyházi tanítók között. Elmondja a király és a kath. főpapság törekvéseit a lutheránusok ellen; a könyvek és emberek égetésére vonatkozó rendeleteket úgy a mohácsi vész előtt, mint az után. Elmondja a libetbányai első vértanúk történetét és Dévai Biró Mátyás esetét Fáberrel. A Németországgal összeköttetésben levő ev. tanitók és világiak előszámlálása után elmondja a budai viszonyokat és ott Mária királynénak jó indulatát az evangyéliom követői iránt. Egyes városok áttérésének és új gyülekezetek alapításának elbeszélése kapcsán elmondja a kath. papság ellenműködését.

Kiterjeszkedik Erdély reformatiójára is. A szászok kétségen kivül leghamarább érezték meg a németországi vallás-mozgalomnak jótékony hatását; és e hatás alatt uj gyülekezetek keletkeztek, melyeknek élén többnyire Wittenbergában tanult lelkes ev. lelkészek működtek. A gyülekezetek szaporodtával szükségessé vált azoknak rendezése. Igy jöttek létre az első szervező és hitvallásokat szerkesztő ev. gyűlések, úgynevezett zsinatok, Medgyesen 1545, Szebenben 1552-ben és 1557-ben. A szorosabb értelemben vett Magyarországon megtartatott az erdődi zsinat 1549-ben a tornai 1549-ben és 1550-ben, a beregszászi, óvári stb.

A gyülekezetek rendezésével párhuzamban rendezni kellett az iskola-ügyet is, melyről azonban Kermann művében keveset találunk. Annál nagyobb szorgalommal gyűjtötte össze az evangyéliom mellett lelkesült világi főurakat, és pedig úgy az ágostai, mint a helvét hitvalláshoz tartozókat. A rájok vonatkozó verseket szerette felhasználni a szövegben,

mert az irodalommal foglalkozó férfiak iránt nagy rokonszenvvel viseltetett.

Midőn kimutatta, mily haladást tett az evangyéliom ügye a hazában, egyúttal elbeszéli a pápa és a kath. fejedelmek intézkedéseit is a protestantismus terjedése ellen. A papság erkölcseinek javítása és a szellemi műveltség színvonalának emelése lett a jelszó. Ezt követte a jövedelmek és fizetések emelése — országgyűlési végzések és törvények által.

A második periodusban beszél az evang. vallás azon akadályairól, melyeket a sacramentáriusok mozgalma okozott. Valamint a külföldön az anabaptisták, Zwingliánusok és Calvinusok részére szakgatták az ev. egyházat, úgy történt az hazánkban is. Kermann, a ki híven és erősen ragaszkodott az ágostai hitvallás tanaihoz, nagy részletességgel szól e mozgalomról. Határozottan kárhoztatja azokat, a kik „az igaz evangyéliom“ követésétől eltértek és a hivők között szakadást idéztek elő. Végig kiséri az ebből eredt vitákat és külön confessiókat. Rámutat a törvényhozás intézkedéseire, melyeknek czélja volt a sacramentáriusok és anabaptisták kiirtása. Lauterwald Mátyás és Stankarus Ferencz ügyének elbeszélése után áttér Dávid Ferencz életére s ezzel az unitarismus történetére. A wittenbergi theologusok véleményére nagy súlyt fektetvén, azoknak leveleit egész terjedelmében közli. Az erdélyi trinitárius viták, Dávid, Blandrata és János Zsigmond szereplése bőven van ismertetve, úgy szintén a csepregi colloquium is. Pilcz Gáspár és Lamius Sebestyén mint crypto-calvinisták mutattatnak be, s általában a felvidéki vallási mozgalmak érdekesen vannak tárgyalva.

A harmadik periodusban a pápák részéről gördített akadályok beszéltetnek el. Rövid elbeszélése után annak, hogy az evangyéliom minő kedvező fejlődési irányt vett Lengyelországban, Erdélyben, Cseh- és Morvaországban, végre az ausztriai tartományokban, áttér a magyarhoni klérus törekvéseinek festésére. A klérus nem kevesebbet akart elérni, mint hogy a lutheránusok ellen hozott törvények a király által végrehajtassanak. Megkezdte tehát a rendszeres izgatást és üldözést. Egerben Veráncsis Antal püspök, Nyitrában és Trencsénben

Bornemisza Pál püspök kezdte meg az üdvtelen munkát, melynek azonban Miksa császár türelmes lelkülete miatt valami nagy eredménye nem lett. A nyilvános országos üldözést apró részleges községi és megyei üldözések előzték meg. Az 1579-ki nagyszombati zsinat támadásai s ezek ellen Beregszászinak tiltakozása és apologiája, az irodalmi harczok, s azok tartalma kiválóan érdekes részét képezik Kermann egyháztörténelmének. Nem kevésbé érdekes az 1595-ki rendezete a felvidéki ev. egyházaknak, valamint az 1600-ki bicsei egyházi szabályzat, melyeknek pontjai egész terjedelemben közöltetnek. Közöltetnek továbbá a trencsénmegyei evang. egyházaknak szabályzati pontjai és törvényei 1590-ből.

Ezentúl a klérus és kormány erőszakos tényeire fordítja az olvasó figyelmét. Az 1604-ki 22-ik articulus becsempészésének felemlítése után átmegy a kassai templomnak katonai erővel való elvételére és a Bocskay fegyverfogásának elbeszélésére.

A negyedik és utolsó periodus már az evang. vallás szabadságának törvény általi biztosítását beszéli el. A bécsi béke legfőbb tényezője gr. Illésházy István, ennek élete és érdemei, valamint neje által tett alapítványok közlése után Thurzó Gy. nádor tevékenysége és a zsolnai zsinat adatik elő elég bőven és elevenen.

Végül következik: „Excerpta ex Tractatu: Ungarischer gewisser und wahrhaftiger Bericht derer Geschichte, so sich von Anno 1658 bis Anno 1674 mit Martino Nováky und seine beiden Kirchengemeinen Koos und Unter-Metzenseiffen, in Ungarn zugetragen. Gedruckt 1680.

A keresztyénségnek 1000 év körüli romlásáról szóló néhány adalék, és a hely- és névjegyzék után következik még Károly királynak 1731. junius 12-én kiadott rendelete Kermann ellen és Althán váczi püspöknek protestatiója a helytartóságnak a protestansok javára kiadott ismeretes rendelete (1731. május 23.) ellen.

Ezzel végződik az egész kézirat, mely egészben véve becses adalékul szolgál a hazai prot. egyház történelméhez. Gondos kéz, igazságot szerető és kereső

szív, világos értelem jellemzik e művet. A mai történetirás szinvonalát tekintve, sok tekintetben hiányos műnek tűnik fel ugyan, mert hiszen a tényeknek összefüggését és a személyeknek azokra való befolyását nem mindenkor domborítja ki kellőleg; de mindazáltal saját kora irodalmának méltó díszét képezhette volna, ha napfényre bocsáttatott volna.

Valószinű, hogy Kermann e történelmi dolgozatához csak a rózsahegyi zsinat után fogott. Tudvalevő tény ugyanis, hogy ő már e zsinaton lelkes szavakban szólalt fel az egyház multjának megismertetése ügyében és indítványozta, hogy „nevezzen ki a zsinat mind a világi, mind a papi rendből 4—4 tagot a végből, hogy az evangelikus ősök által irott régi műveket, irott és nyomtatott emlékeket összegyűjtsék s ezekből egy oly levéltár alakítassék, melyben ev. egyházunk történelmére vonatkozó összes adatok összegyűj tetnének.“

A zsinat ez indítványt — mint láttuk — elfogadta, de a bekövetkezett szomorú idők nem voltak alkalmasok arra, hogy az indítványban contemplált terv megvalósíttassék. S a mit egyház nem tehetett meg, azt megtette Kermann s fáradozásának gyümölcsét a kezünk alatti mű képezi.[1]

[1] A kéziratot Kermann halála után Klaniczay Márton iratta le maga számára, valószinűleg azzal a szándékkal, hogy azt nyilvánosságra bocsássa (1763-ban), de a kedvezőtlen viszonyok miatt ez elmaradt. Később Laucsek Márton felsősajói ev. lelkész foglalkozott e gondolattal s 1774-ben saját jegyzeteivel bővítve iratta azt le s készíttette sajtó alá. De ő sem volt szerencsésebb, mint Klaniczay. A mű kiadatlan maradt egész a mai napig. Kézirati másolatokban megvan a Nemz. Múzeumban, a zay ugróczi Zay-család

XII.

Elrendeli a reformatio kétszázados emlékének megünneplését 1717-ben, — nyilatkozatai a kath. egyházról. — Mlinárik esete, áttérése és a nép fellázadása ellene zudítja a kath. urakat. Elfogják és a pozsonyi várba csukják.

Az irodalmi munkásság mellett Kermann — mint említők — az egyházi élet javítását és a felekezeti öntudat ébresztését sem hanyagolta el.

Püspöki kötelességeinek és jogainak gyakorlására vonatkozólag kevés adat maradt fel ez időből. Kétséget nem szenved, hogy az ev. gyülekezeteknek kath. vizitátorok által való zaklatása nagy sérelmét képezte az ev. püspöki tekintélynek. Mindazáltal Kermann oda törekedett, hogy a gyülekezetek élére kötelességtudó, lelkes és tudományos lelkészek állíttassanak. Igy ajánlotta a verbóczi gyülekezetnek 1724-ben az akkori neczpáli iskolai igazgatót Ambrózy Györgyöt, a későbbi püspököt.

Figyelme kiterjedt a szomszéd morvaországi evangelikusokra is, a hol nemcsak a bibliát terjesztette, hanem a lelkészeket is lelkesítette 1725-ben.

levéltárában, a pozsonyi ág. hitv. ev. főiskola levéltárában valószinűleg még több helyen is, kétségtelen bizonyságául annak, hogy apáink a legnehezebb időkben is gondoskodtak arról, hogy egyházuk történeteinek emlékei, évkönyvei el ne pusztuljanak, hanem legalább másolatokban maradjanak fel egy jobb kor számára, mely képes leend azokat a nyilvánosság elé hozni s ezzel az evang. egyház közös kincsévé tenni.

A felekezeti öntudat ébresztésére legalkalmasabbnak találta a reformáczió kétszázados emlékünnepét 1717-ben. Ez évi okt. 7-én körlevelet bocsátott ki papságához, melyben a reformáczió évszázados emlékét ajánlja nekik megünnepelni s egyúttal utasítást is ad nekik arra nézve, miként lehetne azt legméltóbban megtenni.

Lelkes szavakkal festi Luther fellépésének, tanításának és hősies magaviseletének jelentőségét; nagy hiba, sőt hálátlanság lenne róla meg nem emlékezni és az evangyéliom ügye mellett fel nem lelkesülni, különösen most, midőn a régi ellenség teljes erővel működik ellene. Fájdalmát fejezte ki a fellett, hogy az ev. vallás a jelen században is üldöztetik és az annak oltalmára hozott hazai törvények lábbal tapodtatnak. De Luther szelleme, nézete szerint, el nem nyomathatik. Az nem halt meg, az él. Épen azért, miként hajdan a rómaiak nagy fénynyel ünnepelték meg a százados éveket, úgy ünnepelje meg az ev. egyház is Luthernek kétszázados emlékét, — még pedig Szt.-Márton napján kell kezdeni és a következő három napon át folytatni. Elmondja nézetét az ünnepélyesség módjára is. Első a a kihirdetés, hosszabb harangozással való jeladás; a templomok szent ruhákkal, égő gyertyákkal, kelyhekkel, illatos virágokkal és galyakkal szépen felékesítendők. Azután a lelkészek harangzúgás alatt vonuljanak ki parochiájokbol, a presbyterek saját házaikból, a gyermekek és tanítók iskoláikból a reggeli és esteli isteni tiszteletre, melyen az instrumentalis zene is alkalmazandó. Alkalmi textus alapján kell prédikálni, a népet kegyességre inteni; az iparosok műhelyei azon időre

bezárandók és semmi sem mulasztandó el, a mi az ünnepély díszének emelésére szolgálhat.[1]

Ő maga mindenben jó példával előljárt. Buzdította, lelkesítette, bátorította és erősítette hiveit. A katholicismusról az volt a nézete, hogy azt csak erős szervezete, nagy gazdagsága és a kormány kegyelme tartja fenn. Az evangyeliomi szellem kiköltözött belőle akkor, mikor a protestantismus ellen megkezdte az embertelen üldözéseket. Nyilvánosan és magán összejöveteleknél nem titkolta el nézetét a szentekről, a szűz Mária tiszteletéről és egyéb kath. tanokról, melyek nézete szerint nem alapúltak a szentirás tanításán. Egy élesebb kifejezését a kath. papok az országgyűlés termébe is bevitték, hogy azzal a protestáns összes lelkészek ellen izgathassanak.

Nagyon természetes, hogy ily lelkületű ev. lelkésznek működését kiváló figyelemmel kísérte a kath. fő-

[1] Az ünnepély tervét még részletesebben is leirja; jelesül ajánlja, hogy Szt. Ambrosius és Szt. Augustinus hymnusai, továbbá a 46. 67. 103. és 104-dik zsoltárok és egyéb énekek zengedeztessenek... A beszédek alapjául szolgáló textusúl ajánlotta János jelenéseinek 14-dik fejezetét az ég felé repülő angyalról, a ki kezében tartván az evangyéliomot, kiáltja: Féljétek az Istent és neki adjatok dicsőséget... Ajánlotta továbbá a vasárnapi textust: Adjátok meg a császárnak, a mi a császáré, és az Istennek, a mi az Istené. Használják a Zsidókhoz írt levél 13: 7. és 17. — Syrách 50. — Zsolt. 119: 13. 14. 15. 17.; vagy 67. 68: 19., 97: 3. 111., 126: 3 — Máté 13. Csel. 9; 31. Márton napján lehet beszélni Luther reformatiójáról és annak történetéről, azon intéssel, hogy a hivek ragaszkodjanak az ág. hitvalláshoz. Még arra is utmutatást ad papjainak, hogy hol találhatnak erre alkalmas magyarázatokat.

papság és csak jó alkalomra várt, hogy őt megsemmisíthesse, s a katholicismusra ártalmatlanná tehesse.

Ez az alkalom megérkezett 1729-ben. Ekkor érkezett Miavára egy Mlinárik Venczel nevű morvai származású katholikus ember nejével együtt. Meglátogatta Kermannt azon panaszszal, hogy ő kedélybeteg s úgy érzi, hogy megszállta a rossz szellem. Kermann imával kigyógyította. Ezért Mlinárik Miaván letelepedett és nejével együtt áttért az evang. vallásra. Ez valami utonmódon tudomására jutott a kath. főpapságnak, mely szokott buzgalmánál fogva úgy a hithagyó Mlinárik, mint a térítő Kermann ellen megtette a feljelentést. Nyitra vármegye alispánja azonnal kiadta a rendeletet Mlinárik elfogatására, de a papság kijelentette abbeli aggodalmát, hogy a miavai buzgó lutheránusok valószinúleg úgy fognak ellenszegülni, mint a turolukaiak ellenszegültek 1672-ben Bársony püspöknek s a baj elháríthatása tekintetéből azonnal karhatalmat is kért. A hatóság pedig, nehogy valami váratlan meglepetésnek tegye ki magát, egy megyei járási esküdtet küldött ki Miavára tájékozódni arra nézve, mint vélekedik az ügyről a nép Mlinárikról s nem lesz-e elfogatása miatt valami lázadás?

Az esküdt azonban csakhamar meggyőződött a felől, hogy a nép nem hajlandó kiadni Mlinárikot. Jelentést tett a vármegyének, hogy a miavaiak nem akarják kiadni az elfogandó férfiut. A vármegye pedig ennek alapján elhatározta, hogy az egész ügyről jelentést fog tenni ő felségének, a kitől egyúttal királyi parancsot fog kieszközölni határozatának végrehajtására.

A kir. parancs megérkeztével egy fő- és egy al-

szolgabírón kivül a csejtei uradalomból nehány tisztet küldöttek ki Miavára, a kikhez még a csejtei archidiakonus és a vágujhelyi prépostnak segédje is csatlakoztak. Hogy tekintélyük minél nagyobb legyen, a katonaságból egy altiszt vezérlete alatt egy csapat német katona is velök ment.

Az ekképen összealakított végrehajtó bizottság Miaván nagy csendesen valami Kubovcsák nevű embernek házához szállt be. Az alkonyat beálltával megtudakolván a „hitehagyott“ Mlinárik tartózkodási helyét, még az nap este utána mentek és elfogták. Az elfogatásnál jelen volt egy Czadva nevű nyugtalan természetű ember, a ki Venczel elfogatásának esetét még az nap, illetőleg éjjel akarta elbeszélni Kermannak. Odaszaladt. A konyhában foglalkozó Kermanné nem akarta a már alvó férjét fölébreszteni, Czadvát elutasította. De ez, bár eltávozott, nem nyugodott, visszatért és a keritésen át a kertbe ugrott és a csendesen alvó Kermann ablakát nagy zajjal és kopogással mindaddig verte, mig az felugrott ágyából és rémülten kérdezé: mi baj?

Czadva iszonyú lármával és zavartan felel: Főtisztelendő atyám, elvitték Venczelt! De ezt tótul mondván az álmából fölriadt Kermann ezt úgy értette, hogy ég a szalmája (Ved' vám slama hori) és minden további gondolkodás nélkül utasította Czadvát, hogy menjen a tanítóhoz és veresse félre a harangot. A tanító, éppen Kermann egyik méltatlan fia, szokása szerint jó pajtások társaságában javában borozgatott, fölszalad a toronyba és a nélkül, hogy nézte volna van-e tűz, félreverte a harangot.

Erre a miavai nép vasvillákkal, fejszékkel s más

hasonló fegyverekkel összeszaladt, kereste a veszedelem helyét. De mivel seholsem láttak tüzet, nehányan fölmentek a toronyba megkérdezni a tanitót, miért veri hát félre a harangot?

Az alatt a nyugtalan Czadva az összesereglett népnek elbeszélte Mlinárik elfogatását és annak okait, az egész tömeget Kubovcsák házához vezette és arra tüzelte, hogy szabadítsa ki a foglyot.

A nép, mely vallásáért már sokszor volt méltatlanúl bántalmazva, föltüzeltetvén, körülfogta a házat; a kezénél levő fegyverek segítségével betörve a kapun, a megyei hajdúkat és a fedezetükre küldött katonákat elűzve, Mlinárikot csakugyan kiszabadította.

Kermann azt hitte, hogy neki az evangelikussá lett s épen e hitváltoztatás miatt üldözésnek kitett szerencsétlen embert kötelessége védelmébe fogadnia.

Azt hitte, hogy a törvényes vizsgálat kérése által megmentheti a kath. főpapság által követelt bebörtönöztetéstől. Ezzel azonban önmagát keverte a bajba.

A kiküldött végrehajtó bizottság boszút esküdött Kermann ellen. Először felhivta arra, hogy a hozzá menekült Mlinarikot adja ki; s mivel ezt Kermann a törvényes vizsgálatra való hivatkozás mellett megtagadta, a vármegyének oly értelmű jelentést tett, mely szerint a miavai zavargásnak és az e miatt szenvedett kudarcznak egyedüli oka a helybeli ev. lelkész.

A vármegye felháborodással vette a jelentést. A harang félreveréséből származott zavargást valóságos zendülésnek, Kermann eljárását pedig néplázításnak minősítvén, külön bizottságot menesztett Bécsbe, hogy mindezt ő felségének és a magas kormánynak tudomá-

sára hozza. Egyszersmind erélyes megtorló rendszabályt kért Kermann és hivei ellen.

A bécsi kormány utasította a vármegyét, hogy az ügyet minél elébb és minél szorgalmasabban vizsgálja meg, a zendülésben résztvetteket az egész község lerombolásának kilátásba helyezése mellett, szigorúan büntesse, és ha ellentállással találkoznék, katonai erőt használjon.

A vármegye készséggel tett eleget a bécsi kormány meghagyásának. Hogy eljárásának kellő nyomatéka legyen, néhány század katonát azonnal Miavára rendelt. Ezek a várost körülvevén, a lakosságot azzal fenyegették, hogy az egész várost feldulják. Mindezt azért, mert egy kath. ember lutheránussá lett.

A lakosság a katonaság láttára és még inkább magatartása következtében megrémült. Maga Kermann is belátta, hogy itt bizonyára az ügynek szándékos nagyítása következtében olyan vizsgálat készül, melynek éle egyenesen az ő személye ellen irányul.

Életének eddig lefolyt szomorú történetében sokszor tapasztalta, hogy ilyen katonai hatalmat mozgósított kath. papi bosszú ellen nincs védelem. Menekülésre gondolt. Egyik szolgájának szűrébe takarózva, az éj sötétjében kertjének hátulsó ajtaján elmenekült a városból és a felső irtványokra futott.

Azalatt a katonaság parochiájára tört és mivel őt nem találta meg, családját durván bántalmazva, mindent felforgatott, összetört, feldult és elpusztított.

Kermann remény és aggodalom között töltötte életét egy földalatti putriban. Csak nehány híve ismerte rejtekhelyét. Ezek útján egy névtelen levél érkezett

hozzá, melynek tartalma a következő volt: „Főtisztelendő Úr! A mi Miaván történt, az mind ő császári és királyi fölségének parancsára történt. Minthogy pedig neki, mint mindnyájunk legkegyelmesebb urának, mindnyájan alázatosan engedelmeskedni tartozunk, mihelyt Ön e levelet veszi, jöjjön azonnal Pozsonyba. Ha vonakodnék Ön eljönni, a legelrejtettebb zugokból is kivonják és elhozzák Önt. Azt az ördögtől megszállt embert is el kell hozni és jöjjön még legalább hat esküdt ember. Mi ha megtörténik, könnyen lehet bocsánatot nyerni és Miava feldulását elhárítani!“

A levélnek ez utolsó mondata gondolkodóba ejtette. A bocsánatban ugyan — ismerve a klerus befolyását — kételkedett; de Miava feldulásának okául nem akart szerepelni. Ott hagyta az erdő vadonát, hat esküdtel és Mlinárik Venczellel együtt Pozsonyba ment. Alig szállott meg a „Vörös ökör“ fogadóban, gr. Kinsky korlátnok azonnal maga elé idézte, azután pedig — minden előleges vizsgálat nélkül — a hat esküdttel és Venczellel együtt a pozsonyi vár börtönébe záratta. Csak annyi „kedvezésben“ részesült, hogy társaitól elszakítva, külön zárkába tétetett!

XIII.

Kermann ellen rendkivüli törvényszék ült össze. — A felhozott vádak, — a védelem. — A kegyetlen itélet, melyen a király enyhit.

Az akkori igazságszolgáltatás romlottságát mutatja az a körülmény, hogy Kermann és társainak ügye csak másfél év mulva vétetett elő. Addig ott

kellett a börtön penészes falai közt várni a biró elé való vezettetés pillanatát!

Ki tudná elbeszélni azt a lelki állapotot, melyben Kermann érzékeny lelke ily hosszú idő alatt emészté önmagát. Börtönőrei beszélték, hogy gyakran hallották őt szent énekeket zengeni. Akkor fordította le tótra Mária magyar királynőnek „Mag ich Unglück nicht wiederstehn“ kezdetü énekét. [1] Ez vigasztalta és erősítette a nehéz napok alatt.

Végre 1731-ben egy rendkivüli törvényszék — delegata comissio — alakittatott, mely előtt a királyi ügyész gyoroki Grassalkovics Antal szerepelt mint vádló. A vádlott védőjéül Gotsecz Gábor neveztetett ki.

A vádak a következők voltak:

1. hogy Mlinárik Venczelt és annak nejét, kik Morvaország Szeninka nevű községéből állitólag mint tolvajok és rablók megszöktek, a róm. kath. vallásból kitérítette; Venczelt, mint gonosz szellem által megszállt egyént, több izben exorcisálta, mely alkalommal, úgymond, több odacsempészett egér futott el mellőle, melyek a képzelt démont képviselték;

2. hogy mikor a vármegye által Mlinárik elfogatására kiküldött bizottság Miaván az ottani őrmesterhez szállt és Mlinárikot ellenállás nélkül elfogta: Kermann esti 10 óra tájban a foglyot kiadatni kérte, mivel különben a harangot fogná félreveretni. A választ be nem várva, ezt meg is tette s ez egy negyedóráig tar-

[1] Olvasható a „Cithara Sanctorum“ 1736. kiad. 569. és Zpevnik 602. sz. a. Magyarra fordította ifj. Jeszenszky K.

tott. Ennek következtében a nép puskákkal, fejszékkel, villákkal fölfegyverkezve összecsődült. Innét az őrmester lakására vonulván az ablakot betörte: a behajigált kövekkel az esküdtet mellen, egy katonát pedig fejbe ütött; s Venczelnek ki nem adása esetén a ház felgyújtásával fenyegetőzött. Az őrök a dühös tömegnek nem lévén képesek ellenállani, a foglyot kiadták, kit a nép Kermannhoz vezetett. Minthogy pedig a harangot ő húzatta meg, az egész zendülésnek ő az előidézője. Másnap a megyei esküdt és pénztárnok hozzámenvén, a helytartótanács rendeletének előmutatása mellett követelték, hogy Mlinárikot adja ki, mit ő nem teljesítvén, a kir. parancsnak ellenszegült;

3. hogy minden jogalap nélkül püspöki czímet tulajdonítván magának, midőn még 1725-ben egy megyei küldöttség ment volt hozzá, őt ezért kérdőre vonandó, a miavai nép azonnal fenyegetőleg kezdett csoportosulni, s azt csak nehezen lehetett lecsendesíteni. Kermann pedig az e tárgyban neki felmutatni szándékolt királyi iratot sem látni, sem olvasni nem akarta. E lázadásnak is kétségtelenül ő a szerzője;

4. hogy már 1672-ben a turolukai lelkész, Bársony János itélőmestert agyonlövette, mikor annak bátyja, Bársony György püspök ott visitatiot akart tartani. Ugyanakkor a küldöttség többi tagjait megverték. Mivel pedig Kermann ekkor a büntetést kikerülte, most annál vakmerőbbé lett hasonló mozgalmak előidézésére;

5. hogy a róm. kath. egyházat többféleképen gyalázta, nevezetesen: Szent István első királyt szidalmazta, Nepomuk Jánost paráznának nyilvánította, azt állítván felőle, hogy IV. Venczel cseh király nejének

szeretője volt s ezért fojtotta őt a megsértett férj a Moldvába; az a nyelv pedig, melyet a Nepomuk Jánosé gyanánt tisztelet tárgyául szoktak mutogatni, nem az övé, hanem egy kutyáé; hogy a róm. kath. papok az ostyát kutyatejjel sütik. Ily eszközökkel vádlott több morvát a római egyháztól elcsábított. Mindezeknél fogva a kir. ügyész a vádlottat mint lázítót, gyilkost, felségsértőt és istenkáromlót halálra itéltetni kéri.

Kermann védője e vádakkal szemben felhozta:

1. hogy Kermann Mlinárikot sem Miavára, sem magához soha nem csábította, hanem az önkényt jött, nehány barátjától, mint búskomorságba esett egyén, odavezettetve, hogy Isten igéjével vigasztalja. Kermann kezdetben látni sem akarta; nagy kérések folytán csak 14 nap mulva bocsátotta maga elé; akkor imádkozott vele, Isten igéjével oktatta és vigasztalta. A nem nála, hanem egy koldusnál lakott Venczelt annál kevésbbé exorcizálhatta, mivel ez az evangelikusoknál szokásban sincs. De épen úgy nem is térítette, sőt csak félév mulva bocsátotta úrvacsorához; ez egyébiránt Mlináriknak ügye, melyről számoljon ő Isten és lelkiismerete előtt; — ámbár megjegyzi, hogy a bécsi békekötés a szabad vallásgyakorlatot biztosítja. Egyébiránt ez egyénre az is be van bizonyítva, hogy hazájában jámbor, feddhetlen életet élt; egyedüli bűne tehát, hogy az evangyéliomi világosságot óhajtotta és követte;

2. hogy a zavart Miaván 1729-ben nem Kermann idézte elő, hanem egyfelől a kiküldött Hodossy János, másfelől az őrmester. Hodossy János annyiban, hogy a rábízottakat nem, mint szokás, nappal, hanem éjjel akarta végrehajtani, felháborítván ekkép a községnek

nyugalmát; továbbá, hogy akkor is, midőn már megbizatásában eljárván, Mlinárik meg volt kötözve, a község biráit is minden ok nélkül letartóztatta, őket, midőn a nép gyülekezett, felvilágosítás végett kimenni nem engedte, sem hozzájok senkit nem bocsátott. Az őrmester pedig annyiban, hogy a bár összesereglett, de magát egészen csendesen viselő népet ingerelte; kimenvén, az ablak előtt álló egyházfit agyonlövéssel fenyegette; aztán kihíván a katonákat, a már oszlani kezdő népre úszította. És csakugyan a katonák voltak az első támadók; a hazafelé indult nép csak akkor fordult viszsza és nehány követ, illetve göröngyöt utánok hajitott. Hodossy pedig a királyi rendelettel már akkor ott sem volt, hanem átment minden bántás nélkül szállására; minélfogva a mozgalom nem is lehetett a kir. rendelet elleni támadás. De Kermann nem is küldött a házhoz senkit; sem az egyházfit, hogy kérdést tegyen Venczel iránt, sem a népet, hogy ezt kiszabadítsa. Hogy pedig a kir. rendelet iránt mély tisztelettel viseltetett, azt az által is tanusította, hogy azt kezéhez véve megcsókolta s megjegyzé, hogy ha azt elébb mutatták volna neki, akkor a zavar nem történt volna meg. Hodossy Mlinárik kiadatását nemcsak nem követelte, sőt midőn az önként előállíttatott, akkor sem vitte el magával. Az is kitünt, hogy a ház felgyújtásával való fenyegetés, melyért Kermann különben sem felelős, merő koholmány. És így a vádlottnak egész hibája e pontra nézve nem egyéb, mint hogy a harangot félreverette. De ez nem bűn, mert véletlen baleseteknél, kivált éjjeli megtámadásoknál, ez szokásos jeladás;

3. hogy a vármegye küldöttét, Nemsovayt soha

még csak szóval sem sértette, valamint vádlott nem is emlékezik, hogy hozzá a püspöki czím iránt valaha két esküdt érkezett volna. De másfelől a tanuvallomásokból kitünt, hogy midőn a nevezett Nemsovay a kérdéses ügyben Miavára — de nem Kermannhoz — jött, a nép, mely jövetelének czélját nem tudhatta, össze nem csoportosult, hanem csak nehányan jöttek, kiváncsiságtól vezéreltetve, részint az érkezettek üdvözletére s azok is természetesen fegyver nélkül. Irt ugyan egy ízben Nemsovay Kermannak a püspöki czím iránt, mire ez azonnal felelt is s a felhivó e válaszszal megelégedett s igy ezzel egész befogatásáig hallgatott;

4. hogy vádlott 1672-ben gyilkosságot nem követhetett el, mivel akkor kilencz éves gyermek lévén, Turolukán lelkész sem lehetett. Ezzé csak 1687-ben szenteltetett föl;

5. hogy a neki tulajdonított illetlen beszédeket vádlott komolyan visszaútasítja. Ha mint művelt ember műveltek előtt ilyen s ezekhez hasonló nyilatkozatokat nem tett, miért szólt volna így műveletlen kőmíves legények előtt, kik ama szavakat egyenkint különböző időszakokban több év előtt akarták tőle hallani. Igaz, hogy a Rákóczy-féle mozgalmak alatt a katholikusokétól eltérő theologiai nézeteket nyilvánított; de a római vallást sohasem szidalmazta. De azok a nyilatkozatok sem terhelhetik többé, mivel a forradalmi tettekre, annál inkább szavakra általános amnestia következett. Milyen tisztelettel viseltetik pedig István, első magyar király iránt, arról tanúskodik 1704-ben István napkor tartott és felmutatott egyházi beszéde, melyben „István hármas koronájáról“ szólt. Nepomuk Jánost, mint szen-

tet 1724-ben már csak azért sem sérthette meg, mivel az csak 1729-ben canonisáltatott, stb.[1]

A pör folyamán fölhajhászott tanuk között egy sem volt, a ki positiv bizonyitékot tudott volna felhozni. Mindnyájan csak hallomás után beszéltek. Leggyalázatosabb volt az, hogy ezek között két evang. lelkész is szerepelt, t. i. Rádix János turolukai és Boléti Mátyás verbói lelkészek, kiket Kermann egykor erkölcstelen életök miatt hivatalos állásánál fogva kénytelen volt megbüntetni. Most aljas bosszuból nyugtalan természettel vádolták egykori püspöküket.

A mig a vádló és védő ügyvédek folytatták egymás között a replikázást, addig Kermann remény és félelem között várta itéletét. Minthogy a róm. kath. papság gyűlöletét és a bécsi udvarnál való befolyását jól ismerte, egyáltalában nem hitte, hogy egyhamar itélet hozassék ügye felett.

Azonban csalódott. Az itélet a kinevezett itélőszék által meghozatott s jóváhagyás végett még 1731. május havában felterjesztetett ő felségének. Javasolva volt, hogy vádlott a neki tulajdonított némely bűnökért önkényes büntetéssel, másokért vesszőzéssel, ismét másokért botozással büntettessék; végül javasoltatott, hogy nehogy kiszabadulás esetén, nyugtalan természeténél fogva, ismét zenebonát támaszthasson, nagyon előrehaladott korára való tekintetből holtig tartó fogságra itéltessék.

Károly király a javaslott itéletét a vesszőzés és

1 V. ö. Szeberényi L. Kermann D. Rajzok a prot. tört. 155—159. l.

botozás kivételével helybenhagyta; mihez képest Kermann holtig való fogságban a pozsonyi várban volt tartandó.[1] A kir. helytartó tanács jun. 12-kén kelt intézvényében pedig elrendelte, hogy Miaván az evangélikus egyház rögtön megszüntettessék, a lelkész — ha van — és tanító azonnal elűzessék; a templom, paplak és iskola a róm. katholikusoknak adassék. Minthogy pedig, úgymond, a zendülésben az egész község résztvett, meghagyatott a földesuraknak, hogy úri széket tartván ott a bűnrészesek felett szigorú ítéletet hozzanak.[2]

XIV.

A porosz király közbenjárása haszontalan. Lelki kínok — A jezsuiták merénylete; — dicsekedése. Áttérési mese. — Diszes sirkő, — Kermann saját sírirata. Befejezés.

A míg ezen kegyetlen itélet folytán a szerencsétlen miavai lakosság Verbón és Nyitrán botoztatott,[3] addig elfogott lelkésze a börtönben sinlődött.

Kermann kínteljes magányában visszagondolt viszontagságteljes multjára, barátaira és leghatalmasabb pártfogóira. Ez utóbbiak között volt Frigyes Vilmos porosz király is, a kihez barátai közbenjárásért folya-

[1] Hornyánszky: Beiträge zur Gesch. der ev. Gemeinden in Ungarn. 129. l.

[2] Az intézvény olvasható Kermann egyháztörténetének végén. Kézir. Pozsonyban.

[3] L. Descriptio Seditionis Mijaviensis sub Krmanno Pozsonyi levélt.

modtak. Ez csakugyan meg is tett annyit, hogy 1732. ápr. 29-kén irt bécsi követéhez, Brandthoz, vesse magát közbe a szerencsétlen evang. püspökért; de irt egyenesen Károly császárnak is, kérve őt, hogy Kermannt bocsássa szabadon s a miavaiaknak engedjen vallási szabadságot. Ez iratában világosan kijelentette a porosz király, hogy az ezek iránt tanúsítandó kegyelmet saját maga iránt tanúsított szivességnek fogja tekinteni s ezt előfordulandó ilyen esetekben hasonló szivességgel fogja viszonozni. [1]

A királyi közbenjárás eredménytelen maradt. Öt hosszú év folyt le a nélkül, hogy a börtönben sinylődő püspök életjelt adott volna magáról!

Mivé tette a 72 éves férfiút ez az 5 esztendő, könnyű elgondolni. Testben és lélekben megtörve, hányszor sóhajtott fel az igazság Isteneihez, hogy vessen

[1] A Brandthoz irt kir. levélnek idevonatkozó szavai ezek: „Mandamus etiam vobis, medio harum benigne, ut idem scriptum Imperatori in audentia apud S. M. hac in passu accipienda porrigatis, idipsum omnibus convenientibus modis promoveatis, contenta ejusdem etiam debitis in locis de meliori commendatis, qualisque dispositio superinde sequetur, Nos quantotis obsequiosissime informetis.

A császárhoz irt levél szavai: „. . . praenominatum Krmann et ejus familiam de meliori recommendo . . . S. C. M. certe credere velit, quod ego hancce meis consortibus fidei declarandam gratiam, non secus, quam mihi ipsi praestitam gratitudinem aestimaturus, me ad augendam hoc modo gratam obligationem, quibusvis occasionibus, cum multa oblectatione excitaturus, ac, quod reliquum est, cum perfecta observantia, fidelissimaque devotione, immutabiliter mansurus atque perseveraturus sum. L. Hornyánszky Beiträge zur Gesch. ev. Gemeinden in Ungarn 130. 1,

véget megmérhetetlen szenvedéseinek. Hányszor könyörgött az egyetlen szabadítóért, a halálért, hogy ne legyen kénytelen a börtönébe tolakodó jezsuiták sértő boszantásait hallani! Mindenkitől el volt hagyva. Már az Isten könyörületében is kételkedni kezdett.

Lelkének hányattatásai közben olykor a remény szikrája csillámlott föl előtte, tollat és papirost kért börtönőreitől, hogy esdeklő szózatot irjon a császárhoz, a kiről sohasem hitte, hogy tudomása lehessen elitéltetéséről. Folyamodásában szívrehatólag könyörög, hogy életének hátralevő kis részét csendességben és ő felségeért éghez küldendő imák közt szabadon tölthesse.[1]

Mind hiába. Nem hallgattatott meg! Még családjának tagjait sem bocsátották be hozzá[2] De a jezsuitákat igen.

Végső napjaiban a pozsonyi jezsuiták arra szövetkeztek, hogy lelkét végképen összetörjék s egyúttal jó hirnevét is meggyalázzák hitsorsosai előtt. Arra vállalkoztak, a mi lehetlen volt: hogy Kermannt, a protestantismusnak leglelkesebb hitbajnokát leghősiesebb püspökét, egész életén át páratlan buzgalommal hirdetett vallásos meggyőződésével ellentétbe hozzák, és a halál révén az „egyedül“ idvezítő kath. egyházba térítsék! Arra vállalkoztak, hogy rút erőszakot kövessenek el egy élőhallotton, egy öreg emberen, a ki azonban értelmének és szivének utolsó, hanyatló ereje ösz-

[1] A folyamodás szövege olvasható Hornyánszkynál i. m. 130. és 131. lapokon.

[2] Dum petit ille suos, aditus praecluditur omnis. Ejicitur lugens uxor et ipsa foras — irta egy barátja.

szeszedésével erélyesen visszautasította a merénylőknek minden mesterkedését.

Mikor már a hallatlan lelki sanyargattatás után testi erejét is elvesztette, mikor a halállal való utolsó vívódását küzdötte, mikor legtöbb szüksége volt nyugalomra, hogy övéitől és a világtól imádkozva elbúcsúzhassék, akkor, 1740. szept. 17-kén két jezsuita, Weiszmeyer József és társa, vakmerően ágyához tolakodtak és az ott zokogó nejét a börtönhelyiségből kilökvén, a tehetetlenné vált haldoklónak, jobban mondva már halottnak [1] szájába erővel tolták a megszentelt ostyát, hogy urbi et orbi hirdethessék: ime! a nagy lutheranus püspök utolsó órájában megtért és a kath. egyház tanát ismerte el igaznak!

A jezsuita túlbuzgóság sok gonoszságot követett el a világon; de ehhez hasonlót csak keveset jegyezhetett fel a történelem.

Hogy az áttérési mesének hitelt szerezhessenek, a börtönből fölhozott halottnak kath. szertartás szerinti ünnepélyes nagy temetést rendeztek és a hullát, mint sajátjokat, a pozsonyi Szt. Márton kath. főtemplomba temették el, díszes sirkövet állítván föléje, az elkövetett hallatlan bűnténynek örök emlékezetére.

Hogy Weiszmeyer páter és társa nagy érdemet akart magának csinálni ez esetből, bizonyítja az a körülmény, hogy okt. 2-dikán Pozsonyban a jezsuiták templomában magasztaló beszédet mondott Kermann

[1] Epitaphiumában, mely latin és német nyelven adatott ki, többek közt ez van: „doctrinam, quam vivens docuit, moriens et mortuus revocavit! .. tehát akaratlanúl is igazat mond a sírfölirat, hogy holtan tért át!

emlékezetére Sirák 25: 22. alapján; rendjének főnökéhez pedig olyan dicsekvő hivatalos jelentés ment, mely a nyilvános tényekkel ellenkező egyéb hazugságok mellett magán viseli az áttérés valótlanságának bélyeget. [2]

Szomorú valóság és történelmi tény, hogy Kermannak még a börtön fenekén sem volt nyugodalma. Ellenségeinek zaklatásaitól menten még meghalni sem tudott! A milyen szomorú körülmények között született, oly tragikus körülmények között halt is meg. Már anyja méhében üldözték szülőinek vallásáért és még az anyaföld nyugalmát sem engedték neki saját meggyőződése szerint! Micsoda élet és micsoda halál!

Mintha előre tudta volna, hogy a börtönben fog meghalni, síriratát előre elkészítette és levél kiséretében küldötte meg egyik barátjának, a kiváló érdemű prot. irónak Bél Mátyásnak. Ezen síriratot már csak azért is közöljük egész terjedelmében, mert ez Kermann életének a legrövidebb, de egyszersmind leghívebb rajza:

Hos elegos spirans posuit sibi victima mortis,
  Kermannus Dániel, nominis omen habens·
Judicium Domini mirabile namque subivit,
  Pro Christoque molis nil, nisi fuit.
In Turolucensi, Zolnensi, Mijaviensi
  Ecclesia docuit verba sacrata Dei.
Illorum sensit sortem, qui rite sonabant
  Justitiam Christi, judiciumque crucis.

[2] A jezsuita jelentés Kermannról közölve Mencik Ferdinánd Kermann Dániel életében az udvari levéltárban 12134. ad. 52. sz. a. levő kézirat után; külön lenyomat a cseh tudományos társaság közleményeiből. Prága, 1887.

Ter pater ejus erat, ter Avus, ter et ipsemet Exul:
Pro exilio Christum quisque ferebat orans.
Natus in exilio est, denatus in exilioque,
Respondent primis ultima fata suis.
Hic sed ab exiliis animam ejus sumsit Jesus,
In verae patriae coelia regna Dei.
Corporis exuvias Jesu virtute resumet
Hisque ocuiis cernet, perpetuoque Deum.
O faustum exilium, ex quo patria dulcis aditur,
Aeternaque datur pace quiete frui. [1]

Kell-e még többet mondanom, hogy a kép teljes legyen? Kell-e keresnem színeket, melyek a fentebbiekben vázolt életrajzot elevenebbé tegyék? Azt gondolom, nem szükséges.

Ha a szives olvasó egy visszapillantással végig méri azt a korszakot, mely a Kermann bölcsőjétől annak koporsójáig lezajlott egyházi eseményeket foglalja magában; ha visszagondol azon hallatlan üldözésekre, melyeknek apáink vallásos meggyőződésük miatt századokon át kitéve valának; ha kellő nyugalommal vizsgálja okait azon türelmetlenségnek és vakbuzgóságnak, melylyel a kath. klérus Kermannt utolsó lehelletéig üldözte: akkor kétségen kívül mélyen elszomorító, de egyúttal felemelő érzés fog támadni lelkében. Elszomorító annyiban, hogy a szeretet vallását hirdető egyházban ilyen szörnyűségek történhettek: felemelő annyiban, hogy hála a fölvilágosodás szellemének, ma már ilyenek nem történhetnek.

Igaz, hogy a katholikus irányzat mely az isteni

[1] Lásd Hornyánszky: Beiträge zur Gesch ev. Gem. in Ungarn. 131. l. és a pozsonyi ev. lyc. levéltár Fata fam. Kerm.

üdv elnyeréséhez még ma is kizárólagos jogot igényel, még mindig kész erőszakos térítésekre.

Igaz, hogy a Bársonyok és Kollonicsok utódai, akik keresztyén embertársaik jogainak egyenlőségéről és viszonosságáról szóló uj tanokat és törvényeket sem itt e földön, sem ott az égben érvényre emeltetni nem akarják, — még mindig készek visszahozni a mult századok üldözéseit.

De be kell ismernünk, hogy az üldözések alapjául szolgált régi előitélet és elfogultság, az általános felvilágosodás és az igazi keresztyénség szellemének hatása alatt lényegesen megváltozott. Az emberiség, bár lassan, de biztosan halad a keresztyénségnek azon tisztább és humanusabb felfogása felé, mely a protestantismusban nyer kifejezést.

Az a vallási türelmetlenség, mely Kermann Dánielt parochiájáról durva katonákkal oly sokszor elűzte; az az engesztelhetlen gyűlölet, mely őt a csejtei és pozsonyi várak börtönébe juttatta; az a vallási fanatismus, mely a rajongó jezsuitát büszkévé tette arra, hogy a halott „eretnek“ szájába szentelt ostyát tehetett: ma már, hála istennek, nem szolgálnak az igazhitüség bizonyítékául.

Ilyen jelenetek ellen felzúdulna az egész keresztyén közvélemény, — fellázadna az emberi szív nemesebb érzelme, mely minden istentelenségtől önkényt elfordul. De mindezeknél élénkebben tiltakoznék Ő maga, a szeretet tanának isteni mestere, akinek nevében — méltatlan szolgák — mindezt elkövetni merészelték!

Hinnünk kell, hogy a keresztyénség igazi szelleme uralomra fog jutni az egyház szolgáinál is. Remélnünk

kell, hogy a keresztény igazságoknak eltérő felfogása nem fog halálos bűnnek tekintetni. És tudnunk kell, hogy az igazság keresése sohasem sértheti meg az igazság istenét.

A meggyőződés szabadsága, a tudomány haladása, és a humanismust terjesztő keresztyén szeretet erősebb az inquizitorok máglyáinál.

A protestantismus bajnokai, akik oly példákra tekinthetnek föl, mint Kermann Dániel, nem eshetnek kétségbe a diadal sikere iránt, mert a krisztusi tudomány és szeretet biztos talaján állanak és mert lelkükben hordják azt a talismánt, mely a sziklák közt haladó protestantismusnak szüntelen azt súgja, hogy: előre!

TARTALOM:

Oldal

I. A vallási türelmetlenség — a kizárólagos üdvről szóló tanból ered. — A protestánsok szenvedései. — Kermann gyermekkora 5

II. Bársony Gy. n.-váradi püspök esete Turolákán — nagy hatással volt a kis Kermannra 16

III. Bársony boszúja. A turolukai ev. templomot elvették a katholikusok. — Kermann atyja és családja menekül. — Prot. főurak védelme alatt Kermann elvégezi iskoláit — a külföldön is 20

IV. Külföldről haza érkezvén illavai tanitó, majd mosóczi isk. igazgató lett. — Turolukán elébb atyja mellett segéd, — utóbb ennek halála után ev. lelkész. — Az apa jellemzése 26

V. Zábler püspök megvizsgálta és felszenteli. — Első kellemetlenségei — és a földesúr általi üldöztetése, Orbán Pál kir. személynök sürgeti eltávolittatását. — A turolukai előljárók revarsalisa, — Kermann a bukócziakhoz menekül. Hivei a császárhoz folyamodnak, — s papjokat visszakapják 32

VI. A turolukai rosz viszonyok. — Kermann elfogadja a miavai egyház meghivását, — bár nehezen hagyta ott Turolukát. — Az Erdődy grófok türelmetlensége — erőszakkal veszik el az evangelikusok templomát. — A nép ellentállott, — Kermannt lázítás miatt a csejtei várba zárják — honnét Németországba szökik 45

VII. Kermann Wittenbergben tartózkodik; — ezalatt II. Rákóczy Ferencz fegyvert fog itthon a sérelmek orvoslása végett. Az evangelikusok visszakapják templomaikat. Kermann visszatér hazájába — és zsolnai lelkészszé, majd püspökké lesz 53

Oldal

VIII. Püspöki működése, rendszabályai. A rózsahegyi zsinat 1707-ben; — ennek tárgyalásai. Kermann kikel a pietisták ellen; — kiküldetik XII. Károly svéd királyhoz 59

IX. Kermann felszenteli II. Rákóczy F. új seregének zászlait. Buzdító beszédet tart. Az ónodi országgyülés után Erdődy gróf ellene fordúl. Kermann 1708-ban a porosz és svéd királyokhoz megy. Jelen van ez utóbbinak orosz hadjáratában. Visszatérvén, kénytelen Zsolnáról menekülni 67

X. Miava ismét megválasztja papjául. — Mint püspök, az egyház hitéletének javitására forditja minden erejét. Uj Agendát készit; — Cseh nyelvü biblia kiadásán fáradozik, jótevőket szerez 76

XI. Egyháztörténetet ir „Hungaria evangelica“ czime alatt; mely azonban kéziratban maradt. A mű felosztása, rövid tartalma és jellemzése. 83

XII. Elrendeli a reformatio kétszázados emlékének megünneplését 1717-ben, — nyilatkozatai a kath. egyházról. — Mlinárik esete, áttérése és a nép felláza-dása ellene zudítja a kath. urakat. Elfogják és a pozsonyi várba csukják 95

XIII. Kermann ellen rendkivüli törvényszék ült össze. — A felhozott vádak, — a védelem. — A kegyetlen itélet, melyen a király enyhit 102

XIV. A porosz király közbenjárása haszontalan. Lelki kínok. — A jezsuiták merénylete; — dicsekedése. Áttérési mese. — Diszes sirkő. — Kermann saját sírirata. Befejezés 109

20. **Sartorius Csepregi**: „Virágok a szentirás kertjéből.“ Ára 30 krajczár.

21. **Bierbrunner Gusztáv**: „Matthäi am Letzten.“ Ára 20 kr.

22. **Böngérfi János**: „Az árva.“ Ára 20 kr.

23. **Paulik János**: „Az ágostai hitvallás.“ Ára 25 kr.

24. **Keresztyén házi áldás**, szép nagy szinnyomatu diszkép. Ára csomagolással 1 frt 30 kr.

25. Evang. családi lap. II. évfolyam, szerkeszti Paulik J. — Ára 1 évre 1 frt.

26. **Hörk József**: „Farkasok a juhok között.“ Ára 30 kr.

27. **Krizko Pál**: „Melanchton Fülöp levele.“ Ára 10 kr. (Ugyanez megjelent német és tót nyelven is.)

28. **Pethes János**: „Melanchton Fülöp élete.“ Ára 40 kr.

29. **Schrödl József**: A magyarhoni protestantismus hatása a nemzeti szellem fejlődésére. Milleniumi pályadíjat nyert munka. Ára 50 kr.

30. Külön lenyomatok az Evang. családi lapból.

1. Rexa Dezső: Az első máglya. Ára 4 kr.
2. Dr. Moravcsik Gyuláné: A ki hitét eladta. Ára 3 kr.
3. Ludig Emanuel: Az élet könyve. Ára 2 kr.
4. Szózat a jó magyar néphez. Ára 1 kr.
5. Fidesz: Egy uj apostol. Ára 5 kr.
6. ifj. Porkoláb Gyula: Hitet szerelemért. Ára 3 kr.
7. Stromp László: Gusztáv Adolf élete. Ára 5 kr.
8. Dorner Soma: Az „Élet“ családja. Ára 2 kr.
9. Paulik János: A választúton. Ára 1 kr.
10. Dr. Moravcsik Gyuláné: A jó tett áldást hoz. Ára 4 kr.

31. **Dr. Moravcsik Gyuláné**: Gróf Teleki Józsefné Róth Johanna. Ára 15 kr.

32. **Paulik János**: „Luther 95 tétele.“ Ára 10 kr.

33. Emlékezés a konfirmáczó ünnepére. Szép szinnyomatú kép (42 cm. magas és 32 cm. széles). Ára 12 kr.

34. **Sántha Károly**: Konfirmácziói áldások. (Versek és Szentirási idézetek.) Ára 15 kr.